

Kahden selkokiehisen työelämäsanaston vertailu

Fokuksessa verbikonstruktiot

Pro gradu -tutkielma

Kirsi Rutanen

Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto, suomen kieli

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Toukokuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta / Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuden laitos		
Tekijä – Författare – Author Rutanen Kirsi		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Kahden selkokielellisen työelämäsanaston vertailu – Fokuksessa verbikonstruktiot		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen kieli		
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 96
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassa vertaillaan kahden työelämäsanaston verbikonstruktioita toisiinsa. Aineistona on kahden selkokielellisen yhteiskuntaopin oppikirjan työelämäaiheiset sanastot. Toinen on selkokielellisen sertifikaatilla merkitystä julkaisusta, jonka kohderyhmä on kaikkein heikoimmin kieltä ymmärtävät. Vertailuaineisto on S2-oppikirjasta, joka on tarkoitettu nuorille ja aikuisille maahanmuuttajille. Kumpikin aineisto edustaa muokattua suomen kieltä, jonka rakenteiden, sanaston ja sisällön tulisi olla helpotettua ja suppeampaa kuin yleiskielessä. Analyysin teoreettinen viitekehys koostuu SF-teorian leksikkokielioipista, fennistiikasta ja sanastoteoriasta.</p> <p>Analyysissä tarkastellaan yksi- ja kaksipaikkaisia konstruktioita transitiivisuuden ja verbin valenssin mukaan. Siinä edetään ylhäältä alaspäin: lauseesta sanavalintoihin ja morfologisiin huomioihin. Tutkimuskysymykset koskevat konstruktioiden eroja, lauseiden osallistujarooleja ja todellisuuden työelämän kuvaamista. Tutkielmassa käsitellään myös sellaisia sananselityksiä, jotka rakentuvat lausekkeelle. Analyysissä on purettu substantiivisia määrittäviä NP:itä ja relatiivilauseita niin, että määritteiden sisältämät konstruktiot on saatu näkyviin.</p> <p>Tutkielmassa osoitetaan, että aineistot eroavat toisistaan lauseiden informaatorakenteen ja substantiivin laajennusten osalta. S-sertifioitujen aineiston ominaisuuksia ovat virkekokonaisuudet, sidosteisuus ja konstituenttien toistot. Selitteet alkavat tyypillisesti kopulalauseella, joka on joko itsenäinen tai päälause relatiivilauseelle. S2-aineiston piirteitä taas ovat määritelmien lyhyys ja relatiivipronominiin sisältyvät transitiivi- ja intransitiivirakenteet. S2-määritelmässä ei kopuloita juuri ole, vaan sananselitys alkaa usein hakusanan hyperonyymillä, jota relatiivilause laajentaa. Tällaista pääsana-sivulause -paria tai NP-muotoisia määritelmiä ei S-sertifioitussa aineistossa ole. S2-aineistossa taas edussanoilla voi olla tiiviiksi pakattuja ja pitkiä määriteketjuja, joissa on morfotaktista samanmuotoisuutta. Isojen alkukirjainten puuttuessa konstituentteja, lausekkeita ja lauseita erottamassa on monenlaisia välimerkkejä.</p> <p>Analyysin tulokset ovat sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia. Tulosten perusteella sanastojen eroja ovat sananselitysten pituudet, sidosteisuus ja kompleksisuus. Verbikonstruktioiden valinnat sekä niiden sisäiset morfologiset motivaatiot vaikuttavat lauseiden osallistujarooleihin. Jonkin verran vastaavuutta todellisen työelämän rooleihin tulee näkyviin ihmistarkoitteisten substantiivien esittelyssä: S-sertifioitussa aineistossa tekijöitä kuvataan monipuolisesti dynaamisina toimijoina ja patientteina. Verbikonstruktioiden muodollisten erojen perusteella sanastot sijoittuvat eri vaikeustasoille: S-sertifioitu sanasto pysyttelee vaativan selkokielellisen kriteeristön tasolla, mutta S2-sanasto ylittää sen sekä eurooppalaisen viitekehysten B1-taitotason.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords selkokieli, verbikonstruktio, lausetyyppi, sanavalinta, morfologia		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampanin kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	4
1.1 SELKOKIELEN LÄHTÖKOHDAT	5
1.2 TUTKIMUSKENTTÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	7
2 AINEISTO.....	9
2.1 TEOKSET	9
2.2 SELITTEET JA MÄÄRITELMÄT	16
3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	19
3.1 SF-TEORIA.....	20
3.2 LAUSETYYPIT FENNISTIIKASSA.....	21
3.3 SANASTOTEORIA	22
4 SANASTOJEN YLEISIÄ PIIRTEITÄ.....	24
4.1 HAKUSANAT	25
4.2 SELITTEET JA MÄÄRITELMÄT KONSTRUKTIOINA	31
5 LAUSEET JA LAUSEKKEET HAKUSANOJEN IDENTIFIOIJINA.....	35
5.1 VERBIT JA NIIDEN VALENSSIT.....	40
5.1.1 INTRANSITIIVILAUSEET.....	41
5.1.1.1 Konstruktion mukaiset adverbialitäydennykset	42
5.1.1.2 Suuntaisuuden mukaiset adverbialitäydennykset	46
5.1.1.3 Rektionmukaiset adverbialitäydennykset.....	51
5.1.2 KOPULALAUSEET	54
5.1.3 TRANSITIIVILAUSEET	60
5.2 SUBSTANTIIVIN MÄÄRITTEET.....	67
5.2.1 NP:T	68
5.2.2 RELATIIVILAUSEET	74
5.2.2.1 Kieliopillissijaiset jälkimääritteet	75
5.2.2.2 Paikallissijaiset jälkimääritteet.....	83
6 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT	85
6.1 UUDEN SANAN JA SEN SUHTEIDEN ESITTELY	86
6.2 SIDOKSISUUS JA OSALLISTUJAROOLIT	87
6.3 KOMPLEKSISUUS	89
6.4 JATKOTUTKIMUS	90
LÄHTEET	91
LIITE 1: HAKUSANALUETTELO.....	95

1 Johdanto

Tutkielman lähtökohtana on selvittää selkokielisten materiaalien välisiä eroja. Selkokielen sisällä vertailevaa tutkimusta on ollut vielä vähän, sillä huomio on kohdistunut yleiskielen ja selkokielen väliseen vertailuun. Yksi syy tähän on ollut, että selkokieltä pidetään kielimuotona, joka on suunnattu kaikkein heikoimmin kieltä ymmärtäville, kieltä käyttäville ja kieltä tuottaville ihmisille. Tämä kielimuoto nähdään yleensä yhdenlaisena, eikä sitä ole tyypitelty kohderyhmien mukaan. Ryhmien väliset erot tulkitaan pienemmiksi kuin ryhmien sisäiset erot, sillä ihmisten kielitaidon ja aiheisiin kohdistuvan kiinnostuksen on katsottu määräytyvän yksilöllisten erojen, ei ryhmien välisten erojen mukaan (Leskelä 2019: 162). Toisaalta selkokielellä on julkaistu 2010-luvulla myös viranomaistiedotteita, koska on huomattu, että selkokieli on toimiva kielimuoto välillä yleiskieltä lukemaan tottuneillekin. Vaativia tekstilajeja on alettu muokata selkokielelle sitä mukaa, kun verkkopalveluiden tarjonta on lisääntynyt. Kognitiivisen saavutettavuuden käsite on laajentunut. Eräs edelläkävijä on Kela, josta ryhdyttiin vuonna 2010 yhteistyöhön Selkokeskuksen kanssa. Yhteistyön tuloksena valmistuivat ensimmäiset selkokieliset etuesitteet, ja vuodesta 2011 lähtien kaikki yleisölle tuotetut esitteet ovat olleet muokattuja. Niissä on Selkokeskuksen myöntämä selkokielen sertifikaatti, S-kirjaimen muotoinen nuolilogo (ks. kuva 1 luvussa 2.1). Lähitulevaisuus näyttää, aletaanko selkokielessä nähdä toisistaan eriäviä kielimuotoja – selkokielen rekistereitä –, jotka määritellään kohderyhmien tarpeiden mukaan. Selkokielisiä S2 – eli suomi toisena kielenä – ja Selkokeskuksen myöntämällä S-sertifikaatilla merkittyä opimateriaalia eri aloilta on alettu julkaista rinnakkain markkinoilla vasta 2000-luvulla. S2-verkkomateriaalia on syntynyt lähinnä Opetushallituksen toimesta tai aikuisoppilaitoksille myönnettyjen hankekampanjoiden myötä; painettuja oppikirjoja on vähän. Onko selkokielessä tapahtumassa eriytymistä eri rekistereihin vai onko yhä kyse yhdestä kielenmuodosta, jonka määritelmä on joustava ja suo poikkeamia, esimerkiksi tekstin ulkoasun suhteen?

Tutkielmassani vertailen S2-kieliseksi nimitetyn oppikirjan ja Selkokeskuksen sertifioiman kirjan sanastoja keskenään. Tutkimusote on lingvistinen, joten tarkasteluni kohdistuu kielen rakenteisiin, ja niissä erityisesti verbikonstruktioihin. Verbin rakenteet sisältyvät selkokielen tekstuaalisiin kriteereihin; niitä ei koske tekstin ulkoasuvaatimukset. Selkokeskuksen luomat selkokielen kriteerit vaikuttavat kuitenkin monenlaisiin seikkoihin, joiden katsotaan helpottavan lukemista. Nykyiset kriteerit ovat kehittyneet ajan myötä, joten esittelen lyhyesti selkokielen kehityksen taustoja ja lähtökohtia (alaluku 1.1). Sitä seuraavassa alaluvussa (1.2) esittelen tämän tutkielman kanalta keskeistä selkokielen tutkimuskenttää ja avaan lopuksi omat tutkimuskysymykset.

1.1 Selkokielen lähtökohdat

Selkokielen juuret ovat 1980-luvulla järjestötoiminnassa, jolloin Kehitysvammaliitto ry:ssä alettiin kehittää helpommin ymmärrettävää kieltä Ruotsin mallin mukaisesti (Leskelä 2019: 264; Selkokeskus 2016a). Selkokieli ei ole kenenkään äidinkieltä, vaan se on keinotekoinen kieli, jota tuotetaan suoraan tai muokataan yleiskielestä. Kun kielitaito on puutteellinen – tai alkuperäinen tekstilaji on vaativaa, kuten Kelan esitteiden kohdalla – helpotettua ja suppeampisisältöistä kieltä on helpompi ymmärtää. Kokonaista valtaisesti selkokieltä tarvitsevat henkilöt, joilla on synnynnäinen neurobiologinen vamma ja henkilöt, joita on kohdannut kielellisiä taitoja heikentänyt onnettomuus tai sairaus tai yksinkertaisesti vanhuus. Myös maahanmuuttajien sekä kaikkien, joiden äidinkieli ei ole suomi eikä ruotsi, katsotaan kuuluvan ensisijaiseen kohderyhmään. Valtaosan teksteistä oletetaan soveltuvan laajasti erilaisille ryhmille – mutta jos tekstin tuottajalla on tiedossa jokin ”pääkohderyhmä”, Selkokeskuksesta kehoitetaan huomioimaan sen erityistarpeet (Selkokeskus 2016b). Monissa maissa kohderyhmälle suunnattu materiaali kategorioidaan kielen sisällöllisen vaikeuden mukaan: varsinkin kielenoppijoille tarjotaan kielellisesti helppoja mutta sisällöllisesti eritasoisia tekstejä (Leskelä 2019: 104). Myös Suomessa on luotu ja käytetty tekstin vaikeustasoja kuvaavia luettavuuskaavoja jo aivan selkokielen alkua ajoilta lähtien. Wiion (1974: 186, 193) luettavuuskaavoissa lasketaan muun muassa perusmuotoisten sanojen sekä virkkeiden pituuksia,

sanaluokkien keskinäisiä suhteita ja vieraiden sanojen määriä. Nykyiset tasokriteerit jakautuvat kolmelle tasolle: perusselkokieleen, helppoon selkokieleen ja vaativan selkokieleen (ks. Leskelä 2019: 160–162). (Uotila 2020: 309, 314–315.)

Kohderyhmän tarpeita kartoitettaessa olennaisin kysymys koskee sitä, käyttääkö ryhmä selkokieltä pysyvästi vai väliaikaisesti. Kehitysvamma edellyttää jatkuvaa yksinkertaistetun kielen käyttöä, kun taas maahanmuuttajan kielitaidon odotetaan kehittyvän, ja siksi selkokieli jää vain välivaiheeksi ennen riittävää suomen kielen hallintaa. Poikkeuksena maahanmuuttajissa ovat iäkkäät, vammaiset sekä sellaiset henkilöt, jotka eivät ole saavuttaneet äidinkielessään luku- ja kirjoitustaitoa tai taidot ovat jääneet hyvin heikoiksi. Myös viittomakieliset henkilöt lukeutuvat kielenoppijoihin. Uutta kieltä opettelevan katsotaan hyötyvän muokatusta kielestä, jossa on muun muassa suora sanajärjestys, yksinkertaiset lause- ja virkerakenteet sekä rajoitettu sanasto. Lisäksi sanoja pitäisi selittää ja suosia suomen kielelle tavanomaisimpia taivutuselementtejä. (Leskelä 2019: 101–103.)

Suomessa selkokieltä ei ole eritelty kohderyhmien tarpeiden mukaan, vaan pitkälti on ajateltu, että yleiskielestä muokataan yhdenlaista selkokieltä. Luettavuusteorioiden mukaan selkokielen piirteitä ovat esimerkiksi lyhyys (lauseet, kappaleet, teksti), sanaston suppeus ja lauserakenteiden yksinkertaisuus (Leskelä 2019: 87–88). Lisäksi jo 1990-luvulla alettiin korostaa tekstin sidosteisuuden yhteyttä luettavuuden parantumiseen (Laurinen 1994). Tekstin koheesiota ja informaatorakennetta koskevat kriteerit taas kehittyivät 2000-luvulla (Sainio & Rajala 2002). (Uotila 2020: 315.) S-sertifioitujen tekstien yhtenä näkyvänä piirteenä on yleiskielisistä eroava typografinen sommittelu. Tekstin oletetaan näyttävän selkeältä, mikä tarkoittaa ensinnäkin rivittämistä: sanoja ei tavuteta eri riveille ja yhdellä rivillä esitetään vain yksi ajatuskokonaisuus. Tekstikappaleiden oikeasta reunasta ei tule tällöin tasa- vaan liehureunainen. Ajatuskokonaisuudella tarkoitetaan mieluiten lausetta, ja se on korkeintaan 60-merkin laajuinen. Tämä eroaa yleiskielen rivipituudesta, joka on noin 90 merkkiä (Itkonen 2006). Kokonaisuusvaatimusten vuoksi S-sertifioitujen tekstien rivit ovat lyhyitä ja liehureunaisia, ja teksti on jaettu sivulla kahteen palstaan. (Leskelä 2019: 187–189.)

Yleensä S2-julkaisuissa Selkokeskuksen ulkoasukriteereistä näkee noudatettavan vain tavujen jakamattomuutta eri riveille. Ajatuskokonaisuudet jakaantuvat eri rivien kesken ja riville on mahdutettu kahta tai kolmeakin kokonaisuutta. Koska Selkokeskuksen kriteerit koskevat tekstin lisäksi koko kirjan taittoon ulottuvia ulkoasupiirteitä, S2-toimitusten näkemys on usein, että S-sertifikaattia ei ole mielekästä hakea

(Heinonen 2020). Kielenoppijoille kohdennetun kielenkäytön kriteeristö perustuu ensisijaisesti yleiseurooppalaiseen viitekehykseen, jonka ei katsota olevan ristiriidassa Selkokeskuksen ohjeiden kanssa (Mp.) Viitekehys on tarjonnut yhden näkökulman selkokielen teorian kehittämisessä, mutta selkokielen periaatteet ovat muotoutuneet viitekehystä laajemmiksi, niin että kielimuoto soveltuisi monien eri kohderyhmien käyttöön (Airaksinen 2020).

Selkokielisten julkaisujen määrän lisääntynyttä (vuoteen 2019 mennessä 400 julkaisua), myös tekstilajien skaala on laajentunut (Leskelä 2019: 275). Utusten ja informatiivisten tekstien lisäksi selkokielellä on julkaistu runoja, romaaneja ja lasten-, nuorten- ja tietokirjoja sekä oppikirjoja. Enää selkokielen tuottamisessa ei voi seurata vain yhden kielimuodon ohjeita ja sääntöjä, vaan eri tekstilajeja koskee omanlaisensa periaatteet. (Mts. 88.)

1.2 Tutkimuskenttä ja tutkimuskysymykset

Yleiskieltä ja selkokieltä vertailevan tekstintutkimuksen alalla urauurtavan väitöskirjan, Auli Kulkki-Niemisen (2010), aineistona ovat STT:n uutistekstit ja Selkosanomalehden uutiset. Muista merkittävistä tutkimuksista mainittakoon Eliisa Uotilan (2012) pro gradu, jossa on verrattu selko- ja yleiskielisiä Kelan esitteitä, Christina Nummen (2013) pro gradu Selkosanomien ja Helsingin Sanomien uutisartikkeleitten sanastotasoista ja Aino Laineen (2014) yleiskielistä ja selkokielistä vammaispoliittista ohjelmaa koskeva pro gradu -työ. Melko tuore on myös Nelli Rannan (2017) kandidaatintutkielma, joka koskee passiivin käyttöä selkouutisissa.

Suomi toisena kielenä -tekstintutkimus on syntynyt hiljalleen omaksi juonteekseen käytännön opetustyön ohessa, joten sitä on karttunut monenlaisista oppimisympäristöistä. Katriina Rapatti (2008) esimerkiksi on verrannut S2-oppilaiden tapoja ymmärtää historian oppikirjan yleiskielisiä ja selkokielisiksi muokattuja tekstejä ja Sonja Vasile (2016) on seurannut selko- ja yleiskielisten uutistekstien lukutapahtumia yksittäisen kielenopiskelijan kokemuksena. Laura Kanasen ja Sara Tuiskun (2014) pro graduissa on tutkittu S2-oppijoiden multimodaalisia luetun ymmärtämistaitoja muun muassa oppijoiden keskenään käymien sanasto- ja lausetasoisten merkitysneuvottelujen

kautta. Kiinnostavan analyysituloksen esittää myös Annikki Hyppönen pro gradu -tutkielmassaan (2018), joka käsittelee selkokielisen kielimuodon toteutumista aikuisten suomen kielen alkeisoppikirjassa: esitystapa noudattaa pääosin selkokielen periaatteita.

Tutkimuskentällä ja tiedonjakamisessa on otettu viime vuosina edistyskellisiä askelia. Vuonna 2018 on avattu kaksi merkittävää tiedonjako- ja tiedonluontifoorumia: Selkokeskuksen ja Kehitysvammaliiton verkkojulkaisu Selkomittari ja Helsingin yliopiston tutkimusyhteistyöverkosto Klaara. Selkokielen mittari (SM 2018) tarjoaa apuvälineitä tekstin selkokielisyyden arviointiin. Se on luotu kuitenkin pitempiä tekstejä – leipätekstejä – varten, eikä sen vuoksi sovellu sanastoaineistoon, jota tässä tutkielmassa tarkastellaan. Olenkin käyttänyt selkokielen luonnehdintoina Selkokeskuksen sivuilla ja oppaissa julkaistuja yleiskuvauksia. S2-oppikirjan kohdalla selkokielen kriteereiden noudattamisessa keskitytään yleensä tekstin tunnuspiirteisiin, jolloin ulkoasu ja taitto on toteutettu eri tavalla. S2-julkaisuissa tekstin selkokielisyyttä tarkastellaan omalla mittaristolla, kielenoppimisen arviointiin ja seuraamiseen suunnitellulla yleiseurooppalaisella viitekehyksellä (EVK 2003), jota esittelen luvussa 2.1.

Aktiivisuus selkokielitutkimuksen ympärillä näkyy yliopistoissa, joissa on viime vuosina ponkaistu uudenlaisia selkokieleen liittyviä hankkeita. Helsingin yliopiston perustama Klaara (KLAARA 2018) on suunnattu eri tieteenalojen tutkijoille. Se toimii virtuaalisena kohtauspaikkana, jossa voidaan tehdä tiederajojen ulottuvaa yhteistyötä. Selkokieliselle tutkimukselle on varattu oma digitaalinen työpajatilansa.

Tutkielmani aineistona on kaksi työelämäsanastoa, joten tekstikokonaisuudet ovat lyhyitä. Tarkastelen sananselityksistä niiden lauserakenteita. Koska lauseen perusyksikkö on predikaattiverbi, kohteena ovat verbirakenteet. Tarkastelu etenee kolmitasoisesti: lauseen, sanavalintojen ja morfologisten muutosten kannalta. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten sanastojen yksi- ja kaksipaikkaiset verbikonstruktiot eroavat toisistaan?
2. Miten verbikonstruktiot vaikuttavat lauseiden osallistujarooleihin ja todellisuuden kuvaamiseen?

2 Aineisto

Aineistona on kahden yhteiskuntaopin oppikirjan työelämäaiheiset sanastot. Molemmat kirjat on kirjoitettu selkokielellä. Toinen kirja on Finn Lecturan kustantama *Selkeästi Suomessa. Selkokielineen Suomen yhteiskuntaopin S2-oppikirja* (2018) ja toinen Selkokeskuksen julkaisulinjan mukainen ja S-kirjaimella selkokieliseksi sertifioitu *Työelämän aakkoset* (2011).

2.1 Teokset

Työelämän aakkoset (2011) on viides ja viimeinen osa Kehitysvammaliitto ry:n oppimateriaalikeskuksen, Opikkeen, julkaisemasta *Yhteiskunta*-kirjasarjasta. Viidennestä osasta on olemassa vanhempiakin painoksia, 1999 ja 2007, mutta aineistoni on kirjasta, joka on 6. painos (2017). Viittaa aineistoon nimityksellä *S-sertifioitu* ja kirjasta lainattujen sitaattien yhteydessä lyhenteellä *Työelämän*.

Oppikirjan takakannessa on selkokirjatyöryhmän myöntämä selkokielisen julkaisun logo (kuva 1):

Kuva 1. Selkokielisen julkaisun logo.

Selkosertifikaatin logoa on käytetty alle kymmenen vuotta (myös: Airaksinen 2020). Esimerkiksi *Työelämän aakkoset* -kirjan 4. painoksessa vuodelta 2011 logoa ei vielä ole, mutta kuudennessa painoksessa se jo on. Selkokielen käyttö eksplikoidaan myös oppikirjan alkusanoissa:

Kirja on kirjoitettu selkokielellä.

Tekstiä on helppo lukea ja ymmärtää. (Työelämän 5)

Alkusanoissa ei ole eksplikoitu, millaiselle kohderyhmälle oppikirja on suunnattu ja kuka on se *sinä*, jota puhutellaan. Alkusanoissa ja ensimmäisen lukukappaleen aloituksessa on kuitenkin joitakin viitteitä puhuteltavasta implisiittisestä lukijasta. Puhuja asettuu lukijan yläpuolelle elämäkokemuksensa puolesta:

Elämäsi varrella kohtaat monia asioita,
joista sinun on hyvä tietää. (Työelämän 5)

Ensimmäisen lukukappaleen otsikko – *Mitä koulun jälkeen?* – viittaisi lukijaan, joka on päättämässä peruskoulun. Esipuheessa lukijaa ei enää puhutella sinä-persoonassa, vaan käytetään ketä tahansa koskevaa nollapersoonaa. Lukijat asetetaan luonnehdintaan ’nuori’:

Tässä luvussa kerrotaan siitä,
miten voi saada jo nuorena kokemusta
työelämästä. (Työelämän 6)

Toisin kuin muissa sarjan osissa, *Työelämän aakkosissa* on sanasto. Se on painettu kirjan viimeisille sivuille. Aakkosellinen hakusanaluettelo käsittää 25 sanaa, jotka kaikki sisältyvät tutkimusaineistooni. Sanasto – ja koko kirja, tai pikemminkin vihkonen – edustaa tutkielman aineistoista suppeampaa materiaalia sekä kokonsa että aihepiirinsä puolesta. Rivien liehuladonta, tekstin kaksipalstaisuus ja otsikoiden korostaminen väriellä ovat tyypillisiä selkokiehisen julkaisun ulkoasuseikkoja (kuva 2).

Liite 4

Työelämän aakkosia

Aikapalkka

Aikapalkkaa ovat esimerkiksi kuukausipalkka ja tuntipalkka. Kuukausipalkka on joka kuussa yhtä suuri. Tuntipalkka maksetaan työhön käytettyjen tuntien perusteella.

Ammattiliitto

Ammattiliitto on saman alan työntekijöiden yhdistys, joka pyrkii puolustamaan työntekijöitä ja parantamaan työehtoja. Ammattiliitto neuvottelee työnantajien liiton kanssa työehtosopimuksen asioista.

Bruttopalkka

Bruttopalkka on palkka, josta ei ole vielä vähennetty veroja, eläkemaksuja ja muita maksuja.

Eläkemaksu

Eläkemaksuista kertyy työeläke. Sitä maksetaan, kun henkilö jää työuransa jälkeen pois töistä. Työnantaja vähentää tarvittavat eläkemaksut automaattisesti työntekijän palkasta.

Irtisanomisaika

Työsuhteen lopussa on yleensä irtisanomisaika. Se tarkoittaa aikaa, jonka työntekijän pitää vielä olla töissä sen jälkeen, kun työsopimus on irtisanottu. Irtisanomisaika on vähintään 14 vuorokautta ja korkeintaan 6 kuukautta. Irtisanomisaikana työnantajan pitää maksaa työntekijälle palkkaa.

Koeaika

Työsuhteen alussa on usein koeaika. Koeaikana työnantaja näkee, soveltuuko työntekijä työhönsä. Työsuhteen voi purkaa koeaikana välittömästi, ilman irtisanomisaikaa.

Lomautus

Jos taloudellinen tilanne on huono, työnantaja voi lomauttaa työntekijän sen sijaan, että irtisanoisi hänet kokonaan. Lomautuksen aikana työntekijä ei mene töihin eikä hänelle makseta palkkaa.

Luontoisetu

Luontoiseduiksi kutsutaan etuja, joita työntekijä saa varsinaisen palkan lisäksi. Tällaisia voivat olla esimerkiksi puhelinetu ja lounasetu.

Luottamusmies

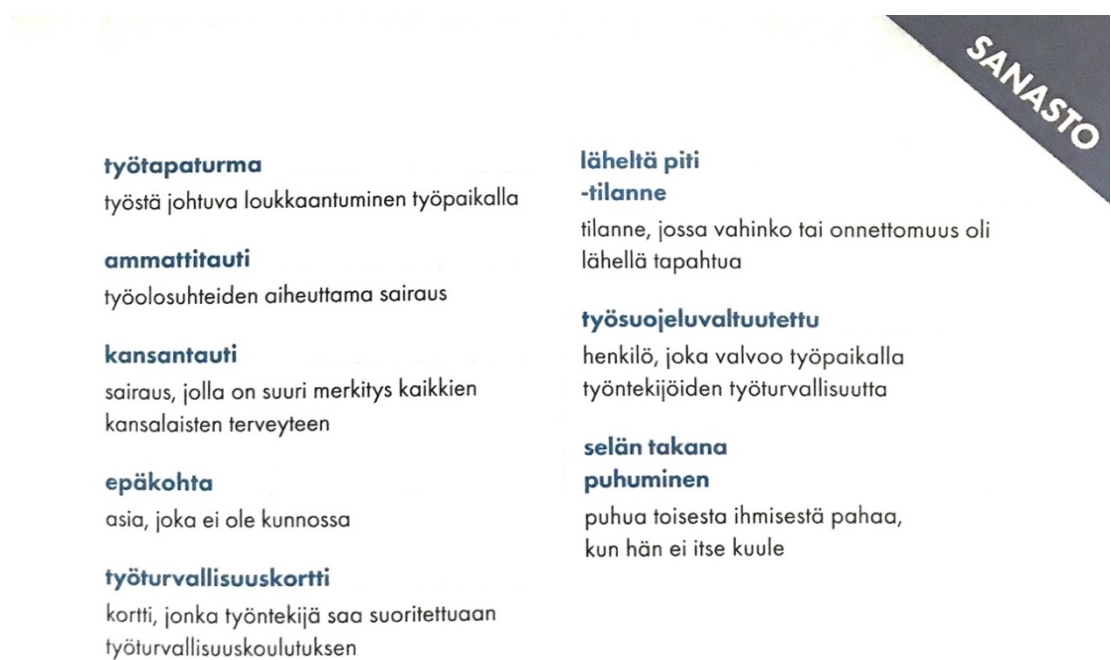
Luottamusmies on työntekijä, jonka muut työntekijät ovat valinneet edustajakseen työpaikalla. Luottamusmies valvoo, että työpaikalla noudatetaan työehtosopimuksia. Hän valvoo, että työehtosopimuksia noudatetaan työpaikoilla.

Kuva 2. Ote S-sertifioidun sanaston sivusta

Vertailtava oppikirja on Finn Lecturan julkaisema *Selkeästi Suomessa. Selkokiehinen Suomen yhteiskuntaopin S2-oppikirja* (2018). Käytän siitä lyhennettä *S2-aineisto* ja tekstinlainausten yhteydessä lyhennettä *Selkeästi*. Kirjassa ei ole selkokiehisen julkaisun logoa. Selkokiehisyteen viitataan oppikirjan nimessä adverbilla *selkeästi* ja kirjan alaotsikossa adjektiivilla *selkokiehinen*. Lisäksi tekijät eksplikoivat selkokiehien käytön esipuheessa:

Selkeästi Suomessa esittelee selkokiehellellä suomalaisen yhteiskunnan tärkeimpiä ilmiöitä ja toimintoja. (Selkeästi 6)

Materiaalin sanotaan olevan suunnattu nuorille ja aikuisille maahanmuuttajille. Lähtökohdaksi mainitaan aikuisopiskelijoiden toive saada yhteiskuntaopin S2-oppikirja, jossa tarjotaan sanastoa ja tietoa Suomen yhteiskunnan eri ilmiöistä ja toiminnoista. Ulkoasultaan S2-sanastossa on liehuladonta, kaksipalstaisuus ja otsikkoväri. Rivi-per-ajatuskokonaisuus -kriteeri ei toteudu, sillä rivillä on useimmiten yhden ajatuskokonaisuuden lisäksi toinen, joka katkeaa ja jatkuu seuraavalle riville (kuva 3).

Kuva 3. Ote S2-sanaston sivusta

Koska kyseessä on kielenoppijoille tarkoitettu materiaali, esipuheessa ilmoitetaan eurooppalaisen viitekehyksen mukaan (EVK 2003) määritelty kielitaitotaso, jota lukijoilta odotetaan: A2–B1. Luetun ymmärtämisen resursseja alimmalla vaatimustasolla (A2.1) luonnehditaan viitekehyksessä vielä osaksi peruskielitaidon alkuvaihetta, jolloin ne riittävät vasta välittömän sosiaalisen kanssakäymisen tarpeisiin. Ylimmällä vaatimustasolla (B1.2) kielen resursseja kuvataan sujuvaksi peruskielitaidoksi, millä tarkoitetaan sitä, että ne riittävät arkielämästä selviytymiseen. Ainakin S2-kieltä ajatellen luetun ym-

märtämisen taitokuvauksissa huomio kiinnittyy mainintoihin, joiden pitäisi täytyä aineistossa. Olen lainannut alle viitekehyksestä kokonaan A2.1-tason luetun ymmärtämisen kriteerit ja ylemmiltä tasoilta vain otteita, joissa on tuotu jotakin uutta aiemmin sanottuun. Esimerkiksi A2.2-tasolla mainitaan, että lukija osaa hyödyntää sanojen kieliasua ja kontekstia, kun hän hakee niille merkityksiä (lihavointi). Tämä koskettaa sananselityksiä ja niissä käytettyjä verbikonstruktioita.

A2.1

Ymmärtää yksinkertaisia ja kaikkein tavanomaisinta sanastoa sisältäviä tekstejä (yksityiskirjeitä, pikku-uutisia, arkisimpia käyttöohjeita).

Ymmärtää tekstin pääajatuksia ja joitakin yksityiskohtia parin kappaleen pituisesta tekstistä. Osaa paikantaa ja verrata yksittäisiä tietoja ja pystyy hyvin yksinkertaiseen päättelyyn kontekstin avulla.

Lyhyenkin tekstinpätkän lukeminen ja ymmärtäminen on hidasta.

A2.2.

Osaa päätellä **tuntemattomien sanojen merkityksiä niiden kieliasusta ja kontekstista.**

B1.1

Arkikokemuksista poikkeavien aiheiden ja tekstien yksityiskohtien ymmärtäminen voi olla puutteellista.

B1.2

Pystyy lukemaan muutaman kappaleen pituisia tekstejä monenlaisista aiheista (lehtiartikkelit, esitteet, käyttöohjeet, yksinkertainen kaunokirjallisuus) ja selviää myös jonkin verran päättelyä vaativista teksteistä käytännönläheisissä ja itselleen tärkeissä tilanteissa.

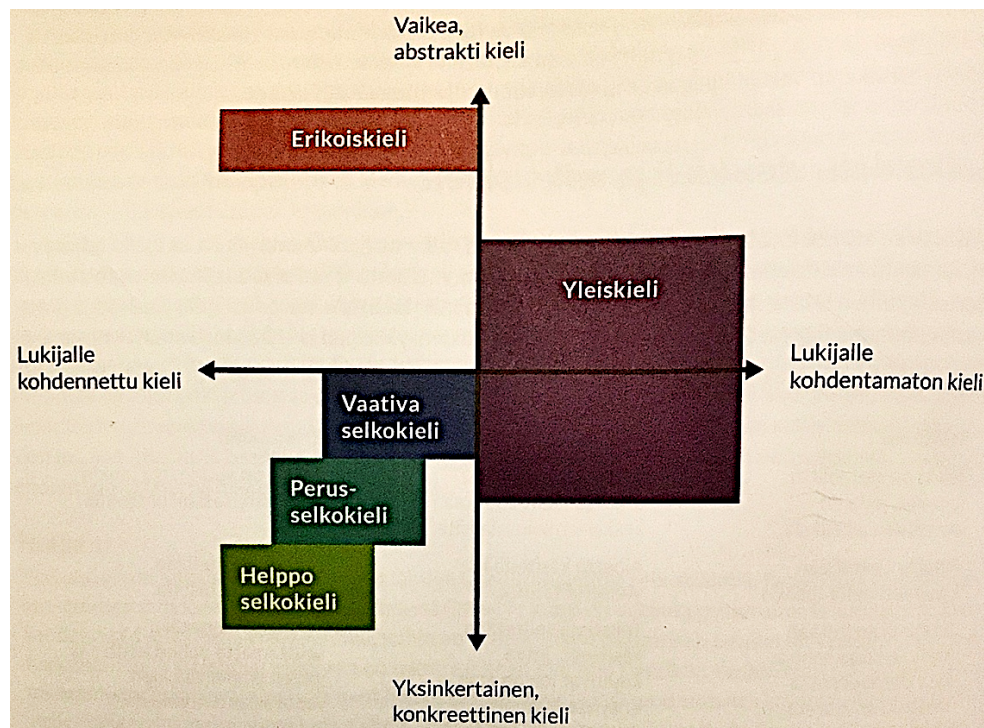
(EVK 2003)

Myös A2.1-tason alussa mainitaan sanasto, jonka ymmärtäminen perustuu sen yksinkertaisuuteen ja tavanomaisimpaan sanastoon. Sanojen *yksinkertaisuus* lienee tulkinanvarainen: tarkoitetaanko sillä perussanoja? Esittelen aineistossani esiintyvät perussanat ja kompleksiset sanat luvussa 4.1, jossa valaisen vertailtavien sanastojen yleisiä piirteitä luetteloimalla hakusanoja. *Tavanomainen* sanasto on helpompi tulkita kuin yksinkertainen: kielenkäytössä yleisimmin käytetyt sanat. Tulkitsen tavanomaisuuden tarkoittavan EVK:n arviointikriteereissä sanastoa, joka liittyy sen usein mainitsemiin luonnehdintoihin, *arkikokemukseen* ja *käytännönläheisyyteen*. Nuo substantiivit toistuvat

tiuhaan ja osoittavat samaan suuntaan kuin Selkomittarin ja selkokielen oppaiden käyttämät konkreettisuuden ja lukijalle mielekkään näkökulman kriteerit. Yhteistä aineistojen peruskriteereille on myös A2.1-tasolla eksplikoitu hidas lukunopeus. Selko-oppaissa se mainitaan usein syyksi, miksi tietynlainen tekstuaalinen keino on suositeltavampi kuin toinen (esimerkiksi toisto ja rivi-per-ajatus -ladonta). Huomioitavaa on, että viitekehyksessä mainitaan lisäksi tekstin pituus: *lyhyenkin tekstinpätjän*. Tekstin lyhyttä korostetaan sekä adjektiivilla että kuvailevalla yhdyssanalla; lyhyt teksti sopii hyvin koskemaan sananselityksiä. B1.2-tasolla tekstistä puhutaan pidempinä kokonaisuuksina, mutta adjektiivin *moniaiheinen* voi ajatella koskevan lyhyempiäkin tekstejä, myös sananselityksiä.

Käytännössä A2–B1 -taitotasot vastaavat esimerkiksi kotoutumiskoulutuksen 2.–4. moduulia ja ammattiopintoihin valmistavaa Valma-koulutusta. Aikuisten perusopetuksen päättövaiheessa taitojen pitäisi vastata tasoa B1. Perustason jälkeiset B2–C-tasot kuvaavat itsenäistä kielitaitoa. B2-tason itsenäisellä kielitaidolla tarkoitetaan sitä, että selviytyy säännöllisessä kanssakäymisessä syntyperäisten kanssa ja kykenee lukemaan abstrakteja, kompleksisia tekstejä eri aiheista. C-tasoa kuvaillaan taitavaksi kielitaidoksi, jolloin lukija kykenee tunnistamaan pitkistä, käsitteellisistä teksteistä vivahteita, asenteita ja piilomerkityksiä. (ks. EVK 2003: B2; Tani ja Nissilä 2010.)

Miltä osin EVK ja selkokielen kriteerit sitten ovat yhdenmukaiset? Selkokielen lähtökohtia selvitellessäni mainitsin luvussa 2.1, että selkokielen kriteereihin sisältyy kielenoppijoiden kielitaitoa arvioiva näkökulma, eli EVK on osa selkokielen kriteereitä. Ehkä EVK:n asemaa voisi pohtia selkokielen ja yleiskielen suhteesta käsin. Selkokielessä erotetaan kolme vaikeustasoa: helppo selkokieli, perusselkokieli ja vaativa. Mitä kielitaidon tasoja ne voisivat vastata EVK:n kriteereissä? Tähän mennessä en ole nimennyt, mitä vaikeustasoa S-logolla merkitty *Työelämän aakkoset* -oppikirja edustaa, koska sitä ei ole kirjassa eksplikoitu. Kuva 4 on selkokielen oppaasta, jossa selkokielen tasot on kuvattu vasemmalla ja yleiskieli oikealla. Lisäksi molempien kielimuotojen yläpuolella on erikoiskieli, jonka käyttäjiltä vaaditaan käsitteellisen sanaston ja tekstilajilleen ominaisten kielen rakenteiden hallintaa:

Kuva 4. Selkokielen suhde muihin kielimuotoihin. Kaavio Heidi Ahlström. (Leskelä 2019: 94.)

EVK:n kriteerien mukaisella C-kielitaidolla tulisi yltää ainakin osittain erikoiskieleen asti. S2-tutkimusaineiston taitotasot A2–B1 sijoittuvat alemmille tasoille eli perusselkokielen ja vaativan selkokielen tasoille.

S2-oppikirjan loppuun ei ole koottu hakusanaluetteloa, kuten vertailtavassa *Työelämän aakkoset* -kirjassa, vaan jokaista kymmentä kirjan lukukappaletta seuraa lyhyt sanasto. Hakusanat eivät ole aakkosjärjestyksessä, vaan ne luetellaan siinä järjestyksessä, missä ne esiintyvät kyseisen lukukappaleen tekstissä eli leipätekstissä. *Selkeästi Suomessa* -oppikirja sisältää kaiken kaikkiaan 463 hakusanaa. Aihepiiri on laaja, ja hakusanoja on paitsi työelämästä ja koulutuksesta, myös Suomen historiasta ja elinkeinoelämästä, valtion hallinto- ja oikeusjärjestelmästä, liiketaloudesta ja kauppatieteistä sekä sosiaalipalveluista. Tutkimusaineistoksi on valikoitunut 96 sanaa. Olen asettanut sanojen valitsemisen rajauksiksi kolme kriteeriä:

- 1) *Työelämän*-aineiston kanssa identtiset hakusanat

- 2) merkitykseltään identtiset – tai samansuuntaiset – mutta *Työelämän-*aineistosta eroavat hakusanat
- 3) vain *Selkeästi Suomessa* -oppikirjan näkökulmasta työelämä- ja opiskeluaihteiset hakusanat

Koko tutkimusaineisto käsittää siis 25 sanaa S-sertifioidusta sanastosta ja 96 sanaa S2-materiaalista, jolloin tutkittavia yksikköjä on yhteensä 121.

2.2 Selitteet ja määritelmät

S-sertifioidun *Työelämän*-aineiston hakusanojen sananselityksiä voi kutsua niiden muodon vuoksi selitteiksi, mikä tarkoittaa virkerakenteitten käyttöä (Moon 2015: 123–124, 139). Selitteet sisältävät usein esimerkkejä ja synonyymisiä nimityksiä. S-sertifioidun aineiston selitteissä ei esiinny synonyymisyyttä, mutta esimerkkejä kylläkin. Kussakin selitteessä hakusanaa on määritelty 1–4 virkkeellä. Esimerkissä 1 on yksivirkkeinen selite, joka muodostuu päälauseesta ja sivulauseesta (alleviivattuna päälause):

- (1) **Bruttopalkka**
 Bruttopalkka on palkka, josta ei ole vielä
 vähennetty veroja, eläkemaksuja
 ja muita maksuja. (Työelämän 46)

Esimerkki 1 edustaa työelämään liittyvää spesifiä hakusanaa. Tieteen termipankin mukaan selitteen ei tarvitse eksplikoida eroja lähellä oleviin käsitteisiin, vaan ylipäättään auttaa ymmärtämään käsitettä (TTP 'selite'). S-sertifioitu sanasto sisältää monia hakusanoja, jotka ovat keskenään rinnakkaiskäsitteitä. Tällaisia ovat yhdyssanat, jotka ovat edusosaltaan samaan luokkaan kuuluvia, mutta joita määriteosa modifioi eritarkoitteiksi. Esimerkiksi hakusanat *Aikapalkka*, *Nettopalkka* ja *Suorituspalkka* ovat edusosaltaan samanluokkaisia määritisyhdyssanoja. Yksittäisten selitteiden sisällä esiintyy lisää lähikäsitteitä, kuten *kuukausipalkka*, *tuntipalkka*, *palkkasumma* ja *työntekijän palkka*. Esimerkin 1 hakusanan selite alkaa S-sertifioidulle aineistolle tyypillisesti kopulalauseella (subjekti, *olla*-predikaatti, predikatiivi). Kopula taas on ominainen yksikielisen sanakirjan esittämä sananselitys, jossa hakusana liitetään laajempaan yhteyteen (esim. Hanks 2015: 101).

Vastaavanlaisia hakusanoja ei esiinny S2-oppikirjassa, vaan siellä tarjotaan yleiskielinen perussana: *palkka*. Se ilmaistaan pienellä alkukirjaimella, eikä sille esitetä selitettä vaan määritelmä (vrt. Hanks 2015: 95; Hawke 2015: 181). Määritelmät ovat aineistossa lyhyitä, noin 3–20 sanaa käsittäviä ryppäitä – pää- tai sivulauseita tai niiden yhdistelmiä – eivätkä ne saa lopetusmerkkiä (pistettä). Useimmiten sivulause tai sivulauseet ovat relatiivilauseita, mikä on yhteinen rakenteellinen piirre aineistoille. S2-aineistolle tyypillisesti esimerkin 2 relatiivinen *joka*-lause määrittää yksimorfeemista sanaa (*raha*):

- (2) **palkka**
 raha, joka on ansaittu työtä tekemällä (Selkeästi 132)

Esimerkin tapaan S2-aineiston määritelmässä tarjotaan useimmiten ensin hyperonyymi (*raha*), joka sidotaan pääsanan ominaisuudessa *joka*-pronominiin ja sitten pääsanalle annetaan määrite sivulauseen avulla (*on ansaittu työtä tekemällä*).

Hakusanalle esitettyä, hyperonyyminä toimivaa substantiivia voi joissakin määritelmissä seurata selittävä, päälauseen kaltainen rakenne. Silloin on käytössä puolipiste (esimerkki 3):

- (3) **toimeentulo**
 tulot; ihmisellä on tarpeeksi rahaa
 välttämättömiin menoihin (Selkeästi 221)

Puolipisteen ohella joissakin määritelmissä on vaihtoehtoisesti sulkeet tai kauttaviiva (/). S-sertifioidun sanaston selitteissä tällaisten välimerkkien sijaan esiintyy sivulause tai jokin lauseensisäinen selittävä lauseke. Tosin muutamassa selitteessä on pilkun ja pisteen lisäksi muitakin välimerkkejä: yhdessä on kaksoispisteet, toisessa sulkeet ja kolmannessa numerointi yhdestä kahteen erottamassa toisistaan asiakokonaisuuksia. Välimerkkien merkitys ei avaudu monellekaan selkokielen lukijalle. Etenkin puolipistettä pidetään vaikeana siksi, että sitä ei näe kovin usein yleiskielisissä teksteissä, eikä sen käyttötapoja moni yleiskielen hallitsevakaan osaa (Leskelä 2019: 186). S2-aineiston hakusanasto käsittää sanaluokaltaan myös muita kuin substantiiveja, ja rakenteet voivat olla useampisanaaisia. Määritelmä voi olla pelkkä lauseke tai se on pilkottu välimerkein

niin, että se sisältää lausekemuotoisen selityksen. Esimerkissä 4 hakusanana toimii infinitiivilauseke (*purkaa työsopimus*). Ensin hakusana saa samaa tarkoittavan, samaa rakennemuottia toteuttavan infinitiittisen vastineen (*katkaista työsuhde*):

- (4) **purkaa työsopimus**
katkaista työsuhde; työsuhde päättyy heti (Selkeästi 187)

S2-aineisto sisältää reilut kymmenen hakusanaa, joiden määritelmässä esiintyy esimerkiksi 4 kaltainen A-infinitiivilauseke. Puolella tapauksista itse hakusana tai sen osa on verbi, jonka muoto on A-infinitiivi, muissa hakusanana on substantiivi. Luonteva sananselitys verbille on verbi. Tällöin pääsanana sananselityksessä on A-infinitiivi, joka on sanakirjoissa paljon käytetty viittaus- ja hakumuoto (ks. ISK § 120). Infinitiivilauseke (InfP) on lausemainen, mutta ei lause. Koska InfP:ille muodostettuja määritelmiä esiintyy vain S2-aineistossa, niiden analysointi ei antaisi vastausta aineistojen vertailuun perustuviin tutkimuskysymyksiin. Siksi pelkät InfP-muotoiset määritelmät eivät sisälly analyysiini. Silloin kun S2-aineiston määritelmä koostuu InfP:iden lisäksi lauseesta tai parista, olen huomionut niistä pääauseet, kuten esimerkiksi 4 (*työsuhde päättyy heti*).

Osa sananselityksistä on useampilauseisia; ne voivat käsittää alisteisia sivulauseita, jopa useita peräkkäisiä. Tällöin ne on erotettu toisistaan pilkuilla tai rinnastuskonjunktioilla (*ja, tai*), kuten esimerkiksi 5:

- (5) **määräaikainen sopimus**
 sopimus, jossa sanotaan, milloin sopimus
 alkaa ja milloin se päättyy (Selkeästi 187)

S-sertifioidun aineiston selitteet ovat vertailuaineiston määritelmiä paljon pidempiä ja monivirkkeisiä (esimerkki 6):

- (6) **Työsopimus**
 Työnantaja ja työntekijä
 solmivat työsopimuksen,
 kun uusi työntekijä palkataan töihin.
 Työntekijän kannattaa aina vaatia
 työsopimus kirjallisena.
 Työsopimus voi olla määräaikainen
 tai se voi olla voimassa toistaiseksi (vakituinen). (Työelämän 48)

Samasta hakusanasta saattaa löytyä S2-aineistosta määritelmä pelkkänä NP:nä ilmaistuna (esimerkki 7):

- (7) **työsopimus**
 sopimus työnantajan ja työntekijän välillä (Selkeästi 187)

Näitä NP:iden varaan muodostuvia sananselityksiä esittelen luvussa 5.2.1 siksi, että niissä edussanana on substantiivi. Rakenne rinnastuu monikäyttöisen lauseen ja sitä määrittävän relatiivilauseen väliseen suhteeseen, koska relatiivipronomini määrittää pääsanaansa, substantiivia (luku 5.2.2). Relatiivilauseita on molemmissa aineistossa melko paljon.

Usein sanastontutkimuksissa keskitytään hakusanoista esitettyjen merkitysvasteiden käsittehierarkiaan ja synonymiaan. Tarkastelen tutkielmassani kuitenkin aineistojen välisiä eroja syntaksia painottaen. Selitteiden ja määritteiden muodoissa painottuvat monet tekijät: tekstin pituus, kompleksisuus, lausemuodot (pää- ja sivulause), lausetyypit (esim. kopula) ja välimerkit. Tarkastelen seuraavissa luvuissa lähemmin verbinetisten ja verbinjälkeisten jäsenten avulla selitteiden ja määritelmien eroja. Tutkimusvälineinä käytän systeemis-funktionaalista teoriaa sekä sanastoteoriaa, jotka esittelen seuraavan luvun alaluvuissa (3.1 ja 3.2). Niitä ennen teoreettisen viitekehyksen tueksi kuitenkin vielä jokunen havainto suomalaisesta S2-lukijatutkimuksesta sekä oppikirjatutkimuksesta.

3 Teoreettinen viitekehys

Analyysivälineet ovat peräisin kolmesta teoriasta: systeemis-funktionaalisesta kieliteoriasta (SF), fennistiikan lausetyyppijaosta ja sanastoteoriasta. Etenkin toisen kielen oppimateriaaleihin on vaikuttanut paljon tutkimustieto, jota on saatu systeemis-funktionaalisesta kielitieteestä (Halonen 2012: 709). Sanakirjatutkimuksessa taas on tehty eroa yksi- ja kaksikielisten sanakirjojen sekä kielenoppijoiden sanastojen välillä. Perinteisen yksikielisen sanakirjan käytön syynä pidetään nopeaa sanantarkistusta, jossa selviää oi-

keinkirjoitus ja ensisijainen merkitys. (Hanks 2015: 94.) Aineistoni edustaa joko pelkästään kielimuodoltaan helpotettua yksikielistä sanastoa tai yksikielistä ja kielenoppijoille tehtyä sanastoa.

3.1 SF-teoria

Systeemis-funktionaalisen kieliteorian (SF) oppi-isien mukaan koko SF-teorian hienosyisin osa on näkemys kielen sanastosta (*lexis*). Siihen viittaa myös teorian peruskivi, leksikkokielioppi, sillä SF-teoreetikot ovat hylänneet perinteisen käsityksen sanastosta ja kieliopista erillisinä ilmiöinä. Leksikkokieliopissa – eli sanastokieliopissa – yhdistetään sanasto ja kielioppi. Vanhastaan sanakirjamaisina (*dictionary*) pidetyt ilmiöt sisällytetään SF-teoriassa kielioppiin, sillä kieliopin katsotaan ulottuvan kielijärjestelmässä kaikkialle. Teoriaan on otettu oppia tietokonelingvistiikasta, jossa yksittäisellä sanalla ja tiedolla ajatellaan olevan laaja semanttinen verkko. SF-teoriaa vastaavaa semanttisen verkon mallia käytetään lähinnä synonyymisanakirjoissa (*thesaurus*). (Halliday & Matthiessen 1999: 5–6.) Kielessä kokemuksellisen tiedon muodostamisessa hyödynnetään prototyyppisiä hahmoja, ja niistä erityisesti *prosesseja*, joita lauseiden predikaattiverbit ilmentävät (Mts. 80). Osallistujaroolien lisäksi lauseessa esiintyy olosuhteita, joita ilmentävät adverbiaalilausekkeiden lisäksi partisiippilausekkeet (Halliday ym. 1999: 99).

Halliday ym. (1999) kuvaavat kieliä kokemusten voimallaitoksiksi, koska merkitysten ilmaisumuodot ovat valtavan joustavia ja moniulotteisia. Kieli on hankalien kompromissien kimppu, josta ei löydy täydellistä muotoa kuvaamaan kokemusta. Siksi kokemusrakenteiden variointeja riittää epämääräisyyksistä monitulkintaisuuksiin ja niiden sekoituksiin asti. Kaikesta sanotusta on mahdollista luoda komplementtaarisia variaatioita eli sanoa asia toisin sanoin ja rakentein. Komplementtiparit eivät ole synonyymisiä, vaan mahdollisia ja erilaisia muotoja kuvata samaa kokemusta tai asiaa. (Mts. 522–523.) Vertailtavan aineiston identtisisistä hakusanoista annetuissa selitteissä ja määritteissä voi olla läheisen parafrasien – komplementtiparin – sävyä tai ne eivät ole komplementtaarisia lainkaan, mikäli niissä ilmaistaan eri asioita. Käytän analyysissä varioinnin mallia silloin, kun on tarpeen purkaa kompleksisia rakenteita ja tunnistaa lähemmin niiden morfologisia piirteitä. Variointi helpottaa erityisesti luvussa 5.2.1, kun pyrin purkamaan NP-muotoisten määritelmien tiukkaan pakattuja edussanojen laajen-

tumia. Purettuna määritteistä paljastuu finiittiverbejä, objektitäydennyksiä ja puiteadverbiaaleja. Samoin transitiivilauseiden analyysissä luvussa 5.1.3 variointi helpottaa selvittämään objektitäydennyksen morfologiaa ja merkityssisältöä. Myös relatiivipronominin morfologian tarkastelussa varioinnista on hyötyä luvussa 5.2.2.1.

3.2 Lausetyypit fennistiikassa

SVO-järjestelmään perustuvana kielenä suomen kielen verbi (V) on kaksipaikkainen eli se saa subjektin (S) ja objektin (O). Transitiiviverbin aiheuttama muutos objektissa, objektin määräisyys tai rajautuvuus tai verbin aspekti tai kieltomuoto näkyvät kaikki täydennyksen kieliopillisessa sijamuodossa. Tietenkin objektilla itselläänkin voi olla jakamaton kvantitatiivinen ominaisuus, minkä vuoksi se ei toimi totaali- vaan partitiiviobjektina. Perussubjektiin verbin ala vaikuttaa vähemmän, koska se tukee verbin siirtovaikutusta objektiin. Nämä verbin täydentäjät ovat semanttisia elementtejä, joiden osallistujaroolit ovat keskeiset toiminnan tekijänä eli agenttina ja toiminnan vastaanottajana eli patienttina. Kopulalauseessa *olla*-verbin etistä paikkaa pitävä subjekti saa luonnehdintansa tai luokituksensa verbinjälkeiseltä predikatiivilta. Jos taivutuspäätte ei kuulu kieliopillisiin sijoihin, paikan täyttäjänä on adverbialiaali.

Kielessä keskeinen merkityksen muodostaja on siis verbi. SF-teorian mukaisesti predikaattiverbi on valenssiltaan joko yksi- tai monipaikkainen. Lausetasolla verbi täydentäjäineen käynnistää prosessin, joka toteuttaa paikkalukunsa mukaisen toimintaympäristön. Verbin valenssi on keskeinen seuloja, koska se määrää osallistujien määrän ja niiden semanttiset roolit.

Ei-transitiiviset, yksipaikkaiset verbit ovat intransitiivisia. Ne eivät vaadi objektia eivätkä predikatiivia, vaan valenssipaiikka on joko tyhjä tai lauseessa on jokin muu täydentäjä – yleensä suunta- tai lokatiivisijainen NP – lauseenjäsenenä siis adverbialiaali. Tällaisen adverbialitäydennyksen sijainti on vapaampi kuin subjektilla, objektilla ja predikatiivilla – kuitenkin niin, että aikaa, tapaa tai paikkaa ilmaisevat adverbialiaalit ovat subjektin edellä tai verbin jäljessä. Osa adverbialiaaleista liittyy verbirektioihin ja osa on predikatiiviadverbialiaaleja, jolloin ne toimivat täydennyksinä tietyssä sijamuodossa. (ks. ISK § 960–961.) Osa täydennyksistä edustaa tiettyä lausetyyppiä, kuten adessiivisijainen adverbialiaali *olla*-verbin täydennyksenä omistuslauseessa. Adverbialiaalit haastavat etenkin kielenoppijat, sillä liike- ja olosijat on tunnistettava ja ymmärrettävä

niin lause- ja sanatasolla kuin morfologiansakin puolesta. Adverbiaalien sijoja kutsutaan semanttisiksi sijoiksi, sillä ne kantavat verbin täydentäjinä ja lausekkeiden puittemääritteinä lauseessa keskeisiä merkityssisältöjä. Myös abstraktitarkoitteisiin substantiiveihin liitettyinä sijapäätteet tuovat merkityksiä, jotka pääsääntöisesti mukailevat niiden konkreettisia paikan ja suunnan ilmaisuja. Adverbiaalitäydennyksien taustalla on Paavo Siron (1964: 29–31) suhdesääntö suunnan ja laadun mukaan. Se tarkoittaa, että tavanomaisessa käytössä adverbiaali ilmaisee transitiiiverbin yhteydessä objektin paikan ja intransitiiviverbin yhteydessä subjektin paikan tai olotilan muutoksen (ISK § 966).

Analyysiluvuissa tarkastelen lauseiden konstituentteja usein sanaluokan mukaan. Erotan sisältösanat ja funktiosanat toisistaan. Sisältösanoja ovat substantiivit, adjektiivit ja verbit. Funktiosanoista käsittelen lähemmin *joka*-relatiivipronominia sekä joitakin funktiopartikkeleita (*esimerkiksi, myös*). Verbin täydennysten sijamuotoja on analysoitava morfologian näkökulmasta. Perusyksikkönä on tällöin morfeemi, joita ovat sanavartalot, sijapäätteet ja esimerkiksi kiteytyneet partikkelin tunnukset. Erottelen morfeemeista leksikaalisia morfeemeja eli itsenäisiä perussanoja sekä kieliopillisia morfeemeja, joita ovat sijamuotojen päätteet.

3.3 Sanastoteoria

Sanojen merkitykset perustuvat leksikaalis-semanttisiin riippuvuussuhteisiin eli jokaisen sanan merkitys riippuu toisten sanojen tietyistä merkityksistä. Sanojen välillä siis vallitsee paradigmaattisia suhteita, ja sanoja voi korvata toisilla sanoilla. Yleensä nämä suhteet ymmärretään vain kieliopillisina luokituksina. Sanakirjojen standardimääritelmässä sanojen väliset suhteet esitetään kielen sisäisinä rakennuspalikoina. (Murphy 2015: 439.) Sanastoteoriasta yleensä voi sanoa, että sanastontutkimus ja lingvistinen tekstintutkimus ovat lähellä toisiaan. Sekä sanaston- että tekstintutkimus kohdistuvat ilmauksien merkityksiin. Molemmilla aloilla on tehty Suomessa 1990- ja 2000-luvulla innokkaasti väitöskirjoja ja pro graduja, joiden aineistot ovat olleet verrattain pieniä ja vaihdelleet pedagogisista teksteistä erikoisalojen sanastoihin. Vallalla on käsitys, että yhteinen teoria ei olisi vielä vahvaa. Tutkimusalojen lähentyminen on kuitenkin jatkunut ja korpusten koko kasvanut 2000-luvulla. Eriytyneisiin tutkimusmenetelmiin ovat

tähän asti vaikuttaneet paljolti tutkimusten painotukset. (Karihalme 2012: 636–637, 641–642.)

Sanastontutkimus on nojannut kahteen päähaaraan: leksikografiaan ja leksikologiaan. Nykyisin ensin mainitulla tarkoitetaan sanakirjojen tekstilajien ja periaatteiden tutkimista sekä sanakirjojen laatimista. Jälkimmäinen termi kattaa sanastojen tarkastelun. (Grönros 2012: 631.) Tässä tutkielmassa viitekehykseksi sopii paremmin leksikologia, mutta aineiston kuullessa oppikirjagenreen hämärä varjo lankeaa myös leksikografiasta. Se näkyy sanastojen ominaispiirteiden tarkastelussa silloin, kun hakusanoja kuvataan hierarkian ja/tai synonymian kautta. Tutkielman kysymyksenasettelu ei silti suuntaudu terminologiaoppiin vaan lingvistiseen tutkimukseen, ja siksi viitataan sanastoon ja lekseemeihin ISKn käyttämällä hierarkiatermeillä synonyymi, hypero- ja hyponyymi.

SF-teorian leksikkokieliopin lähtökohta ei ole laajasti yksikielisissä sanakirjoissa vaan synonyymisanakirjoissa, joissa hakusanalle pyritään nimeämään lähi-synonyymi. Se voidaan ilmaista joko samanlaisuuden tai erilaisuuden kautta. Tavallisesti hakusanalle tarjotaan jokin samanlaisuuteen perustuva neutraali keskus-synonyymi. Sanavalinnoissa synonyymi tarkoittaa informatiivista ja formaalia, rekisterineutraalia vastinetta. (Murphy 2015: 449.) Perinteisistä yksikielisistä sanakirjoista erotetaan kielenoppijoille tarkoitettut yksikieliset sanakirjat, *MLDs* (*monolingual learners dictionaries*). Kielenoppijoille tarjotaan restriktiivisiä ja yksinkertaistettuja määritelmiä, mutta kielioppiin ohjataan yksityiskohtaisesti: esitellään lauseen osallistujarooleja ja kielen erilaisia käyttötapoja, esimerkiksi puhekieltä. Vain MLDs-sanastoissa esitellään englannin leksikaalijärjestelmää. Vaikka näiden sanastojen katsotaan didaktisesti sopivan kaikenlaisille kielenoppijoille, on havaittu, että oppijat käyttävät enemmän kaksikielisiä sanastoja, koska he kokevat ne helpommiksi. (Heuberger 2015: 25–26.)

Nykyisissä MLDs-sanakirjoissa tulokulma on perinteisiä yksikielisiä sanastoja informaalisempi ja interaktiivisempi, ikään kuin oltaisiin luokkatilanteessa. Lukijoille esitetään asioita usein *sinä*-muodossa ja hakusanoja pyritään avaamaan esimerkeillä, joista selviäisi niiden käyttöön liittyviä muutoseikkoja, semanttisia sävyjä sekä ko- ja konteksteja. (Moon 2015: 133–136.)

Leksikografien mukaan hakusanojen erikseen analysointi ei auta kielen oppimisessa, koska sanojen erot eivät tule näkyviin, eikä sanoille rakennu tietoluoki-

tuksia. Esimerkkilauseista on havaittu olevan paljon hyötyä, koska ne selventävät hakusanan merkitystä, tukevat määritelmää, tarjoavat syntaktisen mallin ja osoittavat asioiden välisiä yhteyksiä. MLDs-sanastoissa pyritään yleensä käyttämään kielessä useimmin käytettyjä sanoja. Kuitenkin juuri noissa sanoissa on paljon polyseemisiä ja monitulkintaisia sanoja, mikä hankaloittaa hakusanojen valintaa sanastoon. Määritelmissä on käytettävä myös paljon muita, sanaston ulkopuolisia sanoja, jotta sananselitykset olisivat tarkkoja. Ulkopuolinen sanasto olisi selvitettävä oppijoille välittömästi; monissa sanakirjoissa nämä selvitykset on merkitty hakasulkein. Vaikka määritelmä on muodoltaan lyhyt ja sisällöltään olennaisen eksplikoiva, siinä ei pitäisi tuhlaata tilaa irrelevantteihin ja redundantteihin asioihin. Kuvauksen pitäisi olla riittävän kattava ja tiedon riittävän monipuolista. (Heuberger 2015: 30–34.)

Tutkielman luvussa 4 luetteloin ja vertailen aineistojen hakusanoja, jolloin niiden osalta valaisen myös sanastojen sisäisiä kontekstejä. Verbikonstruktioiden sisältämiä ko- ja kontekstejä sekä laajennuksia sanaston ulkopuolelle käsittelen analyysissä luvussa 5. Leksikaalisten ilmausten ympäristön merkityksestä S2-lukijoille on tutkittu ja saatu tulokseksi, että ymmärtäminen onnistuu parhaiten silloin, kun konteksti ei vaihdu aiemmin opitusta (Vasile 2019: 10). Konteksti, kielen funktionaalinen olemus ja kommunikatiivinen kompetenssi ovat yleensä huomioitavia tekijöitä kielen oppimista koskevissa tutkimuksissa. Kommunikatiivisen kompetenssin käsite on peräisen sosiolingvistiikasta ja siitä kehittyi sittemmin tekstilajin käsite. Kompetenssi kuin käsitys kielen funktionaalisuudestakin ovat eurooppalaisen viitekehyksen perusta. (Halonen 2012: 707, 709.) Tämän tutkielman kannalta on kiinnostavaa, että S-sertifioitujen aineiston kohderyhmä on laajempi kuin S2-aineiston, joka käsittää vain kielenoppijat. Näkykö se S-sertifioitussa aineistossa kontekstihakuisuudessa tai sanaston ulkopuolelle laajentamisessa vai ovatko nämä ilmiöt sittenkin ominaisempia S2-materiaalissa?

4 Sanastojen yleisiä piirteitä

Sanasto koostuu hakusanoista ja niiden sananselityksistä. Siksi on syytä ensin kuvailla, millaisia hakusanoja aineistot sisältävät. Sen jälkeen vertailen hakusanoja aineistojen välillä. Aineistojen sananselitykset eroavat muotonsa puolesta. Luvussa 2.2 erottelin selitykset niiden ominaispiirteitten mukaan selitteiksi ja määritelmiksi. Huomio kiinnit-

tyi selitysten pituuteen, välimerkkeihin, pää- ja sivulauseisiin sekä hierarkkisten suhteiden muodostumiseen. Syvemmin sananselitysten välisiin rakenteellisiin eroihin en vielä puuttunut. Tämän luvun loppupuolella kuvailen pääpiirteittäin selitysten sisältämien osallistujaroolien eroja. Toisistaan eroavat kielenrakenteet johtavat usein erilaisiin todellisuuden tulkintoihin.

4.1 Hakusanat

Tutkimusaineisto käsittää kaikkiaan 121 hakusanaa. Hakusanoista suurin osa on substantiiveja. S-sertifioidun aineiston kaikki hakusanat ovat substantiiveja, kun taas S2-aineistossa substantiiveja on 90 %, ja niiden lisäksi verbejä, adverbeja ja adjektiiveja. Taulukossa 1 näkyy hakusanojen ryhmittely sanaluokkiin. Lausekemuotoiset hakusanat on laskettu nimikkeiden NP (substantiivilauseke) ja AdvP (adverbiaalilauseke) alle edussanansa mukaan.

	substantiivi tai NP	verbi	adjektiivi	adverbi tai AdvP	yhteensä
S2	86 (90 %)	6 (6 %)	1 (1 %)	3 (3 %)	96
S-sertifioitu	25 (100 %)	0	0	0	25
yhteensä	111 (92 %)	6 (5 %)	1 (1 %)	3 (2 %)	121

Taulukko 1. Hakusanasto sanaluokittain

Sanaluokat sisältävät yksimorfeemisia hakusanoja, kuten *sopu*. Tällaisia lekseemejä, joiden morfologinen rakenne perustuu yhteen, jakamattomaan lekseemiin, kutsutaan perussanoiksi (ISK § 145). Osa hakusanoista koostuu useasta leksikaalisesta yksiköistä, kuten verbi *purkaa* (*purka-a*), joka jakautuu sananvartaloon ja A-infinitiivin päätteeseen. Suurin osa aineiston hakusanoista sisältää epäitsenäisiä morfeemeja: ne ovat johdoksia tai yhdyssanoja, kuten *sopimus* tai *työsopimus*. (ks. Mt. § 146.) Hakusanoista pieni joukko on pidempiä lausekkeita, kuten *toistaiseksi voimassa oleva sopimus*. Lausekkeet koostuvat sekä lekseemien välisistä suhteista että jokaisen lekseemin sisäisestä,

morfologisesta rakenteesta. Taulukon 1 sanaluokkajako kuvaa siis sanaston edussanoja, mikä valaisee jo jonkin verran aineistojen välisiä eroja.

Taulukko 2 esittää eroja pintakerrosta syvemmälle, sillä siihen on koottu hakusanojen lukumäärät niiden rakennetyyppien mukaan eli ovatko ne perussanoja vai kompleksisia.

	perussanat	yhdyssanat	johdokset	yhteensä
<i>S2</i>	9 (10 %)	58 (60 %)	29 (30 %)	96
<i>S-sertifioitu</i>	0	22 (88 %)	3 (12 %)	25
yhteensä	9 (7%)	80 (66 %)	32 (27 %)	121

Taulukko 2. Hakusanojen rakennetyypit

Aineistot eroavat määrällisesti toisistaan eniten yhdyssanojen kohdalla. Suurin osa S-sertifioidun aineiston hakusanoista on yhdyssanoja (88 %). S2-aineistossa taas yhdyssanoja on yli puolet (60 %), mutta vajaa puolet ei ole (40%). Loput S2-aineiston hakusanoista on johdoksia (30 %) ja pieni osa perussanoja (10 %). Määrät vastaavat sanakirjojen sanastoa yleensä, sillä ISK:n mukaan on tavallista, että 60–70 % hakusanoista on rakenteeltaan yhdyssanoja (Mt. § 146). S2-aineistossa yhdyssanoja on vähemmän kuin S-sertifioidussa, siitäkin huolimatta, mihin vetää rajan esiintymissä, jotka koostuvat sekä johdoksesta että yhdyssanasta, kuten *määräaikainen sopimus*. Aineisto sisältää kahdeksan vastaavanlaista hakusanaa.

Tutkimusaineiston kaikki yhdyssanat edustavat yhdenlaista tyyppiä, määritysyhdyssanaa. Se on kompositio, jossa ensimmäinen yhdysosa määrittää jälkimäistä (ks. ISK § 398). Määriteosa on epäsymmetrisessä suhteessa hallitsevaan osaansa eli edusosaan, jonka tarkoittamaa joukkoa se rajoittaa. Sanaluokka määräytyy edusosan mukaan. Kokonaisuudessaan määritysyhdyssana on edusosansa hyponyymi eli sen alaisuuteen ja lajiin kuuluva entiteetti. (Mt. § 408.) Luettelon 1 ensimmäiseen sarakkeeseen on kerätty aineistoille yhteiset määritysyhdyssanat (yhdeksän kappaletta). Ne kuuluvat työelämän erityissanastoon, mikä näkyy yhdyssanan edusosasta, esimerkiksi *-työ* ja -

valtuutettu tai määriteosasta, kuten *työ-*, *ammatti-*, *työsuojelu-*, *työttömyys-* tai *irtisanomis-*. Toiseen ja kolmanteen sarakkeeseen on poimittu kummastakin aineistosta ne yhdyssanat, jotka eniten eroavat toisistaan aiheeltaan tai sanaluokaltaan. S2-aineistossa on työelämän verbi *irtisanoa*, kun S-sertifioitu sanasto ei sisällä verbejä lainkaan. S-sertifikaatin saaneen aineiston hakusanoista puuttuvat myös sellaiset substantiivit kuin *valtaosa*, *tapaturma* ja *peruskoulu* sekä substantiivisesti ja adjektiivisesti käytettävät *kehitysvammainen* ja *oppivelvollinen*. S-sertifioidussa aineistossa arki- ja erikoiskielen rajamailla on substantiivi *työnantaja*, mutta oppimista koskevat hakusanat liittyvät jo tiiviimmin työelämäaiheeseen (esimerkiksi *työharjoittelu* ja *oppisopimus*).

yhteiset (9 kpl)	S2	S-sertifioitu
-ylityö	-valtaosa	-luontoisetu
-koeaika	-epäkohta	-verokortti
-ammattiliitto	-toimiala	-pätkätyö
-luottamusmies	-toimielin	-työnantaja
-irtisanomisaika	-lukutaito	-työharjoittelu
-työsopimus	-peruskoulu	-oppisopimus
-työehtosopimus	-perusopetus	
-työttömyyskassa	-peruskoulutus	
-työsuojeluvaltuutettu	-peruspalvelut	
	-vammaispalvelut	
	-oppivelvollinen	
	-vaitiolovelvollisuus	
	-tapaturma	
	-kansantauti	
	-kehitysvammainen	
	-elinkeinovapaus	
	-matalapalkkaisuus	
	-arvopaperipörssi	
	-irtisanoa	

Luettelo 1. Yhteiset ja toisistaan eroavat määritysyhdyssanat

Tämän luvun alussa esitettyyn taulukkoon 2 on laskettu johdoksiksi sellaiset useampi-morfeemisiet esiintymät kuten *vakainainen työntekijä* (luettelo 2). Esiintymät sisältävät myös yhdyssanan ja tällaisia on kymmenkunta S2-aineistossa. Vaihtoehtoisesti ne voisi laskea yhdyssanoiksi, jolloin S2-yhdyssanojen lukumäärä nousisi 68 kappaleeseen ja

prosenttiosuus 70 %:iin. Laskutapa ei kuitenkaan muuttaisi sitä tilannetta, että joka tapauksessa S-sertifioitu aineisto sisältäisi enemmän yhdyssanoja (88 %) kuin S2-aineisto.

Kompleksisiin hakusanoihin jako on karkea, ja koskee nimenomaan S2-aineiston johdokset-luokkaa (taulukko 2). Siinä kaikkiaan 16 hakusanaa rakentuu 2–4 lekseemille. S-sertifioidussa aineistossa tällaisia hakusanoja on vain yksi (*tuettu työ*). S2-aineiston sisältämät hakusanat *läheltä piti* -tilanne ja *selän takana puhuminen* ovat fraasimaisuudessaan poikkeavia, mutta silti edussanansa mukaan substantiiveihin luokituvia. Sanaluokan suhteen poikkeavimpina voi pitää adverbi- ja verbilausekkeita luettelossa 2 (lihavoitu):

S2 (16 kpl)

S-sertifioitu (1 kpl)

-melko pitkälle
-heijastava vaate
-työtaistelu, lakko
-ammattillinen pätevyys
-vakituinen työpaikka
-määräaikainen sopimus
-toistaiseksi voimassa oleva sopimus
-purkaa työsopimus
-vakainainen työntekijä
-läheltä piti -tilanne
-selän takana puhuminen
-yksityinen toiminimi
-yksityinen osakeyhtiö
-julkinen osakeyhtiö
-avoin yhtiö
-työ- ja elinkeinotoimisto

-tuettu työ

Luettelo 2. Useampimorfeemiset rakenteet

Edellä on käynyt ilmi, että koko aineistolle on luonteenomaista hakusanojen kompleksisuus. Lisäksi S2-sanastolle on ominaista hakusanojen moninaisuus. Perussanoja siellä on kuitenkin vähän (10 %). Määrä vastaa yleistä sanakirjojen sisältöä, sillä ISK:n mukaan (§ 146) perussanoja on sanastoista 10–15 %, siitäkin huolimatta, että perussanoja käytetään arkielämässä eniten. Vertailuaineistossa, S-sertifioidussa sanastossa, ei ole perussanoja hakusanoina lainkaan, kun niitä voisi yleisen linjan mukaisesti olla ainakin kaksi. Huomionarvoista on, että S2-sanastossa on kaksi verbiä (*viivästyä*, *purkaa*) ja

kaksi vierasperäistä substantiivia (*euro, konflikti*). Tutkimusaineiston esiintymät perussanoista on koottu luetteloon 3:

<u>S2 (9 kpl)</u>	<u>S-sertifioitu (0 kpl)</u>
-kunta	–
-euro	
-säätö	
-viivästyä	
-konflikti	
-palkka	
-purkaa	
-sopu	
-lakko	

Luettelo 3. Perussanat

Johdosten ja perussanojen välinen ero on suomen kielessä paikoin hämärä, joten tulkinasta riippuen O-johdoksen *lakko* (ISK § 230) ja *-ntO*-johtimeen päättyvän substantiivin *säätö* (Mt. § 239) voisi lukea johdoksiin tai perussanoihin. Tässä tarkastelussa on seurattu yleistä näkemystä, jonka mukaan ensimmäinen on leksikaalistuma ja toisen äännesuhde mahdolliseen kantasanaan (*säätää*) on vain johtamista muistuttava ilmiö (Mt. § 159).

S2-aineiston arkikielisyys näkyy myös kompleksisissa sanoissa. Yksiosaisissa johdoksissa aineistojen välinen ero jatkuu samansuuntaisesti kuin perussanojen kohdalla: S2-aineistossa niitä esiintyy runsaasti (14 kappaletta), S-sertifioidussa ei juuri lainkaan (1 kappale). Luettelossa 4 on havaittavissa, että S2-hakusanojen joukko on heterogeenisempi, sillä substantiivien lisäksi hakusanoina esiintyy arkisanastoa eri sanaluokista: verbi (*teititellä*), adverbeja (*kielteisemmin, välittömästi*) sekä VA-partisiippiarakenteinen adjektiivi (*loukkaava*). Substantiivien sanaluokasta poikkeavat hakusanat on lihavoitu luetteloon. Luettelo alkaa samamerkityksisillä hakusanoilla *lomauttaminen* ja *lomautus*, joissa on käytetty eri substantiivijohtimia (*minen*-johdin ja *Us*-johdin):

<u>S2 (14 kpl)</u>	<u>S-sertifioitu (1 kpl)</u>
-lomauttaminen	-lomautus
-virasto	
- kielteisemmin (<i>kielteisesti</i>)	

-*elanto*
 -*loukkaava*
 -*teititellä*
 -*onnettomuus*
 -*välittömästi*
 -*palvelu*
 -*tehdas*
 -*yritys*
 -*osake*
 -*osinko*
 -*sijoittaja*

Luettelo 4. Yksiosaiset johdokset

S-sertifioidussa sanastossa siis vain *lomautus* edustaa yksiosaista johdosta. Tässä kohdassa mainittakoon huomio, että *Us-* ja *UUs-*substantiivijohdoksia ylipäättään esiintyy S2-aineistossa runsaasti. S-sertifioidun aineiston kohdalla taulukossa 1 on johdoksiksi (3 kappaletta) luokiteltu myös kirjainsana *TET*, joka ei sovi siihen hyvin, mutta vielä huonommin se sopisi perussanojen sarakkeeseen. Luetteloon 5 on koottu keskeisiä piirteitä kummankin aineiston hakusanoille:

S2

- monia rakenteita: perussana, johdin, yhdyssana, lauseke
- eri sanaluokkia: substantiivi, adjektiivi, verbi
- monia yksiosaisia johdoksia
- monia useampimorfeemisia rakenteita

S-sertifioitu

- samoja rakenteita: yhdyssana, johdin (3 kpl), lauseke (1 kpl)
 - yksi sanaluokka: substantiivi
 - yksi yksiosainen johdos
 - yksi useampimorfeeminen rakenne
-

Luettelo 5. Hakusanojen ominaisuuksien erot

Aiheiltaan aineistot eroavat toisistaan siinä, että S-sertifioitu sanasto koskee tiiviisti työelämää sekä siihen harjaannuttavia koulutussopimuksia, kun taas S2-aineisto tarjoaa laajemman kattauksen: on työelämän erityissanastoa, yleiskielen sanastoa ja arkikielen fraaseja.

4.2 Selitteet ja määritelmät konstruktioina

Aineisto kattaa yhtä monta sananselitystä kuin hakusanaakin eli 121. Sananselitysten sisältämiä lauseita ja lausekekonstruktioita on yhteensä 257. Aineiston sananselitykset vaihtelevat pituudeltaan yksittäisistä sanoista monivirkkeisiin selosteisiin. Kun on tutkittu S2-aikuislukijoiden luetunymmärtämistä, on käynyt ilmi, ettei tekstin pituus ole ongelmallinen eikä lauseiden sisäinen sanajärjestyskään, vaan suomenkielisten saneiden monimuotoisuus. Sanasto ja sijapääätteet mainitaan tutkimuksissa morfologisesti vaikeimmiksi asioiksi. Tämä koskee sekä merkityksen ymmärtämistä että sanan tunnistamista; erimuotoiset verbit ja toisiaan ulkoisesti muistuttavat saneet hankaloittavat tekstin ymmärtämistä (Vasile 2019: 16–17). Myös muissa selkokielen tutkimuksissa on osoitettu, että lauserakenteen luettavuus helpottuu, kun sen pääjäsenten eli subjektin ja predikaattiverbin hahmot ovat selkeitä (Kulki-Nieminen 2010: 39; ks. myös Virtanen 2014 [2009]: 98–100).

Aineistoni selitteet ja määritelmät rakentuvat pääosin lauseista, ja tutkielmani tutkimuskysymykset koskevat lauseen peruspilareita: verbikonstruktioita. Lauseen predikaattiverbi sysää muut lauseenjäsenet morfologisiin muutoksiin, mikä vaikuttaa paitsi yksittäisen saneen merkityskenttiin, myös sanojen välisiin suhteisiin ja sitä kautta koko lauseen merkitykseen. Sanojen sidonnaisista muotoaineksista taivutustunnukset kuuluvat valtaosin predikaattiverbin vaikutusalaan. Verbikonstruktion etu- ja jälkijäsenten taivutusmuodoilla osoitetaan lauseenjäsenten osallistujaroolit. Aineistossa muun muassa todellisuuden työelämän henkilöiden tehtäviin viitataan kielen rakenteilla: lauseenjäsenyyksellä osoitetaan toiminnalle osallistujaroolit ja olosuhteet. Esimerkissä 8 *luottamusmies*-hakusanan hyperonyymiksi tarjotaan substantiivi (*henkilö*). Se toimii *valvoo*-verbin etujäsenenä ja on relatiivipronominin pääsana sekä relatiivilauseen agenttiivinen subjekti. S2-määritelmässä luottamusmies esitetään dynaamisen tekijän roolissa työpaikoilla:

- (8) **luottamusmies**
henkilö, joka valvoo työpaikalla
 työntekijöiden etuja (Selkeästi 201)

S-sertifioidun aineiston selitteessä (esimerkki 9) luottamusmies esitellään ensin toiminnan kohteena (*työntekijä, jonka*), sillä predikaattiverbin (*ovat valinneet*) agenttina on nominatiivimuotoinen substantiivi (*työntekijät*):

- (9) **Luottamusmies**
 Luottamusmies on työntekijä,
jonka muut työntekijät ovat valinneet
 edustajakseen työpaikalla.
 Luottamusmies valvoo,
 että työpaikalla noudatetaan työsopimuksia.
 Hän valvoo, että työsopimuksia noudatetaan
 työpaikoilla. (Työelämän 46)

Esimerkin 9 selitteen kahdessa viimeisessä virkkeessä luottamusmies esitetään S2-määritelmän kaltaisesti agenttiivisesti *valvoo*-verbin subjektina. Selitteen virkkeet ovat miltei identtiset, ja tällainen kokonaisten virkkeiden toisto S-sertifioidussa aineistossa on poikkeuksellista. Samaa tarkoittavalle hakusanalle esitetyt sananselitykset eroavat usein verbikonstruktion motivoimien osallistujaroolien kohdalla. Esimerkissä 10 on näyte selitteestä, jossa agentti, *työntekijä*, toimii dynaamisessa, konkreettisessa prosessissa (*ei mene*), mutta ensimmäisessä virkkeessä se on esitetty patienttina (*voi lomauttaa työntekijän*):

- (10) **Lomautus**
 Jos taloudellinen tilanne on huono,
 työnantaja voi lomauttaa työntekijän
 sen sijaan, että irtisanoisi hänet kokonaan.
 Lomautuksen aikana työntekijä ei mene töihin
 eikä hänelle makseta palkkaa. (Työelämän 46)

Vastaavat S2-määritelmät rakentuvat usein leksikaalisesti tiheille ja kompleksisille konstruktioille. Kompleksisuus voi syntyä verbiketjusta tai rinnastetuista lauseista tai täydennyspaikoista. Esimerkissä 11 on kaksi vaihtoehtoista sivulausetta, joista ensimmäisessä työntekijä esiintyy patienttina (*työnantaja voi erottaa*) ja toisessa dynaamisena tekijänä (*voi erota itse*):

- (11) **koeaika**
 aika, jolloin työnantaja voi erottaa työntekijän
 TAI Ø työntekijä voi erota itse ilman syytä (Selkeästi 187)

Määritelmän alku (*aika, jolloin*) on elliptisenä toisessa sivulauseessa. Selko-oppaissa ellipsiä suositellaan sidosteisuuden lisäämiseksi ainakin vaativassa selkokielessä (Leskelä 2019: 158). S2-määritelmän muotona voi myös olla hyvin lyhyt NP, joka koostuu perussanoista, kompleksisista sanoista ja/tai infinitiivi- ja partisiippimuodoista. Tällöin osallistujarooleja ei ole, vaan lausekkeen rakenne perustuu konstituenttien välisiin suhteisiin. Lauseke voi muodostua peräkkäin luetelluista synonyymisistä sanoista tai se voi rakentua edussanan ja sen määritteiden varaan. Esimerkin 12 NP-määritelmä on lyhyt synonyymiluettelo:

- (12) **konflikti**
 ristiriita, sota (Selkeästi 121)

Esimerkissä 13 laajentumien ja edussanan jälkeen hakusanalle on annettu käytännönläheinen lähikäsité (*peruskoulu*). Funktiosanoja ei ole, vaan lisäyksen merkitsijänä toimii puolipiste:

- (13) **perusopetus**
 kaikille annettava samantasoinen opetus; peruskoulu (Selkeästi 72)

Karvonen (1995) on todennut oppikirjatutkimuksessaan, että genren mukaisesti leipätekstit rakentuvat paljolti käsitehierarkian varaan. Se tarkoittaa tihentynyttä leksikaalisuutta eli runsasta sisältösanojen osuutta kaikista sanoista. Vaikka oman tutkimusaineistoni sanastotekstit ovat lyhyitä, ne näyttävät silti heijastavan oppikirjagenreä. Eri-tyisesti se näkyy S2-sanastossa, jonka määritelmät ovat muodoltaan vaihtelevampia ja koskevat työelämäaihetta laajemmin kuin vertailuaineisto. Tihentynyt leksikaalisuus näkyy S2-sanastossa siten, että tekstit ovat syntaktisesti kompleksisia. Oppikirjagenren ominaislaatu selvitteäkseen Karvonen on erotellut sisältö- ja funktiosanat toisistaan ja laskenut niiden osuudet omasta tutkimusmateriaalistaan. Sisältösanoiksi käsitetään verbit, substantiivit ja adjektiivit. (ks. Mts. 187–191.) S2-aineistossa on joitakin lyhyitä sisältösanoista muodostettuja NP-määritelmiä, joissa sanojen väliset suhteet eivät ole

kovinkaan kompleksisia. Esimerkissä 14 on NP-muotoinen määritelmä, joka muodostuu pelkästään substantiiveista:

- (14) **euro**
Euroopan unionin rahayksikkö (Selkeästi 50)

Esimerkissä 14 lausekkeen konstituenteista kaksi kolmesta on genetiivimuotoinen (*Euroopa-n unioni-n*). Kielipilliset morfeemit eli sijapäätteet – kuten paikallissijat ja kielipilliset sijat – ovat merkityksenkantajina olennainen osa analyysiäni. Morfeemien erottelu palvelee verbikonstruktioiden analysointia. S2-aineistossa tihentynyt leksikaalisuus toteutuu NP-muotoisissa määritelmissä. Verbikonstruktioita korvaavat niissä substantiivin laajennukset, jollaisina toimivat adjektiiviset VA-partisiipit ja genetiivimääritteet. Esimerkissä 15 on partisiippimuotoinen adjektiivi (*myytä-vä*):

- (15) **palvelu**
kuluttajalle MYYTÄVÄ tuote tai työsuoritus (Selkeästi 176)

Sanastoselityksissä jokainen hakusana on uusi topiikki, jota pyritään avaamaan lukijalle. Aineistojen välinen ero näkyy siis siinä, että S2-sanasto tarjoaa leksikaalisesti tiheitä, toisinaan pelkille NP:ille rakentuvia määritelmiä, kun taas S-sertifioitun aineiston selitteet ovat leksikaalisesti väljempiä ja pidempiä. Käsittelen lähemmin NP-muotoisia määritelmiä luvussa 5.2.

Pidemmissä selitteissä ja määritelmissä verbien seuralaisiksi saatetaan liittää ei-pakollisia jäseniä, jotka lisäävät lauserakenteeseen sana- ja sanantaivutusmääriä, mutta eivät tuo lauseeseen mitään keskeistä lisämerkitystä. Tämä näkyy koko aineistossa kehysadverbiaalien eli puitemääritteiden käytössä. Puitemääritteet eivät sisälly verbikonstruktioihin, eivätkä siis analyysihin muuten kuin mainintoina. Esimerkissä 16 on nähtävissä seliteotteessa kaksi virkettä, joista ensimmäisessä adverbiaalitäydennys kuuluu verbikonstruktion ja toinen ei. Ensimmäinen virke on olemassaololause, jonka aloittaa olosuhdetta ilmaiseva NP (*työsuhteen alussa*). Sitä vastoin toisen virkkeen teemapaikalla olevan ajanilmauksen voisi jättää poisikin (*Koeaikana*), sillä se ei kuulu verbikonstruktion vaan on puitemäärite. Merkitsen lyhennetyt sananselitykset esimerkkeihin kahdella ajatusviivalla. Esimerkistä 16 puuttuu selitteen loppuosa:

- (16) **Koeaika**
 Työsuhteen alussa on usein koeaika.
Koeaikana työnantaja näkee,
 soveltuuko työntekijä työhönsä. – – (Työelämän 46)

Esimerkissä 16 puitemäärite on itseasiassa toisto: se toistaa edellisen nominin, eli tässä selitteen aloittavan kopulalauseen predikatiivin (*koeaika*). Selkokielessä ydinsanan toisto on suositusten mukainen, koska toiston katsotaan helpottavan sanan mieleen paimista (Leskelä 2019: 137). Esimerkissä 16 puitemäärite poikkeaa predikatiivista morfologialtaan: se koostuu sanavartalosta ja kieliopillisesta morfeemista, mutta predikatiivi on leksikaalisen morfeemin muodossa (*koeaika-na, koeaika*). Toisaalta predikatiivi on samanmuotoinen hakusanan kanssa, joten eri taivutusmuotojen toteutumisen voisi tulkita sanan käytön esittelyksi. Tällainen tulkinta on kiinnostava, koska sanan morfologian esittelyä on havaittu useammin kielenoppijoiden sanakirjoissa. Tutkimusaineistona *Työelämän aakkoset* -kirjan lopussa oleva aakkosellinen sanasto on tosin poikkeuksellinen selkokielisessä oppikirjaperinteessä, jossa vieraat sanat yleensä pyritään selittämään samassa kontekstissa, tekstin sisällä. Selkokriteerien mukaan (Leskelä 2019: 134) oppimateriaalien sanastoselitysten avulla lukija oppii uusia sanoja ja niiden käyttöä, kun taas tekstin sisään kirjoitetut sananselitykset auttavat lukijaa ymmärtämään uusia sanoja tekstin kontekstissa. Tutkimusaineistoni selitteet saattavat siis olla eräänlainen sanaston ja kontekstiin sidotun, tekstinsisäisen sananselityksen risteytys. Tällä tavoin ajateltuna *Työelämän aakkoset* -kirjan sanasto toteuttaisi ensisijaisesti selkokielisten tekstien genreä.

Tämän luvun lopussa ilmennyt puitemäärite tulee esiin vielä useassa luvun 5 esimerkeissä. Itse asian jäsentymisen ja merkityksen kannalta niillä ei kuitenkaan ole keskeistä osaa sananselityksissä.

5 Lauseet ja lausekkeet hakusanojen identifioijina

Seuraavissa analyysiluvuissa vertailen aineistoja ylhäältä alas johtavaa polkua:

- 1) lause ja/tai lauseke
- 2) sanavalinnat
- 3) morfologia

Tekstiluvut etenevät siten, että ensimmäisessä pääluvussa esittelen aineistosta koottuja verbejä (5.1). Transitivisuuden mukaan ne edustavat konstruktioita, jotka muodostavat suomen kielessä lausetyyppejä, joita ISK nimittää monikäyttöisiksi lausetyypeiksi (ks. Mt. § 891). Käytän verbeistä karkeaa kolmijakoa transitivisiin ja intransitiivisiin verbeihin sekä kopulaan. Kopula ja transitiviverbit ovat omat yhtenäiset ryhmänsä. Sen sijaan intransitiiviverbien konstruktiot sisältävät taivutusaineksia, joiden mukaan erotuu adverbiaalivalensseja sekä joukko erikoisrakenteita. Erikoisrakenteet ovat suppeammassa käytössä. Selvyyden vuoksi verbikonstruktioiden esittelyjärjestys etenee alaluvuissa siten, että ensimmäisenä analysoin yleisimmin esiintyvät. Toiseksi käsittelyvuorossa ovat lukumääräisesti eniten toisistaan eroavat konstruktiot.

Eniten sanastoissa on tietynlaisen lausetyypin – kuten omistuslause – tai muun erikoismuotin, edellyttämä konstruktion mukainen rakenne (alaluku 5.1.1.1). Toiseksi eniten esiintyy lokatiivisuutta tai tietynlaista suuntaisuutta osoittavia adverbiaalitäydennyksiä vaativia intransitiiviverbejä (luku 5.1.1.2). Adverbiaalitäydennyksen saavat kaksipaikkaiset intransitiiviverbit ovat aineistossa yleisempiä kuin yksipaikkaiset intransitiiviverbit, joiden esiintymiä on ainoastaan neljä S2-aineistossa. Esimerkki 17 on näyte rakenteista, joissa pakollisia täydennyspaikkoja on vain yksi, verbinetisen subjektin paikka (alleviivattu):

- (17) **tapaturma**
 onnettomuus, joka sattuu ihmiselle,
 esimerkiksi jalka *murtuu* (Selkeästi 103)

Molemmissa aineistoissa esiintyy kerran intransitiiviverbi *kestää*, jonka toisella pakollisella täydennyspaikalla on ajallisen keston adverbiaali, osma. Lisäksi S-sertifioituissa selitteissä on toinenkin osma-tapaus. Tämä keston adverbiaali poikkeaa muusta aineistosta, ja esiintymiä on toisessa kaksi, toisessa yksi. Esimerkissä 18 kesto luonnehtii peruskoulujen työelämäjaksoa (*viikon tai kaksi viikkoa*):

- (18) **TET**
 TET-jakso *kestää* viikon tai kaksi viikkoa. – – (Työelämän 47)

Molemmat aineistot sisältävät myös intransitiiviverbejä, joiden jäljessä esiintyy useampia adverbiaaleja. Tällaisissa tapauksissa voi olettaa sanajärjestyksen osoittavan, mikä adverbiaalisista konstituenteista on verbin merkityksen kannalta olennaisimmalla valenssipaikalla. Esimerkin 19 lauseessa on sekä verbinetisiä että verbinjälkeisiä suunta-sijaisia adverbiaaleja: elatiivisijainen (*työpaikan asioi-sta*) ja allatiivisijainen (*ulkopuolisi-lle*) adverbiaali. Kommunikaatioverbien yhteydessä on mahdollista käyttää monia täydentäjiä: puhujaa, puhuteltavaa, sisältöä ja aihetta. Harvemmin samaan lauseeseen sisällytetään ne kaikki. (ISK § 483.) Adverbiaalin täydennyspaikka lankeaa analyysissäni hakusanan merkityksen kannalta keskeisemmälle, verbinjälkeiselle allatiivisijaiselle konstituentille (esimerkki 19):

- (19) **vaitiolovelvollisuus**
 salassapitovelvollisuus; työpaikan asioista ja
 asiakkaista *ei saa kertoa* ulkopuolisille (Selkeästi 190)

Lisäksi aineistossa esiintyy jonkin verran rektionmukaisia täydennyksiä saavia intransitiiviverbejä (alaluku 5.1.1.3). Vaikka monikäyttöisiin lausetyyppeihin perustuva kolmijako verbikonstruktioista on karkea ja intransitiiviluokitus eräänlainen kaatopaikka, etenkin analyysin alkuvaiheessa kolmijako helpottaa hahmottamaan vertailutulosten pääpiirteitä. Luvussa 5.1.2 siirryn vertaamaan aineistojen kopuloita. *Olla*-predikaatti toimii ikään kuin yhdistävänä solmuna epäagentiivisen subjektin ja sitä luonnehtivan substantiivisen tai adjektiivisen predikaatiivin välissä. Verbin rooli on siis täysin erilainen kuin transitiivi- ja intransitiivilauseissa (esimerkki 20):

- (20) **Oppisopimus**
 Oppisopimus on koulutusmuoto,
 jonka tavoitteena on suorittaa ammattitutkinto. – – (Työelämän 47)

Esimerkki 21 esittää sanastoselitteestä vain ensimmäistä virkettä, jonka konstruktio perustuu transitiiviverbiin (*saa*). Luvussa 5.1.3 analysoin ja vertailen lähemmin aineistojen transitiivirakenteita. Esimerkissä 21 transitiiviverbin ensisijaisella eli subjektin paikalla on substantiivi *työntekijä* ja toissijaisella paikalla objekti, genetiivisijainen substantiivi *palkkalaskelman*:

- (21) **Palkkalaskelma**
Työntekijä saa palkkalaskelman
 jokaisen palkanmaksun yhteydessä. – – (Työelämän 47)

Luvussa 5.1.3 vertaan toisiinsa aineistojen konstituenttien välisiä osallistujarooleja ja verbin paikkaisuuksien kieliopillisia sijoja, kun tarkastelen transitiiviverbirakenteita. Toisessa pääluvussa (5.2) esittelen S2-aineiston määritelmiä, jotka on muodostettu verbittömistä NP:istä (5.2.1) tai relatiivilauseista (5.2.2). Koska NP:iden vertailua aineistojen välillä ei voi tehdä, pyrin kokoamaan lausekkeiden rakennepiirteitä S2-aineiston sisällä. Esimerkeissä 22 ja 23 näkyvät aineistojen väliset erot silloin, kun S2-määritelmä on NP-muotoinen ja S-sertifioitu selite virkemuotoinen. Erot sananselityksen pituudessa ja kattavuudessa ovat huomattavat:

- (22) **ammattiliitto**
 työntekijöiden etuja valvova järjestö (Selkeästi 201)

- (23) **Ammattiliitto**
 Ammattiliitto on saman alan
 työntekijöiden yhdistys,
 joka pyrkii puolustamaan työntekijöitä
 ja parantamaan työehtoja.
 Ammattiliitto neuvottelee
 työnantajien liiton kanssa
 työehtosopimuksen asioista. (Työelämän 46)

Olen huomioinut analyysissä leksikaalisen tiheyden ja agenttiivisuuden. S-sertifioidun sanaston verbikonstruktioiden dynaamisuus ja konkreettisuus ilmenevät sanavalintojen kautta. S2-määritelmien kompleksisuus paljastuu vertailuissa. Viimeisissä alaluvuissa esittelen relatiivilauseita, joille erityisesti S2-sanaston määritelmät perustuvat (luvut 5.2.2 – 5.2.2.2). *Joka*-relatiivipronomini toimii substantiivin jälkimääritteenä ja sen sijamuoto muodostuu relatiivilauseen verbikonstruktiosta käsin. Kieliopillisessa sijassa – nominatiivissa, genetiivissä tai partitiivissa – esiintyvä *joka*-pronomini voi siis täydentää verbiä subjektin tai objektin roolissa. Esimerkissä 24 *joka*-pronomini esiintyy *ylittää*-verbin ensisijaisena täydennyksenä, siis subjektina:

- (24) **ylityö**
lisätyöaika, joka ylittää säännöllisen
työajan (Selkeästi 193)

Analysoin kieliopillissijaisia jälkimääritteitä ja niiden verbikonstruktioita alaluvussa 5.2.2.1. Aineistot eroavat merkittävästi paikkaa ilmaisevien, olosijaisten jälkimääritteiden kohdalla. S2-sanastosta puolet sisältää adverbiaalitäydennyksiä, jotka ovat tietyn lausetyypin tai muotin motivoimia. Niitä käsittelen yhtenä paikallissijaisen jälkimääritteen ilmentymänä (alaluku 5.2.2.2). Esimerkissä 25 omistuslause edellyttää adessiivisijaista relatiivipronominia:

- (25) **lukutaito**
kykyä lukea; henkilö, jolla on lukutaito,
osaa lukea (Selkeästi 30)

Aiemmin ilmeni jo, että joukossa on adverbiaalilaajennuksia, jotka eivät kuulu yksi- tai kaksipaikkaisiin verbikonstruktioiden. Usein kyseessä on puitemäärite, joka voi esiintyä missä tahansa kolmesta monikäyttöisestä lausetyypistä. Esimerkissä 26 on kaksipaikkainen transitiiverbikonstruktio, joka on kursivoitu. Myös relatiivipronomini (*jossa*) voi esiintyä puitemääritteen asemassa:

- (26) **työhaastattelu**
tilaisuus, jossa *työnantaja haastattelee*
henkilöä, joka on hakenut työpaikkaa (Selkeästi 181)

Kuudennessa luvussa kertaan vertailutulosten perusteella muodostunutta kuvaa S2- ja S-sertifioitujen sanaston eroavuuksista. Lausetasolla konstruktioiden erot vaikuttavat ennen kaikkea osallistujarooleihin, jotka ilmentävät todellisuuden entiteettejä. Kun tutkimusaineiston aiheena on työelämä, osallistujaroolit ilmentävät työhön osallistuvien henkilöiden rooleja sekä heidän tehtäviään ja toimintaansa.

5.1 Verbit ja niiden valenssit

Taulukossa 2 on kuvattuna aineistoissa esiintyvien verbien kesken tehty kolmijako lausetyyppien mukaan. Lukumäärät ja prosentuaaliset osuudet esittävät selitteissä ja määritelmässä käytettyjä verbikonstruktioiden esiintymiä.

	transitiivi	intransitiivi	kopula	yhteensä
S2	41 (39 %)	61 (59 %)	2 (2 %)	104
<i>S-sertifioitu</i>	56 (50%)	37 (33 %)	19 (17 %)	112
yhteensä	97 (45 %)	98 (45 %)	25 (10 %)	216

Taulukko 3. Monikäyttöiset lausetyypit

Koko aineiston transitiivisten (45 %) ja intransitiivisten verbien osuudet (45 %) ovat yhtä suuret, joten verbi- ja lausetyypeinä niitä kaikkiaan on yhtä paljon. Tästä voisi päätellä, että työelämäaiheen esittely ei selkokielisissä sanastoissa painotu tulokseen johtavien – tai siihen pyrkivien – tekemisten avulla sen enempää kuin suuntaavienkaan toimintojen avulla. Verbin täydentäjinä on siis objekteja ja adverbiaaleja yhtä paljon. Näin ei kuitenkaan ole yksittäisten sanastojen sisällä, sillä S2-sanastossa adverbiaalitäydennyksiä sisältyy yli puoleen sen verbikonstruktioista (59 %), kun taas S-sertifioidussa sanastossa konstruktioista puolet sisältää objekteja (50 %). Lukumäärien perusteella voisi sanoa, että S2-aineistossa työelämäaihetta esitellään eniten suuntaavan tekemisen ja tapahtumien kautta, kun taas S-sertifioidussa aineistossa aiheen esittely painottuisi tulokseen johtavaan tekemiseen. Vasta esimerkkien kautta nähdään, onko näin vai tarkoittaako monikäyttöisten lausetyyppien lukumääräinen ero kuitenkin jotakin muuta.

Kolmannen lausetyypin, kopulan, käyttö näyttää keskittyvän S-sertifioidun sanaston selitteisiin, sillä toisesta aineistosta ne puuttuvat lähes kokonaan (17 % : 2 %). Tämä on merkittävä tulos. Teoreettisen viitekehyksen ja sanastoteorian lukujen yhteydessä mainitsin, että kopula on perinteinen sananselitystapa yksikielisissä sanakirjoissa. Sen käyttö perustuu siihen, että yksittäisen sanan merkitys liitetään yleiseen, sitä laajempaan merkityskenttään. Konstruktion tasolla *olla*-verbi toimii neutraalina nek-

suksena subjektin ja predikatiivin välillä. Predikatiivin tilalla voi vaihtoehtoisesti adverbiaali tai genetiivimuotoinen substantiivi. Tutkielman aineiston kopularakenteissa on vain predikatiivi- ja adverbiaalitäydennyksiä. Kopularakenteen voi sanoa toteuttavan perinteisille yksikielisille sanakirjoille tyypillistä formaalia ja neutraalia tapaa luonnehtia ja luokitella asioita. Kielenoppijoille tarkoitetuissa yksikielisissä MLDs-sanakirjoissa taas pyritään informaaliin, persoonalliseen ja interaktiiviseen luonnehdintaan. (Moon 2015: 133–136.) Kopuloiden lukumääräisen esiintyvyyden perusteella voisi siis sanoa, että S-sertifioitu aineisto on lähempänä perinteisen yksikielisen sanakirjan käytäntöjä kuin S2-aineisto. Kuinka paljon jälkimmäisen verbikonstruktioissa sitten näkyy informaalisia ilmaisuja ja interaktiivista otetta, nähdään vasta aineistoesimerkeissä.

5.1.1 Intransitiivilauseet

Intransitiiviset rakenteet ovat molemmissa sanastoissa tyypillisesti kaksipaikkaisia. S2-sanastossa on muutama poikkeama. Intransitiiviverbejä on neljänlaisia sen mukaan, missä täydennystehtävässä adverbiaali esiintyy. Taulukossa 4 täydennystehtävät on ot-sikoitu yläriville verbin valenssin mukaisiksi ja konstruktion mukaisiksi. Ensimmäiseen pystysarakkeeseen on koottu lukumäärät adverbiaalitäydennyksistä, joita intransitiivi-verbi edellyttää lokatiivisuuden tai suuntaisuuden ilmaisussa. Tällaisia ovat esimerkiksi antamis- ja saamisverbit, joita aineistossa on joitakin. Toisessa sarakkeessa ovat rektio-täydennysten määrät, kolmannessa täydennysmuotin ja neljännessä lausetyyppien lukumäärät. S2-aineistossa adverbiaalitäydennyksiä saavia verbikonstruktioita on yhteensä 61 ja S-sertifioidussa aineistossa 37 kappaletta.

	<u>VALENSSIN MUKAISET</u>		<u>KONSTRUKTION MUKAISET</u>		
	suuntaisuus	rektio	muotti	lausetyyppi	yhteensä
<i>S2</i>	15 (25 %)	12 (20 %)	4 (6 %)	30 (49 %)	61
<i>S-sertifioitu</i>	14 (38 %)	5 (14 %)	3 (8 %)	15 (40 %)	37
yhteensä	29 (30 %)	17 (17 %)	7 (7 %)	45 (46%)	98

Taulukko 4. Intransitiiviverbien adverbiaalitäydennykset

Aineistojen väliset määrälliset yhtäläisyydet koskevat lähinnä lausetyyppejä. Eritoten S2-sanaston määritelmät on muodostettu omistus- tai olemassaololauseista. S-sertifioitu aineisto näyttää tasaisemmalta suuntaisuutta ja lausetyyppejä toteuttavien verbikonstruktioiden lukumäärien suhteen. Taulukko 4:n numerot eivät kerro esiintymistä tämän tarkemmin, joten seuraavissa luvuissa esittelen rakenteita esimerkkien avulla.

5.1.1.1 Konstruktion mukaiset adverbiaalitäydennykset

Verbin täydennyspaikat voivat johtua lausetyypistä, jota verbillä rakennetaan. Koko aineisto sisältää omistus-, olemassaolo- ja erikoislausemuotteja. Verbillä ilmaistaan myös siirtoa omistus- tai hallintasuhteessa, jolloin täydentäjinä on habitiiviadverbiaaleja (ks. ISK § 478). Antamis- ja ottamismuottia toteuttavat *saada* ja *maksaa* -verbit ja olemisen muottia eksistentiaaliverbit *kuulua* ja *jääda*. Kertymismuottia aineistossa toteutetaan *kertyä*-verbillä ja tilanmuutosta verbillä *päätyä*. Ne korreloivat intransitiivisuutta *UtU*-loppuisen sananvartalonsa mukaisesti (ks. ISK § 462). Valenssipaikan tulkinta riippuu kulloisestakin näkökulmasta: välillä tarkastelen koko lauseen verbirakennetta, välillä lausekkeena, paikoin samanaikaisesti. Näin on nimenomaan S2-aineiston relatiivilauseiden kohdalla, joissa on omistus- ja eksistentiaalilausemuotteja. Tässä luvussa käsittelen relatiivipronominia lausetyypin näkökulmasta, mutta myöhemmissä luvuissa lausekkeen näkökulmasta eli substantiivien määritteinä (luvut 5.2. – 5.2.2.2). S2-aineistolle on siis tyypillistä konstruktion mukaisten adverbiaalitäydennysten kiinnittyminen relatiivipronominiin. S-sertifioidussa aineistossa lausetyyppien adverbiaalitäydennyksillä ei ole yhteistä piirrettä.

Olen kerännyt taulukkoon 5 molemmissa aineistoissa esiintyvien lausetyyppien lukumäärät.

	omistus- lause	eksistentiaali- lause	erikois- lauseet	yhteensä
<i>S2</i>	13 (45 %)	7 (24 %)	9 (31 %)	29
<i>S-sertifioitu</i>	4 (24 %)	6 (38 %)	6 (38%)	16
yhteensä	17 (38 %)	13 (29 %)	15 (33 %)	45

Taulukko 5. Konstruktion mukaiset täydennykset

S-sertifioidun sanaston konstruktion mukaisten täydennysten lukumäärät ovat melko pieniä ja levittyvät tasaisesti eri lausetyyppien kesken. S2-sanastossa sitä vastoin omistulauseita on eniten (45 %), ja niille on tyypillistä, että ne motivoituvat relatiivipronominista (*jolla on*). Tällöin omistusrakenne toimii neksuksena vasemmalla olevan pääsanan ja oikealla olevan e-subjektin välissä. Esimerkissä 27 rakenteen omistusasemassa on nominatiivisijainen substantiivi (*alue*), jota *jolla*-relatiivipronomini korreloi. Omistettava asia, e-subjekti (*itsehallinto*), on samassa sijassa kuin omistaja:

- (27) **kunta**
alue, jolla on itsehallinto, – – (Selkeästi 43)

Vajaassa puolessa S2-aineiston relatiivisista omistuskonstruktioista on ihmistarkoite. Esimerkissä 28 neksuksen vasemmalla puolella oleva pääasana on tässä aineistossa paljon käytetty (*henkilö*). Neksuksen oikealle puolelle sijoittuva subjekti on yleensä määritysyhdyssana (*työsopimus*) ja sillä voi olla luonnehtiva määrite (*toistaiseksi tehty*):

- (28) **vakainainen työntekijä**
henkilö, jolla on toistaiseksi
tehty työsopimus (Selkeästi 193)

Subjektin määrite on usein hyvinkin kompleksinen: se voi sisältää leksikaalistuneita sananmuotoja (*toistaise-ksi*) ja adjektiivisesti käytettyjä infinitiivejä tai partisiippeja (*tehty*). Määrite voi sisältää myös nolla-anaforan. E-subjektikaan ei aina ole nominatiivissa. Esimerkki 29 edustaa määritelmiä, joissa subjekti näyttää jäävän määritteidensä varjoon. E-subjektin edessä (*vaikeuksi-a*) on komparatiivirakenne, joka ei vertaudu mihinkään (*tavallis-ta suure-mpi-a*). Subjektin jäljessä oleva määritteet ovat InfP:itä (*oppi-a, ymmärtä-ä*):

- (29) **kehitysvammainen**
 ihminen, *jolla on tavallista suurempia*
vaikeuksia oppia ja [Ø] ymmärtää asioita (Selkeästi 84)

Esimerkeissä 28 ja 29 on morfotaktisesti kompleksisia rakenteita, jollaisia ei näy S-sertifioidussa aineistossa. Nolla-anaforat eivät ole konstruktion mukaisilla täydennyspaikoilla, kuten S-sertifioiduissa selitteissä. Wiion luettavuuskaavoja kritisoinneista tutkijoista esimerkiksi Turunen (1994) on painottanut, että määriteketjujen sanojen muodot ja merkitykset vaikuttavat ymmärtämiseen, minkä vuoksi ketjut tulisi sisällyttää tekstin vaikeustason arviontiin. Tämä on huomioitu Selkokielen nykyisissä kriteereissä, muun muassa siten, että samanroolisten sanojen kasaumia ei suositella, koska ne ovat vaikealukuisia (Leskelä 2019: 130–131). Esimerkin 29 määritelmän kymmenestä sanasta kahdeksan on sisältösanaa: suhdeluku niiden ja funktiosanojen välillä on korkea. Kulkki-Niemisen (2010) tutkimuksen mukaan selkokielen kriteerejä noudattavien tekstien lausekkeissa ei esiinny pitkiä määriteketjuja (Mts. 39).

Molemmista sanastoista löytyy yleiskielisissä oppikirjoissa paljon käytetty erikoislausemuotti, jossa adverbiaali on yleiskielessä essiivimuotoinen abstraktitarkoitteinen substantiivi, kuten *tavoitteen-na* tai *tarkoitukse-na*. Predikaattiverbinä on *olla*-verbi ja subjektin roolissa muotin jälkeinen infinitiivilauseke. (ks. ISK § 976.) S-sertifioidussa sanastossa adverbiaalitäydennyksen sijamuoto on muotin mukaisesti essiivi (esimerkki 30):

- (30) **Työterveyshuolto**
 – – Työterveyshuollon tavoitteena on
 ehkäistä ja hoitaa työntekijöiden sairauksia. (Työelämän 48)

S2-sanastossa muotti on rikottu: substantiivi (*tarkoitus*) on nominatiivissa ja motivoituu lauseen teemapaikalla subjektiksi (esimerkki 31):

- (31) **liiketoiminta**
 ammattimainen kaupallinen tai teollinen
 toiminta; tarkoitus on tuottaa rahaa ja
 ylläpitää toimintaa (Selkeästi 252)

Jos sanajärjestys olisi päinvastainen, *on tarkoitus*, substantiivi olisi osa kiteytynyttä predikaattiverbiä (ks. ISK § 1582). Erikoislausemuotin rikkoutuminen tällä tavoin ei välttämättä helpota lauseen ymmärtämistä, koska subjektin merkitys on abstrakti ja predikaattiverbin hahmottaminen hankalaa. Lukijan on ratkaistava, onko konstruktion hahmona *olla*-verbi + A-infinitiivit vai sekoittuvatko hahmot samanmuotoisiksi eli yksikön

kolmanneksi persoonaksi, jolloin ne tulisivat tulkituiksi perfektiä muistuttaviksi verbi-pareiksi (*on tuottaa* ja *on ylläpitää*). EKV:n mukaan kielitaidoltaan A2-tasoinen lukija tekee vielä paljon virheitä sanataivutuksissa ja verbien aikamuodoissa, ja B1-tasoisellakin oppijalla on ongelmia tavanomaista harvinaisempien rakenteiden kanssa. Lauseen teemapaikalla ja verbintäydennysten sijamuodoilla on ymmärtämisen kannalta suuri merkitys. Toisaalta puhekielessä käytetään muotista nominatiivimuotoakin. Joka tapauksessa informaatorakenteissa on eroja aineistojen välillä.

Eksistentiaalilauseen teemapaikkaa pitää kummassakin paikkasijainen adverbiaalitäydennys. Yhteistä aineistojen eksistentiaalilauseiden adverbiaalitäydennyksille on niiden kieliopillinen morfeemi, joka on yleensä inessiivin pääte. Ero kuitenkin näkyy informaation määrässä, sillä S2-määritelmässä lauseen aloittaa funktiosana, kuten esimerkissä 32 (*jo-ssa*) ja S-sertifioiduissa selitteissä teemapaikalla on sisältösana – kuten esimerkissä 33 (*työsuhteen lopu-ssa*). Informaatorakenteen kannalta adverbiaalitäydennykset sisältävät lauseen olennaisimman tiedon.

- (32) **kommandiittiyhtiö**
 yritysmuoto, *jossa on vastuunalaisia omistajia*, – – (Selkeästi 208)

Esimerkissä 33 e-subjekti on yksikön määräisessä muodossa (*irtisanomisaika*). Se ilmentää rajattua substantiivia:

- (33) **Irtisanomisaika**
Työsuhteen lopussa on yleensä irtisanomisaika. – – (Työelämän 46)

Esimerkissä 32 e-subjekti viittaa kvantiteetiltaan epämääräiseen joukkoon (*vastuunalaisi-a omistaji-a*). Verratessani esimerkkien 32 ja 33 leksikaalisia morfeemeja toisiinsa havaitsin, että hakusanan ja e-subjektin lisäksi S2-määritelmässä on kolmaskin uusi substantiivi: hakusanan hyperonyymi *yritysmuoto*. S-sertifioidussa sanastossa hakusanaa (*Irtisanomisaika*) sitä vastoin toistetaan. S-sertifioiduissa selityksissä hakusana kiinnitetään suoraan olosuhteeseen (aika–paikkaisuuteen), kuten esimerkin 33 kaltaisesti ajankohtaan. S2-määritelmässä taas korostuu uusien sanojen oppiminen, ja eksistentiaalilauseiden adverbiaalitäydennystä motivoi uuden substantiivin määrittäminen relatiivipronominin avulla.

Tässä luvussa olen vertaillut konstruktion mukaisia intransitiiviverbin rakenteita. Lukumääräisesti S2-aineistossa on enemmän omistuslauseita kuin vertailuaineistossa. Olen esitellyt esimerkkien avulla, miten omistusrakenne sisältyy *joka*-relatiivilauseeseen. Habitiivirakenteiden e-subjektin sijamuodot vaihtelevat S2-aineistossa ja subjektin määritteet voivat muodostaa sekä morfotaktisesti että semanttisesti varsin tiiviitä ja kompleksisia kokonaisuuksia. S-sertifioiduissa selitteissä näkyy erikoislause-tyypeille muotinmukaisia taivutusmuotoja, kun taas S2-määritelmässä esiintyy muotin rikkomista, mikä muuttaa täydennyspaikkoja verbikonstruktiossa ja vaikeuttaa lauseen ymmärtämistä. Yhteistä aineistoille on se, että e-subjektin sijataivutus vaihtelee jaollisuuden mukaan ja että eksistentiaalilauseissa adverbialitäydennykset ovat yleensä inessiivissä. Aineistojen välinen ero on teemapaikkaisissa adverbialitäydennyksissä: S2-määritelmässä täydennyksenä on relatiivipronomini, joka on konstituenttien välistä luonnehdintaa osoittava funktionaalinen sana, kun taas vertailuaineistossa täydennyksenä on sisältösana, joka ilmentää hakusanan aika-paikkaisuutta (ks. esimerkit 32 ja 33). Informaatorakenteeltaan S-sertifioitu aineisto on tehokkaampi ja painottaa asioiden välisiä suhteita, kun taas S2-aineistossa korostuu uusien sanojen esittely ja niiden luonnehdinnat.

5.1.1.2 Suuntaisuuden mukaiset adverbialitäydennykset

Adverbialitäydennyksen suuntasijaisuus tarkoittaa verbin valenssin edellyttämää taivutuspäätettä. Valenssi vaatii adverbialitäydennykseltä joko paikallissijan osoittavaa tai rektion edellyttämää sijamuotoa. Tässä luvussa analysoin verbin valenssin vaatimia paikallissijaisuuksia. Olen koonnut taulukkoon 4 adverbialitäydennysten lukumäärät paikallissijojen mukaan.

	inessiivi	elatiivi	illatiivi, allatiivi ja translatiivi	yhteensä
<i>S2</i>	4	7	4	15
<i>S-sertifioitu</i>	1	3	10	14
yhteensä	5	10	14	29

Taulukko 6. Paikallissijan mukaiset täydennykset

Aineistojen välinen ero koskee tulosijaisia täydennyspaikkoja (illatiivi, allatiivi ja translatiivi). S-sertifioidussa sanastossa niitä on hieman enemmän. Illatiivi- ja allatiivisijaiset adverbialit täydentävät tuossa sanastossa sekä konkreettisia liikeverbejä että abstraktis- ja mentaalitarkoitteisia verbejä. Aiheina ovat raha sekä työpaikka ja -aika. Liikeverbillä on subjektipaikalla usein dynaaminen tekijä. Esimerkissä 34 on seliteote, jossa *mennä*-verbi vaatii täydennyspaikalle illatiivia, kun sanavalintana on *työ*-substantiivi:

- (34) **Lomautus**
 – – Lomautuksen aikana työntekijä ei mene töihin
 eikä hänelle makseta palkkaa. (Työelämän 46)

S2-aineiston tulosijaiset lauseet eroavat S-sertifioiduista siinä, että illatiiviesiintymiä ei ole lainkaan. S-sertifioidussa sanastossa myös allatiivisijaisten täydennysten verbit ovat usein konkreettisia liikeverbejä ja subjektit ihmistarkoitteisia (esimerkki 35):

- (35) **TET**
 – – TET-jaksolla peruskoulun yläasteen oppilaat
menevät jollekin työpaikalle harjoittelemaan töitä. – – (Työelämän 47)

S2-aineistossa verbien persoonamuoto on enimmäkseen yksipersonainen passiivi, vaikka verbi merkitykseltään vaatisi konkreettista toimintaa. Esimerkissä 36 on ote määritelmästä, jossa on kommunikaatioverbi (*kerrotaan*):

- (36) **ansioluettelo**
 – – luettelo,
 jossa *kerrotaan* työkokemuksesta,
koulutuksesta ja muista taidoista (Selkeästi 181)

Yksipersonaisella passiivilla viitataan ihmisten toiminnan kuvaamiseen sellaisena kuin se tapahtuu yleensä. Uotila (2012) teki Kela-esitteitä koskevassa tutkimuksessaan päätelmän, että myös selkokielisissä esitteissä sisäänkirjoitetun lukijan rooli tietynlaisessa asiayhteydessä vaatii verbiksi yksipersonaisen passiivin. Muutoin selkokielisten

esitteiden verbikonstruktioissa on enemmän aktiivi- ja nollasubjekttilauseita kuin yleiskielisissä esitteissä. (Mts. 35–36.) Mitä siis esimerkin 36 määritelmän konstruktio ilmentää? Yleinen tapa on laatia ja kirjoittaa CV. Työntekijöille ei anneta määritelmässä ohjetta yksittäisen työntekijän kautta, jolloin subjektina olisi dynaaminen *työntekijä* täydentämässä konkreettista toimintaa yksikön kolmannessa persoonassa (*kerto-o*). Esimerkin passiivimuoto siis ilmentää ihmisen toimintaa yleisesti tapahtuvana, toimintatapana.

Myös S-sertifioidussa aineistossa verbin passiivit ovat yleistäviä, mutta ne ovat useimmiten 3. persoonan muotoja eli nollapersoonaisia. Aikaisemmissa selkoikielen kirjoittamisoppaissa kehoitetaan välttämään passiivirakennetta kokonaan, mutta nykyisissä (Leskelä 2019) myönnetään, että paikoin se on mahdotonta. Näin käy, kun toimijat ovat asian kannalta epärelevantteja eivätkä siksi voi toimia subjektin valenssissa. Selko-oppaissa pidetään kuitenkin yksipersoonaista passiivia huonompana ilmaisumuotona verrattuna toisen persoonan imperatiiviin, *sinä*-puhuttelumuotoon ja nollasubjektiin. Nollasubjektin vahvuus yksipersoonaiseen passiiviin verrattuna on se, että sen kautta kaikki asianosaiset tulevat huomioiduiksi. Toisaalta senkin on todettu olevan heikolle lukijalle haastavaa, koska nollasubjektikaan ei nimeä tekijää. Heikon lukijan tavaksi on näet huomattu konkreettisen tekijän etsiminen lauseesta. Jos sellaista ei löydy, lukija tulkitsee helposti subjektiksi jonkin muun lauseenjäsenen. (Mts. 122–123.) *Sinä*-puhuttelua ei aineistossa esiinny, vaikka sitä käytetään *Työelämän aakkoset* -kirjan alkusanoissa, kuten selvitin luvussa 2.1.

Passiivin tyyppi on olennainen konstruktion osallistujaroolien kannalta. S-sertifioidun aineiston suosima nollapersoonainen passiivi viittaa yksilöön, minkä avulla sisäänkirjoitettu lukija samastuu tekijän rooliin. Esimerkissä 37 elatiivisijaisen adverbiaalitäydennyksen tarkoitetta (*asia-sta*) on kuvailtu monisanaisesti virkkeen aloittavassa *jos*-sivulauseessa. Nollapersoonalla ilmaistuun kertomisen tekoon voi asettua kuka tahansa.

- (37) **Työsuojeluvaltuutettu**
 – – Jos esimerkiksi jotakuta kiusataan työpaikalla
 tai laitteissa ja koneissa on ongelmia,
 työsuojeluvaltuutetulle *voi kertoa asiasta*. (Työelämän 48)

S-sertifioitujen selitteiden konstruktiot ovat modaalisuudeltaan vaihtelevampia kuin S2-sanaston määritelmien. Selitteissä esiintyy nimenomaan *voida*-verbillä toteutettuja

mahdollisuuden ilmaisuja. Adverbiaalitäydennyksen tarkoitettakaan ei aina S2-määritelmässä selvitetä tarkemmin, kuten esimerkistä 36 nähtiin (*muista taidoista*). Täydennyksenä voi olla esimerkiksi määrittelysyhdyssana *pelisäännöt*, jolla on metaforinen merkityssisältö. Sana on käytössä laajasti arkikielessä ja ammattiliittojen erityissanastossa (ks. esim. SAK 2020; STTK). Aiheeltaan sanavalinta voi siis viitata molemmissa diskursseissa käytettyihin merkityksiin. Viittaus implisiittisen lukijan maailmantietoon voi motivoitua S2-määritelmässä sekä adverbiaalitäydennyksen että verbin passiivimuodon kautta, kuten esimerkissä 38:

- (38) **Työehtosopimus**
 (TES)
 Työnantajan ja ammattiliiton tekemä sopimus,
 jossa *sovitaan yhteisistä pelisäännöistä* (Selkeästi 201)

Tällaista ilmiötä en havaitse S-sertifioidussa sanastossa, vaikka selkokielen oppaat eivät kiellä yleisten kielikuvien käyttöä – päinvastoin, ne voivat auttaa analogiallaan ymmärtämään asiaa paremmin (ks. Leskelä 2019: 139). Työelämäsanasto näyttää olevan oppikirjassa huolella suunniteltu melko suljettu kokonaisuus, jonka sisällä sanat saavat selityksensä. Sanasto tarjoaa ikään kuin turvallisen kotekstin, eivätkä selitteet tarjoa yksilöllistä luonnehdintaa jokaisesta verbin täydennyksestä, jonka voisi olettaa selkokielen lukijoille vieraaksi. Sanastossa luotetaan siihen, että tavanomaiset lekseemit ovat lukijalle tuttuja. Lisäksi täydennyspaikoilla olevat substantiivit esiintyvät monesti S-sertifioidussa sanastossa eri taivutusmuodoissa, jolloin niiden morfologiasta tarjotaan laajempi kuva. Esimerkissä 39 adverbiaalitäydennyksen edussanasta esitellään monik-kovartalo ja elatiivisija (*asioi-sta*). Sen laajennuksena on genetiivimäärite (*työehtosopimukse-n*).

- (39) **Ammattiliitto**
 – – Ammattiliitto *neuvottelee*
 työnantajien liiton kanssa
 työehtosopimuksen asioista. (Työelämän 46)

Sanaston sisäisestä kotekstista löytyy esimerkissä 39 uutena ilmenneelle substantiiville oma hakusanansa: *työehtosopimus* (esimerkki 40):

(40) **Työehtosopimus**
 – – (Työelämän 47)

Viimeinen kiinnostava ero suuntasijaisen adverbiaalitäydennyksen sisältävissä esiintymissä on translatiivinen *jäädä työttömäksi*-konstruktio. Sellainen esiintyy kummassakin aineistossa ja ero koskee subjektitäydennystä. S-sertifioidun selitteen subjektilauseke on kompleksinen, sillä se sisältää substantiivin laajennuksen – genetiivimääritteen – joka on yhdyssana (*työttömyyskassa-n jäsen*). Silti selitteestä muodostuu selkeämpi kokonaisuus kuin S2-määritelmästä, mikä johtuu ensinnäkin siitä, että verbirakenne hahmottuu lukijalle yksirivisenä, ja sen merkityssisältö käsittää yhden ajatuskokonaisuuden (esimerkki 41). Lisäksi S-sertifioidussa selitteessä verbirakenne sijaitsee virkkeen alussa, mikä on selko-ohjeiden suositus myös vaativalle tasolle (ks. Leskelä 2019: 170–171).

(41) **Työttömyyskassa**
 – – Jos työttömyyskassan jäsen jää työttömäksi,
 hän voi saada ansiosidonnaista päivärahaa. – – (Työelämän 46)

S2-aineistossa taas suuntasijainen verbirakenne on vasta määritelmän lopussa. S2-määritelmä koostuu kolmesta lauseesta: määritelmän aloittavasta päälauseesta ja kahdesta alisteisesta sivulauseesta. Vaikka pää- ja sivulauseiden väliset suhteet noudattavat Selkokriteerien mukaista ylhäältä alas -hierarkiaa, ne ovat runsassisältöisiä ja ilmaisevat erillisiä – ja ajallisesti siksakkaa kulkevia – tapahtumia (ks. Leskelä 2019: 155–156). Lauseketju on pitkä, ja hitaalla luennalla lauseitten väliset yhteydet unohtuvat helposti. Suuntasijaisen lauseen tekijänä on anaforinen pronomini (*hän*). Sen pääsana (*henkilö*) viittaa kyllä konkreettisemmin ihmiseen kuin S-sertifioidun lauseen subjektin pääsana (*jäsen*) esimerkissä 41, mutta kun pääsana ei sisälly S2-määritelmässä päälauseeseen, pääsanahan suhde anaforiseen pronominiin häiriintyy helposti (esimerkki 42):

(42) **peruspäiväraha**
 Kela maksaa peruspäivärahaa, jos HENKILÖ
 on ollut työelämässä, kun hän jää
työttömäksi (Selkeästi 221)

S2-tekstien kriteereissä eli EVK:n kielitaitotasokuvauksissa ei puututa tarkemmin tekstuaalisiin keinoihin tai kielenrakenteisiin, joten pronomini viittausten pitäisi käsittääkseni seurata materiaaleissa yleiskielen tavanomaisia käytäntöjä. Selko-oppaissa (esim. Leskelä 2019: 138, 155–156) taas pronomini viittauksista ohjeistetaan positiivisessa mielessä siten, että tekstin sitomisen ja sujuvuuden kannalta pronominit ovat välttämättömiä. Varsinkin persoonapronominit viittaavat suomenkielisessä kirjakielissä ihmisiin, joten siinä mielessä viittaussuhteissa ei ole sekaannuksen vaaraa. Pronomini viittauksen tulisi kuitenkin olla lähellä pääsanaansa. Lauseiden ketjuttamisessa muistutetaan ylhäältä alas -hierarkiasta: päälause ja sen jälkeen sivulause tai sivulauseet. Hitaalle lukijalle pitkät lauseketjut ovat haasteellisia, koska päälause unohtuu helposti ja sivulauseiden merkitystä on vaikea ymmärtää, jos lauseyhteyksiä ei muista.

Tässä luvussa olen analysoinut valenssinmukaisia, suuntasijaisia täydennyspaikkoja. S-sertifioidussa aineistossa on hieman enemmän tulosijoja eli illatiivi-, allatiivi- ja translatiivisijaisia rakenteita. Niiden verbit ovat usein konkreettisia ja ilmaisevat monesti modaalista mahdollisuutta (*voida*). Jos ne ovat passiivissa, ne ovat nolla-persoonaisia, jolloin ne viittaavat keneen tahansa. S2-määritelmässä taas yksipersonaiset passiivimuodot ilmentävät ihmisen toimintaa yleisesti tapahtuvana. Muutenkin ihmiseen viitataan yleisluontoisemmin – esimerkiksi substantiivilla *henkilö* – kuin S-sertifioidussa aineistossa, jossa käytetään täsmällisempää ja kontekstiin sopivampaa sanastoa, kuten *jäsen*. Toisaalta kielenoppijalle tutumpia ovat juuri yleisluontoiset sanat, joten näillä valinnoilla rajoitetaan uusien sanojen tuomista sanastoon. S-sertifioidun rakenteen subjektilla voi olla kompleksisia määritesanoja, mutta rakenteen sijainti selitteessä sekä rivi-per-ajatus -ladonta ovat selkeämmät kuin S2-määritelmässä. Anaforisen pronominin suhde pääsanaansa sekä tapahtumina irralliset pää- ja sivulauseet tekevät S2-aineiston rakenteista kompleksisia. Pronomini viittaukset ovat tarkempia S-sertifioidussa aineistossa kuin S2-aineistossa, jossa pronomini jää kauas pääsanasta silloin, kun lauseketjut ovat pitkiä.

5.1.1.3 Rektionmukaiset adverbialitäydennykset

Rektioverbit eroavat suuntasijaisista verbeistä siinä, että ne vaativat täydennyksiltään tiettyä sijamuotoa. Täydennyksen semanttisella luonteella tai muulla kategorioinnilla ei ole merkitystä. Pelkkä suuntaisuus ei kuitenkaan riitä – kuten illatiivi tai allatiivi ilmai-

semaan tulosuuntaa – vaan verbikonstruktio edellyttää aina samaa sijataivutusta, esimerkiksi *perustua*-verbin adverbiaalitäydennyksen on oltava illatiivissa. Verbin vaatima rektioadverbiaalin taivutustunnus voi olla paikallissijainen, kieliopillinen tai vajakäyttöinen sija, kuten akkusatiivi.

Tutkielman aineistoista S2-määritelmissä on enemmän rektioverbejä (taulukko 4 luvussa 5.1.1). Ne saavat pääosin suuntasijaisen adverbiaalitäydennyksen ja ne ovat keskittyneet sanastosivulle, jonka hakusanat kuuluvat liiketalouden ja kauppatieteiden erityissanastoon. Noita aloja ei ole S-sertifioidun aineiston aiheissa. Liiketaloussanojen S2-määritelmät ovat keskenään identtisiä siten, että ne seuraavat samaa rakennejärjestystä. Ne sisältävät relatiivilauseketjuja. Ominaista lauseketjuille on, että intransitiiviverbiä seuraa monta adverbiaalilauseketta. Kuitenkin vain yksi adverbiaaleista sisältyy verbin varsinaiseen vaikutusalaan – muut ovat laajennuksia. Useimmiten verbinä on elatiivisijaista täydennystä edellyttävä rektioverbi *vastata*. Arkikielenkäytössä sen konstruktio rektioadverbiaaleineen on yleensä *vastata teoistaan* tai *sanoistaan*. S2-sanastossa rakenne on *vastata veloi-sta*. Verbi vaatii siis rektioadverbiaaliseen elatiivisijaisen konstituentin. Subjekti on nominatiivissa, se on agenttiivinen ja siinä roolissa toimii toisinaan yritys, toisinaan sen omistajat. Esimerkki 43 on näyte näistä kompleksisista määritelmistä, jotka muodostuvat useista peräkkäisistä relatiivilauseista:

- (43) **kommandiittiyhtiö**
 yritysmuoto, jossa on vastuunalaisia
 omistajia, jotka vastaavat yhtiön veloista
 koko omaisuudellaan, ja sijoittajia, jotka
vastaavat yhtiön veloista vain sijoittamallaan
 pääomalla (Selkeästi 208)

Esimerkin 43 kaksi viimeistä relatiivilauseetta toistavat saman verbirakenteen sanasta sanaan (*jotka vastaavat yhtiön veloista*). Tämä ilmiö näkyy aineiston liike-elämäaiheisten hakusanamääritelmien sisältämien rektioiden kohdalla. Tutkimuksissa on havaittu, että etenkin lyhyitä tekstejä lukiessaan kielenoppijat hämmentyvät toistoista. Syynä on se, että lukija ei välttämättä ymmärrä toistoa selkokielen yhdeksi tekstuaaliseksi keinoksi, vaan yrittää löytää sille jotakin muuta tarkoitusta. (Vasile 2019: 16.) Toisto on päinvastoin yleistä S-sertifioidussa aineistossa. Selkokielen periaatteissa suositellaan toistoa, mikä toteutuu yleensä selkoteksteissä sisällön kannalta keskeisten sanojen

osalta. Toiston katsotaan olevan lukijalle hyväksi ensinnäkin siksi, että ydinsanat jäisivät mieleen. Toinen perustelu nojaa suhtautumiseen sen häiritsevyyteen: hitaan lukija ei ajatella kokevan toistoa yhtä lailla hakkaavana tyylinä niin kuin yleiskieltä lukeva kokisi. (Leskelä 2019: 137, 151.)

Palaan vielä tarkastelemaan esimerkkiä 43, jossa ei ole yksittäistä ydinsanaa, vaan kokonainen verbikonstruktio. Sananselitys siis ohjaa lukijaa painamaan mieleensä konstruktion. Tekstuaalisena keinona tällainen eroaa S-sertifioidun aineiston käytännöistä, koska siellä rektioverbin yhteydessä tapahtuva toisto koskee hakusanaa ja henkilötarkoitteista substantiivia. Esimerkissä 44 rektioverbin (*kieltäytyä*) toistettava substantiivi toimii edellisessä lauseessa puitemääritteenä (merkitty kapiteelein), seuraavassa lauseessa subjektivalenssissa:

- (44) **Ylityö**
 – – Laki määrää rajat sille, kuinka paljon
 TYÖNTEKIJÄLLÄ saa teettää ylityötä.
 Työntekijä voi myös *kieltäytyä* ylityöstä. (Työelämän 48)

Rektioverbin modaalisuus ilmentää esimerkissä mahdollisuutta (*voi kieltäytyä*). Yhden sanan toisto on varmasti yksinkertaisempi tekstuaalinen keino kuin verbikonstruktion toisto. Mutta olisiko konstruktion toisto silti tehokkaampi keino sanaston ja kielenkäytön oppimisen kannalta kuin se, että toistoa ei ole? Esimerkissä 45 on liike-elämän määritelmä, joka on esimerkin 44 määritelmää lyhyempi – oikeastaan se toistaa pidemmän määritelmän viimeisen relatiivilauseen:

- (45) **yksityinen osakeyhtiö**
 yritysmuoto, jossa omistajat *vastaavat*
 yrityksen veloista vain sijoittamallaan
 pääomalla eli osakkeiden hinnalla (Selkeästi 208)

Kun toistettavia sanoja tai rakenteita ei ole määritelmän sisällä, lukijan huomio ei ehkä kiinnity mihinkään yksityiskohtaan ja mieleen painaminen on vaikeampaa. Liike-elämän sanaston määritelmien kesken tapahtuu kuitenkin esimerkkien 43 ja 45 osoittamia rakenteiden ja lauseiden toistoa. Toisto on siis kotekstin sisäistä. S-sertifioidussa sanastossa selitteiden välillä voi hahmottaa sanakohtaista toistoa sitä mukaa, kun sanasto etenee, mutta ilmiö on yleinen eikä liity erityisesti rektioverbeihin. S2-aineistossa rektion ja rakenteiden toisto sitä vastoin näkyy liike-elämäsanastossa, johon rektiot keskittyvät.

Kaikille rektioverbeille tuossa aineistossa on kuitenkin yhteistä se, että ne sisältyvät relatiivilauseeseen. Määritelmä voi olla hyvinkin lyhyt (esimerkki 46):

- (46) **työeläke**
eläke, joka perustuu bruttotuloihin (Selkeästi 221)

Tässä luvussa olen osoittanut, että S2-aineistossa rektioverbit sisältyvät relatiivilauseeseen. Rakenne on kasautunut liike-elämän sanastoon, jossa se toistuu monessa määritelmässä. Niissä on sama verbi, joka vaatii elatiivisijaisen adverbialin. S-sertifioidussa aineistossa rektioverbin yhteydessä ei toisteta sanoja enempää kuin muissakaan rakenteissa. Verbikonstruktioita on tosin paljon vähemmän kuin vertailuaineistossa. Molemmilla aineistoilla rektiosubjekti on agenttiivinen ja ihmistarkoitteinen tai se ilmentää muuten työyhteisöä. Toinen rektioadverbialien sija S2-aineistossa on illatiivi. S-sertifioiduissa selitteissä esiintyy myös inessiiviä. Siellä myös subjekti esiintyy eri sijamuodoissa, kun se S2-aineistossa pysyy nominatiivisena. Selkokielen kriteerien mukaan toisto on suositeltavaa, koska se auttaa lukijaa painamaan sisällöllisesti olennaisia sanoja ja asioita mieleen. EVK:n luetunymmärtämisen kriteereissä toistoa ei mainita. Toisto ei kosketa mitenkään erityisesti rektioverbejä S-sertifioidussa aineistossa, mutta S2-sanaston rektiorakenteiden toistot ja niiden keskittyminen liike-elämän sanastoon on kiinnostava ilmiö. Koska toistoa tekstuaalisena keinona ei esiinny läpi aineiston – kuten S-sertifioidussa aineistossa –, toistaisen rektiorakenteen voisi tulkita liike-elämäaiheisen tekstilajin ominaisuudeksi, joka heijastuu oppikirjaan.

5.1.2 Kopulalauseet

Kopulalause on kolmas ISKin kuvaamista monikäyttöisistä lausetyypeistä. Verbikonstruktio sisältää kaksi täydennyspaikkaa: vasemmalla puolella oleva jäsen tulkitaan subjektiksi ja oikealla puolella oleva predikatiiviksi. Pelkkä sijainti lauseessa ei kuitenkaan ratkaise täydennyspaikkojen tehtäviä, vaan sanojen välinen semanttinen hierarkia. Subjektin viittausala on suppeampi kuin predikatiivin (ISK § 945). Predikatiivin paikalla voi myös olla olotilaa, tapaa tai asentoa kuvaava adverbialitäydennys. Kahta nominatiivisijaista valenssia yhdistää *olla*-verbi, jonka merkityssisältö on neutraali. Kopulaa

käytetään perinteisesti yksikielisissä sanakirjoissa, joissa yksittäisen sanan merkitys liitetään semanttisesti laajempaan kenttään.

S-sertifioidun aineiston verbikonstruktioista lähemmäs viidesosa (17 %) on kopuloita, kun S2-aineistosta niitä on ainoastaan kahdessa määritelmässä (taulukko 3 luvussa 5.1). Kopulalauseen sijainti S-sertifioidussa sanastossa on useimmiten selitteen ensimmäinen lause, mutta on niitä selitteiden sisälläkin. Selitteen aloittavalle kopulalauseelle on tyypillistä, että lauseen subjektina toistuu hakusana. Toisto toteutuu ylipäättään kaikista aineiston 25:sta selitteestä 18 selitteen alussa. Niistä kymmenen on kopulalauseita, joten voi sanoa, että kyse on tyypillisestä ilmiöstä. Subjekti on useimmiten hakusanan kanssa samanmuotoinen, mikä tarkoittaa aineistossa nominatiivisijaista substantiivia (esimerkki 47):

- (47) **TET**
 TET on lyhenne, joka tulee sanoista
 työelämään tutustuminen. – – (Työelämän 47)

Joissakin selitteissä verbin toinen valenssipaiikka on subjektin hyperonyymi. Se on yleensä uusi substantiivi sanaston kontekstissa. Esimerkissä 48 predikatiivi (*asiakirja*) on subjektin (*verokortti*) hyperonyymi:

- (48) **Verokortti**
 Verokortti on asiakirja, jonka saa
 verotoimistosta. – – (Työelämän 48)

Kaikki S-sertifioidun aineiston hakusanat ovat sanaluokaltaan substantiiveja ja karkeasti ottaen kaikki hakusanat ovat määritysyhdyssanoja. Tämä näkyy aiemmissa taulukoissa 1 ja 2, kun esittelin sanastojen pääpiirteitä ja niistä erityisesti hakusanoja (luku 4.1). Yhdyssanan edusosa on ekstensioltaan laajempi kuin koko yhdyssana, koska se on sanan syntaktinen, morfologinen ja semanttinen osoitin. Niinpä se sopisi mainiosti subjektin yläkategoriaksi kopulalauseessa. Harvan selitteen kopulalauseessa kuitenkin predikatiivina on yhdyssanan edusosa. Esittelen esimerkissä 49 kuitenkin tällaisenkin selitteen, joka on lisäksi S-sertifioidun sanaston lyhyin selite. Siinä subjektitäydennys *bruttopalkka* asemoituu hyponyymiksi suhteessa predikatiivitäydennykseen (*palkka*):

- (49) **Bruttopalkka**
Bruttopalkka on palkka, josta ei ole vielä
 vähennetty veroja, eläkemaksuja
 ja muita maksuja. (Työelämän 46)

Yleensä S-sertifioidun selitteen aloittavassa kopulalauseessa esitellään yhdyssanamuo-
 toiselle hakusanalle siis jokin uusi substantiivi hyperonyyminä. Se vaikuttaa tekstuaali-
 selta keinolta, jolla lukijan sanavarastoa laajennetaan.

Myöskään S2-aineistossa ei laajenneta subjektin merkityskenttää ja sana-
 varastoa yhdyssanan edusosalla. Yksi keino on tarjota esimerkkejä, toinen keino on esit-
 tää hakusanalle vastakohta kieltolauseella. Vaikka S2-määritelmien keinoista on suu-
 reellista puhua, koska kopuloita ei siellä juuri esiinny. Niitä kannattaa kuitenkin verrata
 S-sertifioidun aineiston kopulalauseisiin, koska vertailun valossa on helpompi ymmär-
 tää kopulan käyttömahdollisuuksia. Samalla korostuu S-sertifioidun aineiston kopula-
 lauseiden moni-ilmeisyys. Tarkastelen ensin fokuspartikkelin *esimerkiksi* esiintymistä
 aineistoissa. Yleensä fokuspartikkelin avulla tapahtuva lisäys on lauseen kannalta pa-
 renteettinen, mikä sanaston kannalta tarkoittaa uusien sanojen tuomista kotekstiin. Ai-
 neistoissa käytetään fokuspartikkelia *esimerkiksi*, mistä voi sanoa, että lisäys ei ole mie-
 likuvituksellinen, vaan se viittaa todellisiin entiteetteihin ja asiointiloihin – toisin olisi,
 jos partikkeli olisi *vaikkapa* (ISK § 841). Fokuspartikkeli laajentaa subjektin merkitys-
 kentän tekstin ulkopuolelle. Esimerkissä 50 hakusanan (*elinkeino*) merkityskenttä laa-
 jentuu kopulalauseessa kolmen substantiivin luettelolla. Uudet substantiivit ovat nomi-
 natiivissa ja toisiinsa nähden synonyymisessä suhteessa:

- (50) **elinkeino**
 ammatti- tai tuotantoala, jolla ihminen
 hankkii toimeentulonsa; ESIMERKIKSI
palveluala, teollisuus ja maatalous ovat
elinkeinoja (Selkeästi 176)

Myös S-sertifioiduissa selitteissä fokuspartikkeli edeltää substantiiviluettelon niin kuin
 vertailuaineistossa. S-sertifioidussa aineistossa on kahdenlaisia partikkelin avaamia laa-
 jennuksia: verbiä ennen ja verbin jälkeen sijoittuvia. Tämä vaikuttaa substantiivien va-
 lenssipaikkaan, koska viittausalaltaan kapeampi substantiivi toimii subjektina ja laa-
 jempi substantiivi predikatiivina. Esimerkissä 51 partikkelina on *myös*. Kopulalause ei
 aloita koko hakusanan selitettä, joten teemapaikalla voi olla näinkin poikkeuksellinen

konstituentti kuin funktiopartikkeli. Tätä ennen selitteessä on esitelty jo muitakin laajennuksia hakusanalle.

(51) **Työnantaja**

– – MYÖS yksityinen henkilö *voi olla* työnantaja. – – (Työelämän 47–48)

Huomioitavaa seliteotteessa on, että virkerakenne on säilytetty, sen sijaan että olisi käytetty muita välimerkkejä, kuten puolipisteitä tai sulkeita, mikä taas on tyypillistä vertailuaineistolle. S-sertifioituille selitteille on ominaista virkerakenne ja ensimmäisen lauseen alkaminen hakusanan toistolla. Teemapaikalla on yleensä hakusanan kanssa samanmuotoinen substantiivi, jonka sijamuoto on nominatiivi. Mikäli se on merkitykseltään suppeampialainen kuin kopulan jälkeinen täydennys, se toimii lauseena subjektina. Kun selitteen ensimmäisen lauseen teemapaikalla sen sijaan on partitiivisijainen substantiivi, lauseen aloittaja on laajempialainen, siis predikatiivi. Lauseen hierarkia motivoituu siis täydennyspaikoissa käytetyistä sijamuodoista. Esimerkissä 52 on näyte lauseesta, jossa laajempialainen konstituentti (*aikapalkka-a*) toimii hyperonyyminä sanastoon tuoduille, uusille substantiiveille. Näkisin tämän sanaston oppimista tukevana tekstuaalisena keinona – mikäli morfeemien lukumäärän vähyys auttaa lukijaa uusien sanojen muistamisessa:

(52) **Aikapalkka**

Aikapalkkaa ovat ESIMERKIKSI

kuukausipalkka ja tuntipalkka. – – (Työelämän 46)

Esimerkin 52 seliteotteessa ei ole sisältösanojen lisäksi muita konstituentteja kuin kopula ja rinnastuskonjunktio (*ja*). Yhdyssanojen edusosat ovat identtisiä (*palkka*), ja uusia ovat vain yhdyssanojen määriteosat. Lause sinänsä ei siis ole kompleksinen. Nähdäkseni pelkistetty kopulalause palvelee lukijaa molemmissa tehtävissä: sekä sanaston oppimisessa että asioiden suhteiden ymmärtämisessä. Myös kielenoppijoille suositellaan esimerkkejä, koska ne selventävät hakusanan merkitystä ja osoittavat asioiden välisiä yhteyksiä. Lisäksi ne tarkentavat sananselityksiä tekstin ulkopuolisten, uusien sanojen avulla. (Heuberger 2015: 30–34.) Aineistojen vertailua ei voi tehdä kopulalauseissa käytetyistä esimerkeistä, koska S2-aineistossa ei juuri kopulalauseita esiinny. Fokuspartikkeleita on toki S2-aineistossa muissa monikäyttöisissä lauseissa – mutta niin

on S-sertifioidussakin aineistossa. Tässä mielessä S-sertifioitujen selitteiden kopulalauseet eivät eroa muista lausetyypeistä.

S-sertifioidun aineiston kopuloissa huomio kiinnittyy kiinnostavaan seikkaan silloin, kun mukana on fokuspartikkeli: verbintäydennysten sijainnit lauseessa voivat vaihdella. Lisäksi on sellaisia kopuloita, joissa on modaaliverbi *voida*. Tällöin entiteetit ovat selitteissä vaihtoehtoisia ja konjunktiona on *tai*. Esimerkin 53 seliteotteesta predikatiivilaajennus kattaa luettelon, jonka viittaamat entiteetit eivät ole mahdollisia yhtä aikaa, vaan vaihtoehtoisesti yksi kerrallaan:

- (53) **Työnantaja**
 – – Työnantaja *voi olla yritys, valtio, kunta*
 tai yhdistys. – – (Työelämän 47)

S-sertifioidun aineiston kopuloiden keinot ovat siis monet, kun subjektia luonnehditaan. Subjektin laajentajan, hyperonyymin, paikka voi vaihdella lauseen teemapaikalta lauseen loppuun. Erona S2-määritelmien esiintymisiin on se, että S-sertifioituille selitteille ominainen kaava toteutuu selitteissä kauttaaltaan: selitteen ensimmäisessä lauseessa on hakusanan toisto.

Se, mitä S-sertifioiduissa selitteissä ei ole, on kieltomuotoinen kopula. Vertailun vuoksi ilmiö on kiinnostava. Toinen S2-sanastossa esiintyvistä rakenteista on kielto. Predikatiivitäydennyksen tilalla on adverbialitäydennys, jolloin subjektivaalenssilla ei ole sen kanssa hierarkkista eikä synonyymistä suhdetta. Esimerkissä 54 hakusanan vartalon alkuun kiinnittynyt sidonnainen morfeemi, kieltoprefiksi (*epä-*), koskee sanakieltoa, jota määritelmässä vastaa kieltomuotoinen kopula *ei ole*. Täydennyksen ilmentämä olemisen tapa tai asento on merkitykseltään abstrakti ja sen kieliopillisena morfeemina on inessiivin pääte (*kunno-ssa*) (ks. 'kunto' KS: A–K). Hakusanan hyperonyyminä on perussana *asia*, jota relatiivilause määrittää:

- (54) **epäkohta**
 asia, joka ei ole kunnossa (Selkeästi 197)

S2-määritelmien rakenne on useimmiten juuri tällainen: pääsana ja sitä määrittävä relatiivilause, olkoon kyseessä kopulalause tai jokin muu monikäyttöinen lausetyyppi. S-sertifioidulle aineistolle taas on ominaista, että *joka*-relatiivilauseen määrittämä pääsana

sisältyy juuri kopulalauseeseen. Tähänastisessa analyysissäni on tullut selväksi, että S-sertifioidulle aineistolle on tyypillistä, että kopulalause aloittaa selitteen. Kun predikaatiivitäydennys on lauseen viimeinen jäsen, *joka*-relatiivipronomini kiinnittyy siihen ja korreloi sen kanssa. Esimerkin 55 seliteotteessa ihmistarkoitteinen laajennus, predikaatiivi (*työntekijä*), saa luonnehdinnan ja rajauksen relatiivilauseessa:

- (55) **Luottamusmies**
 Luottamusmies *on* työntekijä,
 JONKA muut työntekijät ovat valinneet
 edustajakseen työpaikalla. – – (Työelämän 46)

Kopulan ja relatiivilauseen yhdistelmä on merkittävä löytö, koska yhdistelmä on ominainen vain S-sertifioidulle aineistolle. Esittelen kopula–relatiivilause -yhdistelmää lähemmin luvuissa 5.2.2 – 5.2.2.2, joten en käsittele sitä tässä esimerkkiä 55 enempää. Sen sijaan analysoin aineistolle toista kopulalauseelle ominaista esiintymisympäristöä: itsenäistä virkettä. Tällaisten itsenäisten kopulalauseiden sisältämät predikaatiivit viittaavat yleensä ajan tai rahan määrään. Esimerkissä 56 virkkeen predikaatiivi ilmaisee palkan suuruuden (*yhtä suuri*):

- (56) **Aikapalkka**
 – – Kuukausipalkka *on* joka kuussa yhtä suuri. – – (Työelämän 46)

Itsenäiset kopulavirkkeet ovat kahdenlaisia: joko kopula on modaalisuutta ilmaiseva tai predikaatiivi on määrää ilmaiseva. Kopularakenteiden esiintyminen aineistossa näyttää seuraavan yksikielisten sanakirjojen perinnettä, koska niissä se on ahkerassa käytössä. Sitä vastoin kaksikielisissä sanakirjoissa ja MLDs-sanakirjoissa kopulaa ei juuri käytetä. Kopularakenteen paikka taas selitteen ensimmäisenä lauseena on merkittävä ilmiö selkokielen kriteereitä vasten, sillä tekstin aloittavan virkkeen katsotaan auttavan lukijaa kiinnittämään huomio olennaiseen (Leskelä 2019: 126; SM 2018, 24). Kopulan pitäisi siis tuoda esiin hakusanasta keskeisin tietoaaines. Vertailuaineistossa tämä rakenne ei ole käytössä, vaan olennaisen esiintuomisen tekstuaaliset keinot ovat toisenlaiset.

Tässä luvussa olen esitellyt S-sertifioidun sanaston kopulalauseita, joita on viidennes sen kaikista lauseista. Vertailuaineistossa kopulaa on hyvin vähän. S-sertifioidulle aineistolle on sitä vastoin ominaista, että kopulalause on myönteinen, sijoittuu selitteen alkuun ja toteuttaa subjektin luokittelua tai laajennusta. Kopulalause esiintyy joko yhdessä relatiivilauseen kanssa tai itsenäisenä virkkeenä. Tämän luvun analyysissä olen tarkastellut itsenäisiä kopulavirkeitä. Lauseen subjektina on hakusanan kanssa identtinen nominatiivi, ja se on hyponyyminen suhteessa predikatiiviin. Myös merkitykseltään laajempialaisen predikatiivin aloittamia kopulalauseita on. Silloin lauseen teemapaikkaa pitävä substantiivi on partitiivissa. Sanastoon tuodut uudet substantiivit ovat kuitenkin kopulan jälkeisiä predikatiiveja. Miltei kaikki S-sertifioidun aineiston hakusanoista on määritysyhdyssanoja, mutta niiden edusosat esiintyvät harvoin predikatiivina. Subjektin tarkoitetta laajennetaan myös *voida*-kopularakenteella tai fokuspartikkelilla (*myös, esimerkiksi*).

Itsenäiset kopulavirkkeet ilmaisevat modaalisuutta tai määrää. Määrässä on yleensä kyse ajasta tai rahasta. Kopularakenteiden esiintyminen on yhdenmukainen ensinnäkin yksikielisten sanakirjojen kanssa, joissa hakusanoja määritellään kopulan avulla. Toiseksi selkokielen kriteereissä aloitusvirkettä pidetään olennaisen asiasisällön tiivistymänä, joten kopula on yksi keskeisimmistä merkityksen rakentajista S-sertifioidussa aineistossa. Kolmanneksi havaintoni aineiston kopulalauseista on, että ne eivät ole kompleksisia, mikä kompensoi sitä, että niiden verbintäydennykset ovat useimmiten kompleksisia sanoja, nimittäin määritysyhdyssanoja.

5.1.3 Transitiivilauseet

Transitiiviverbin ja intransitiiviverbin ero näkyy verbin täydennyspaikoissa. Siron suhdessäännön mukaisesti adverbiaali ilmaisee transitiiviverbin yhteydessä objektin paikan ja intransitiiviverbin yhteydessä subjektin paikan tai tilan muutoksen (1964: 29–31; ISK § 966). Verbin kieltomuoto ja useimmat rektiot toteutuvat objektissa partitiivisijaisuutena. Verbin toiminnan aspekti, rajautuvuus tai rajautumattomuus taas näkyy objektin kielipöydässä sijassa. Aspekti koskee verbin ilmaisemaa kestoa ja luontaista päätepiteä (ISK § 445). Jos tekeminen on rajattua, täydennyspaikalla on totaaliobjekti. Tietysti objektilla itselläänkin voi olla jakamaton kvantitatiivinen ominaisuus, minkä

vuoksi se on silloin partitiiviobjekti. Transitiiivilauseessa subjekti tukee verbin siirtovai-
kutusta objektiin, joten verbillä ei ole subjektitäydennykseensä muuta vaikutusta kuin
kongruenssi. (ISK § 930).

S-sertifioidussa aineistossa puolet konstruktioista sisältää transitiiiviverbin
(50 %), mutta S2-aineistossa transitiiiviverbejä on hieman vähemmän (39 %). Taulukko
6 on ote aiemmin esittämästäni taulukosta 3 (monikäyttöiset lausetyypit), koska siinä
on näkyvissä transitiiiviverbien lukumäärät aineistojen kesken.

	transitiivit	yhteensä (monikäyttöiset lausetyypit)
S2	41 (39 %)	104
S-sertifioitu	56 (50 %)	112
yhteensä	97 (45 %)	216

Taulukko 7. Transitiiiviverbit

Sanastovalintoina verbien välillä ei ole merkittävää eroa. Aineiston verbit viittaavat pal-
jolti ihmisten väliseen dynaamiseen toimintaan ja kommunikointiin, kuten *palkataan*,
maksetaan, *sovitaan*, *noudatetaan* ja *neuvotellaan*. Osa on (t)A-vartaloisia verbejä.
Verbin passiivin osuus kummassakin aineistossa on puolet, mutta nollapersoonassa on käy-
tössä useammin S-sertifioiduissa selitteissä. Esimerkin 57 seliteotteessa on kolme pe-
räkkäistä lausetta, joiden predikaatit ovat nollapersoonassa.

- (57) **Suorituspalkka**
– – Suorituspalkkaa *voi saada* esimerkiksi
mainosten jakamisesta:
mitä enemmän *jakaa* mainoksia,
sitä enemmän *saa* palkkaa. (Työelämän 47)

Kummassakin aineistossa toinen puoli transitiiiviverbeistä on yleensä yksikön kolman-
nessa persoonassa. Aikamuoto on preesens, joskus perfekti. Pääosin verbien moduksena
on indikatiivi; muita moduksia esiintyy viidennessä osassa S-sertifioituja selitteitä, S2-
määritelmässä vain jokunen. Tämä on kiinnostava tulos, kun muistetaan, että verbin mo-
daalisuus ilmentää asiointilojen suhteita eikä toimintaa (ks. ISK § 445). S-sertifioidun

aineiston yleisin modaaliverbi on *voida*, joka avaa subjektille toteutumis- tai valintamahdollisuuden suhteessa objektiin. Esimerkissä 58 nollapersoonan subjektille – kelle tahansa – on mahdollista objektin (*työsuhteen*) päättäminen:

- (58) **Koeaika**
 – – Työsuhteen *voi purkaa* koeaikana välittömästi,
 ilman irtisanomisaikaa. (Työelämän 46)

Esimerkissä 58 on näkyvissä lisäksi toinen merkittävä ero aineistojen välinen ero: objektitäydennyksen sijamuoto (*työsuhteen*). Esitän täydennyksistä lähemmin esimerkkejä taulukon 7 alapuolella. Olen koonnut taulukkoon totaali-, partitiivi- ja lauseobjektien lukumäärät. Kummassakin aineistossa on eniten konstruktion alaisia partitiiviobjekteja (71% : 50 %). S-sertifioidussa aineistossa jako partitiivi- ja totaaliobjektien välillä on tasaisempi kuin vertailuaineistossa: karkeasti ottaen puolet ja puolet (50 % : 43 %). S2-määritelmissä taas partitiiviobjektien osuus on 71 %.

	totaaliobjekti	partitiiviobjekti	lauseobjekti	yht.
S2	8 (20 %)	29 (71 %)	4 (9 %)	41
S-sertifioitu	24 (43 %)	28 (50 %)	4 (7 %)	56
yhteensä	32 (33 %)	57 (59 %)	8 (8 %)	97

Taulukko 8. Objektitäydennykset

Syy aineistojen partitiiviobjekteihin ei ole kieltoverbi, koska niitä on vähän: kaksi S2- ja kolme vertailuaineistossa. Täsmittäviä määritteitä tai ajan adverbiaalejakaan ei ole, joten toiminta tai toiminnan kohde ei rajaudu niidenkään ansiosta. Mistä partitiivimuodot siis johtuvat? S2-aineistossa yksi syy on rektioverbeissä: *käydään kauppa-a*, *aute-taan henkilö-ä*, *on hakenut työpaikka-a*, *valvoo työntekijöiden etu-ja* sekä *estää ja edus-taa työntekijöi-tä*. Kaksi viimeksi mainittua rektiorakennetta esiintyy molemmissa ai-

neistoissa. Esimerkissä 59 *käyttää*-verbi ei viittaa konkreettiseen toimintaan, jossa objekti itse voisi ilmaista jaollisuutta, vaan objekti motivoituu abstraktitarkoitteisesta verbistä:

- (59) **kunta**
 alue, jolla on itsehallinto, kunta *voi käyttää*
 myös kaupungin nimeä (Selkeästi 43)

Aineistoja yhdistää partitiiviobjektin ja verbin aspektin samanaikaisvaikutus. Objekti on usein jaollinen ja verbi aspektiltaan rajautumaton. Partitiiviobjekteista kolmanneksen voi tulkita jaollisiksi. Aineistoille yhteisiä objekteja ovat *työ-tä/töi-tä*, *palkka-a*, *päiväraha-a*, *jäsenmaksu-a* ja *toiminta-a/liiketoiminta-a*. Muut partitiiviset objektitäydennykset painottuvat S2-määritelmissä työnhakuun ja S-sertifioiduissa selitteissä erilaisiin toimiin työpaikalla sekä verojen maksuun. Tietyn objektin luvussa tosin on eroavuus: *työ*-substantiivi on S2-määritelmissä yksiköllinen, mutta S-sertifioiduissa selitteissä monikollinen (esimerkit 60 ja 61):

- (60) **vuokratyö**
 kun henkilö *tekee* työtä
 henkilöstövuokrayritykselle (Selkeästi 181)
- (61) **Pätkätyö**
 – Hän siis *tekee* töitä pienissä pätkissä
 sen sijaan, että olisi vakituisessa työssä. (Työelämän 47)

Verbin ja objektin yhdistelmä *teh-dä työ-tä* (tai *teh-dä töi-tä*) on kiteytynyt idiomi (ks. ISK § 929). Sen yksikkö- ja monikkomuotoiset täydennykset elävät kielenkäytössä rinnakkain, mutta arkikielessä monikkomuoto on käytetympi. Muutoin partitiiviobjektit eivät eroa luvun mukaan aineistojen kesken.

Sitä vastoin S-sertifioiduissa selitteissä objektitäydennyksenä on anaforisia ilmauksia useammin kuin vertailuaineistossa. Selitteiden anaforiset pronominit sijoittuvat pääsanojensa lähelle. Niiden tekstuaalinen tehtävä on välttää turhaa toistoa, osoittaa lauseiden ja virkkeiden väliset yhteydet toisiinsa ja sitoa teksti yhdeksi kokonaisuudeksi. Esimerkissä 62 pronomini (*sitä*) toimii passiivisen transitiiiviverbin (*makse-taan*) partitiiviobjektina. Sen pääsana on edellisessä virkkeessä (*työeläke*):

- (62) **Eläkemaksu**
 Eläkemaksuista kertyy TYÖELÄKE.
Sitä maksetaan, kun henkilö
 jää työuransa jälkeen pois töistä. – – (Työelämän 46)

Partitiiviobjekteja on puolet S-sertifioidun aineiston täydennyksistä, toinen puoli on totaaliobjekteja. Totaaliobjektit täydentävät transitiiviverbejä, jotka ilmentävät kestoiltaan rajattuja tai luontevan päätepisteen käsittäviä tapahtumia, kuten *kannattaa vaatia työsopimus* ja *pitää viedä oma verokortti(-nsa)*. Esimerkissä 63 on seliteote, jossa peräkkäisten lauseiden transitiiviverbit sisältävät päättävän teon: sopimus on valmis ja työntekijä on saanut työpaikan:

- (63) **Työsopimus**
 Työnantaja ja työntekijä
solmivat työsopimuksen,
 kun uusi työntekijä *palkataan* töihin. – – (Työelämän 48)

Aineistossa on myös lauseita, joissa totaaliobjektin ilmentämä entiteetti on kvantitatiivisesti määräinen. Selitteissä transitiiviverbeinä on sosiaalista kanssakäymistä ilmaisevia dynaamisia verbejä, kuten *maks-e-taan* ja *vali-taan*. Eri persoonamuodoissa ja modaalisisissa ilmaisuissa on käytössä kaksi (*t*)*tA*-vartaloista verbiä, joista molemmat ilmaisevat palkanmaksuun liittyviä toimenpiteitä mutta joista toisessa objekti ilmaisee jakamatonta ominaisuutta (*vähentä-ä/vähenn-e-tään*). Esimerkissä 64 näkyy ihmistarkoitteisen subjektin (*työnantaja*) dynaamisen toiminnan eri vaihtoehdot sen mukaan, onko objektin ominaisuus kvantitatiivinen määräisyys (*tarvittava-t eläkemaksu-t*) vai epämääräisyys. Sovellan Hallidayn komplementaarisen variaation menetelmää saadakseni näkyville objektitäydennyksen eri mahdollisuudet:

- (64) **Eläkemaksu**
 – – Työnantaja *vähentää tarvittavat eläkemaksut*
 automaattisesti työntekijän palkasta. (Työelämän 46)

Vrt.

Työnantaja *vähentää tarvittavia eläkemaksuja*
 automaattisesti työntekijän palkasta.

Kuten luvun 5.1.3 taulukon 7 lukumääristä on nähtävissä, S2-määritelmissä totaaliobjekteja esiintyy vain joka viidennessä transitiivilauseessa (20 %).

Kolmatta objektityyppiä, lauseobjektia, esiintyy kummassakin aineistossa neljä. Aineistojen välillä niiden käytössä ei ole mainittavaa eroa: S-sertifioiduissa selitteissä täydennyksenä on pari alisteista kysymyslauseetta ja pari *että*-lauseetta. S2-aineiston määritelmien lauseobjektit ovat alisteisia kysymyslauseita (esimerkki 65):

- (65) **toistaiseksi voimassa oleva sopimus**
 sopimus, jossa *sanotaan*, milloin se alkaa,
 mutta *ei sanota*, milloin se päättyy (Selkeästi 187)

Objektilauseen sisällä on anaforinen pronomini *se*, jonka rooli on erilainen kuin esimerkiksi 62 *sitä*-objektitäydentäjän: nyt pronomini on subjektina alisteisissa kysymyslauseissa, joiden predikaatit eivät ole transitiiviverbejä. Esimerkit 62 ja 65 eroavat siis toisistaan monella tapaa. S2-aineistossa substantiiveihin viitataan anaforisilla pronomineilla (*se*, *hän*), mutta lauseiden välisiä merkitysyhteyksiä osoitetaan harvoin; poikkeuksena on hakusanan *irtisanomisaika* määritelmä. Siinä viimeinen sivulause rakentuu transitiiviverbin varaan. Päälauseessa on anaforinen ajanilmaus *tänä aikana* (esimerkki 66):

- (66) **irtisanomisaika**
 aika, joka kestää työnantajan tai
 työntekijän ilmoituksesta työsuhteen
 päättymiseen; tänä aikana pitää olla
 töissä, ellei erikseen *sovita muuta* (Selkeästi 187)

Kokonaisuutena esimerkin 66 määritelmä on jälleen varsin kompleksinen kokonaisuus, joka sisältää osman – jolla on pitkä ja vaihtoehtoisuuden käsittävä määrite –, puolipisteen osoittamassa virkerajaa ja transitiivilauseen, joka alkaa konditionaalisella adverbialikonjunktilla (*ellei*). Yhdyslauseiden konditionaalinen suhde on haastava, mutta ainakin lausehierarkian järjestys on oikea: ensin päälause, sitten sivulause. S-sertifioidun aineiston transitiivilauseissa esiintyy usein lauseiden välisiä semanttisia yhteyksiä osoittavia merkitsimiä (*sinne*, *siis*, *näin*, *tällaisia*, *tällöin*). Aineisto toteuttaa vertailuai-

neistoaan enemmän selkokriteerien periaatteita, joiden mukaan sidoskeinot auttavat lukijaa huomaamaan, miten asiat liittyvät toisiinsa ja miten tekstikokonaisuudet rakentuvat (Leskelä 2019: 120). Esimerkissä 67 on ote nelivirkkeisestä selitteestä, joka on jaettu kahden virkkeen jaksoihin numeroinnin avulla. Tämä erikoinen merkintätapa osoittaa toisaalta hakusanan viittausalan jakaantuvan kahden eri asiaintilan välille, ja toisaalta se osoittaa kummankin asiaintilan kuuluvan hakusanan merkityskenttään:

- (67) **Työharjoittelu**
 1) – – Sen aikana opiskelija saa
 työkokemusta alalta, jota opiskelee.
 2) – – Tällöin työharjoittelu auttaa
 työttömänä ollutta henkilöä
 palaamaan takaisin työelämään. (Työelämän 47)

Tässä luvussa olen osoittanut, että aineistojen transitiiviverbeille on ensinnäkin yhteistä se, että ne ovat usein muodoltaan yksipersonaisia passiiveja, joiden aikamuoto on *present*. Joitakin perfektimuotoisiakin löytyy, samoin nollapersoonaisia, joita on enemmän S-sertifioituissa kuin vertailuaineistossa, ja verbi voi olla modaalinen (*voi olla*). Modalisuus partitiivi- ja totaaliobjektien yhteydessä suhteuttavat asiaintiloja. Kumpaakin objektia on S-sertifioitussa aineistossa yhtä paljon. Totaaliobjekti viittaa yleensä työntekijän ja työnantajan velvollisuuksiin, kuten sopimukseen tai palkan- tai verojenmaksuun. Anaforiset pronominit partitiiviobjekteina pitävät yllä pitkien selitteiden tekstuaalista sidosteisuutta.

S2-aineisto eroaa vertailuaineistostaan siinä, että totaaliobjekteja on vähän: vain viidennes kaikista transitiivirakenteista. Määritelmien partitiiviobjektit viittaavat työnhakuun, työntekijän oikeuksiin ja rajoituksiin sekä yritysten talouteen. Kolmatta objektityyppiä, lauseobjektia, esiintyy vain neljä kummassakin aineistossa. S-sertifioitu aineisto sisältää paitsi anaforisia pronomineja, myös lauseiden ja tekstikokonaisuuksien välistä sidoksisuutta semanttisten suhteiden merkitsimien avulla, kuten *sinne, siis, näin, tällaisia, tällöin*. Lisäksi yhdessä selitteessä on käytössä tekstikokonaisuuden jako numeroinnilla. Aineisto toteuttaa vertailuaineistoaan enemmän selkokriteerien periaatteita, joiden mukaan asioiden ja tekstinosien suhteiden yhteyttä tulisi osoittaa merkitsimin. Se on siis sidosteisempaa kuin S2-aineisto. Yhdessä S2-määritelmässä tosin on anaforinen ajanilmaus (*tänä aikana*), mutta sekin on kokonaisuutena melko kompleksinen, koska transitiivilause on osa konditionaalista yhdyslausetta.

5.2 Substantiivin määritteet

Yksi aineistoja erottavista piirteistä ovat NP-muotoiset sananselitykset. Niissä substantiivinen edussana saa adjektiivisia laajentumia. Näitä esiintyy vain S2-sanastossa, jossa lausekerakenteisia määritelmiä on kaikkiaan 40, joista 26:ssa lausekkeessa edussanana on substantiivi, muissa verbi. Vertailevan tutkimusotteen näkökulmasta jälkimmäiset tapaukset eli InfP:t eivät kuulu analyysiin, koska toisessa aineistossa ei esiinny lainkaan sen kaltaisia rakenteita. Sitä vastoin S-sertifioidussakin aineistossa esiintyvät relatiivilauseet ovat rinnastettavissa S2-aineiston NP:ihin, sillä myös relatiivilause määrittää substantiivia. Koska relatiivilause seuraa pääsanaansa, se on jälkimäärite. Substantiivien määritteet taas voivat sijoittua edussanansa eteen tai sen jälkeen. Kiinnostavaa on, että purettuina NP:istä paljastuu usein monikäyttöisiä lauseita verbikonstruktioineen ja täydennyspaikkoineen (ks. ISK § 62, § 490). NP:t ovat rakenteeltaan tiukkaan pakattuja ja hyödynnän niiden purkamisessa jälleen Hallidayn komplementaarisen variaation mallia.

Olen jakanut NP:t ja relatiivilauseet alalukuihin. Ensimmäisessä alaluvussa (5.2.1) käsittelen NP:itä. Esimerkissä 68 määritelmän edussanana on substantiivin johdos, *koulu-tus*:

- (68) **peruskoulutus**
maksuton koulutus kaikille 6–17-vuotiaille (Selkeästi 216)

Toista sananselitystyyppiä, relatiivilauseetta, analysoin alaluvussa 5.2.2. Relatiivipronomini laajentaa aineistossa aina edeltävää substantiivia, joten kyseessä on jälkimäärite. Pääsanoja voi olla useampiakin, kuten esimerkissä 69 kaksi rinnasteista substantiivia (*rakenn-us, paikka*):

- (69) **tehdas**
rakennus tai paikka, jossa raaka-aineesta
valmistetaan erilaisia tuotteita (Selkeästi 176)

Relatiivilauseet voi jakaa niiden sisältämien täydennyspaikkojen mukaan kieliopillisiin ja paikallissijaisiin jälkimääritteisiin. Käsittelen ne erillisissä alaluvuissa

(5.2.2.1 ja 5.2.2.2). Olen koonnut taulukkoon 9 relatiivilauseitten ja NP:iden esiintymien lukumäärät.

	NP:t	relatiivilauseet	yhteensä
<i>S2</i>	26 (31 %)	57 (69 %)	83
<i>S-sertifioitu</i>	0	14 (100 %)	14
yhteensä	26 (27 %)	71 (73 %)	97

Taulukko 9. NP:t ja relatiivilauseet

Substantiiveja määrittäviä relatiivilauseita on siis molemmissa aineistoissa. Sitä vastoin NP:itä on ainoastaan S2-aineistossa.

5.2.1 NP:t

Yleisesti NP:n sisällä olevien konstituenttien väliset suhteet perustuvat edussanan, sen määritteiden ja mahdollisten adverbien sekä konjunktioiden välisiin suhteisiin. Aineistossa edussanan määritteet ovat genetiivi- ja partisiippimuotoisia. Edussana voi kuulua samaan NP:hen laajennustensa kanssa tai se voi jäädä niiden ulkopuolelle, mikäli laajennukset kuuluvat siihen nähden eri sanaluokkaan. Tutkimusaineisto koostuu NP:istä, joissa edussanan sanaluokka on substantiivi ja sen laajennusten sanaluokka adjektiivi. Esimerkissä 70 VA-partisiippi toimii adjektiivimääritteenä kahdelle edussanalle (*tuote, työsuorit-us*):

- (70) **palvelu**
kuluttajalle MYYTÄVÄ tuote tai Ø työsuoritus (Selkeästi 176)

Adjektiivimäärite sisältää aineistossa eri taivutusmuodoissa esiintyviä konstituentteja, kuten esimerkissä 65 perusmuotoinen VA-partisiippi ja sen allatiivisijainen laajentuma *kuluttaja-lle*. Edussanat sijoittuvat tässä laajennusten jälkeen. Komplementaarisen variaation avulla on mielekästä luoda NP:iden rinnalle predikaattiverbillisiä parafraaseja.

Esimerkin 71 substantiivin *koulu* määritteistä VA-partisiipin voi purkaa finiittiverbiksi. Yksikön kolmas persoona olisi VA-partisiipille (*anta-va*) läheisin parafraasi (*anta-a*):

(71) **peruskoulu**
perusopetusta ANTAVA koulu (Selkeästi 50)

Vrt.

koulu, joka *antaa* perusopetusta

Selkokielen oppaissa verbin nominaalimuotoja pidetään yhtenä vaikeimmista kielen rakenteista. Niitä ei esiinny arjen kielenkäyttötilanteissa samassa mittakaavassa kuin kirjoitetussa kielessä. Adjektiivisesti käyttäytyvä VA-partisiippi ei ole nominaalimuotojen luokittelussa kuitenkaan kaikkein vaikeimmaksi arvioitu, vaan sen luonnehdinta on ”vaikeampi”. Vaikeusaste nousee tosin sitä mukaa, mitä pidempi lause on. (Leskelä 2019: 147.) Esimerkissä 66 VA-partisiippi oli perusmuotoinen ja NP oli lyhyt. Määritelmästä varioimani *antaa*-finiittirakenne muistuttaa S2-aineistolle tyypillistä ilmaismuotoa sananselityksissä, koska se muodostuu pääsanasta (*koulu*) ja sen jälkilaajennusta ilmentävästä relatiivilauseesta. On vaikea löytää yhteistä tekijää, jonka perusteella hakusana sanastossa saa NP-muotoisen määritelmän. Ainoa havaitsemani yhteinen piirre viittaa aihe- tai ammattialaan: NP-muotoisia määritelmiä ei ole liiketaloutta ja kauppatieteitä koskevassa sanastossa lainkaan. Siellä pääsanalan laajennukset toteutuvat relatiivilauseilla. Kunta- ja maakuntahallintoakin käsittelevät oppikirjan sanastot sisältävät NP-määritelmiä. Niissä hakusanat ovat usein määritysyhdyssanoja, joiden edusosien voisi olettaa olevan vieraita kielenoppijoille joko niiden erityis- tai monimerkityksen vuoksi. Silti yhdyssanojen edusosia käytetään NP:iden edussanoina ilman, että niille tarjotaan synonyymejä, jotka olisivat käytännönläheisiä ja arkikokemukseen helposti yhdistettäviä. Esimerkissä 72 substantiivin laajennusten abstraktisuus paljastuu viimeistään komplementaarista variaatiota luodessa, sillä yhdeksänsanaisen määritelmän viidestä sisältösanasta on vaikea purkaa konkreettista parafraasia. Edussanan *elin* partisiippilaajennuksista (*hoita-va*, *toimi-va*) valitsin parafraasiin kantaverbiksi *hoitaa* ja hain sen finiittimuodolle kontekstiin sidotun, tekstikappaleessa mainitun objektin, joka viittaa konkreettiseen patienttiin (*liikuntapaikka*). Määritelmän ulkopuolelta haetunkaan konstituentin avulla parafraasi ei välttämättä kuvaa selkeästi todellisuutta. Uusi

substantiivi (*liikuntalautakunta*) tulisi selittää erikseen, samoin pitäisi täsmentää verbin *hoitaa* viittausala:

- (72) **toimielin**
jonkin yhteisön asioita HOITAVA tai sen
puolesta TOIMIVA elin (Selkeästi 252)

Vrt.

esimerkiksi liikuntalautakunta,
joka hoitaa yhteisön liikuntapaikkoja

Monissa määritelmässä yhdyssanan edusosalle onnistutaan esittämään arkikielestä tuttu keskussynonyymi. Esimerkissä 73 tavanomainen perussana *sairas* ei käy suoraan keskussynonyymiksi *tauti*-edusosalle. Substantiivijohdoksen *saira-us* oletetaan aukeavan kielenoppijalle:

- (73) **ammattitauti**
työolosuhteiden AIHEUTTAMA sairaus (Selkeästi 197)

Vrt.

työolosuhteet *aiheuttavat* sairauden

Vrt.

työolosuhteet *sairastuttavat*

Esimerkin 73 määritelmän sisältämää laajentumaa, agenttipartisiippia (*aiheutta-ma*), pidetään selkokielen oppaissa vaikeasti ymmärrettävänä morfeemina (Leskelä 2019: 147, 172). Esimerkissä luomassani ensimmäisessä parafrasissa agenttipartisiipista purettu kantaverbi (*aiheutta-vat*) on merkitykseltään abstrakti, asioiden suhteita ilmaiseva (ks. ISK § 445). Toisessa variaatiossa pyrin konkreettisempaan ilmaisuun luomalla kantaverbin *saira*-sananvartalosta. Kuten esimerkissä 68 (*työolosuhteide-n*), S2-aineiston NP:iden edussanan laajennuksissa on usein genetiivimääritteitä. Edussanan suhteista laajennuksiin sekä laajennuksista purkautuvasta verbiparadigmasta riippuu, mikä osallistujarooli istuu parafraaseissa luontevimmin genetiivimääritteelle (ks. ISK § 414, § 575). Esimerkissä 73 genetiivimäärite purkautuu subjektiksi (*työolosuhteet*), jolloin se

kongruoi finiittiverbin kanssa. Purettuani laajennuksina toimivia *minen*-substantiivijohdoksia havaitsin niiden sopivan parafraaseissa objektitäydennyksiksi. Esimerkin 74 NP:ssä sekä edussana (*keskeyttäminen*) että kompleksinen genetiivimäärite ovat *minen*-teonnimiä. Edussana on morfotaktisesti samanmuotoinen hakusanan kanssa (*lomauttaminen*) ja sen keskussynonyymi. Kaikissa kolmessa luomassani parafrasissa johdoksen kantaverbinä säilyy transitiiviverbi (*keskeyttää*):

(74) **lomauttaminen**
työn tekemisen ja palkan maksamisen KESKEYTTÄMINEN (Selkeästi 193)

Vrt.

työnantaja *keskeyttää* työnteon ja palkanmaksun

Vrt.

työnantaja *keskeyttää* työn ja palkan

Vrt.

Työnantaja *keskeyttää* työntekijältä työn. Myös palkka *keskeytetään*.

Esimerkissä 74 NP:n ongelmallisuus lienee selvä: tiheälekseemisissä NP:issä edussana ei aina erotu määritteistään selkeästi, etenkin jos laajennukset muistuttavat morfotaktisesti toisiaan. Kun kaikki jäsenet ovat *n*-loppuisia (*työ-n tekemise-n*, *palka-n maksamise-n*), huomio kiinnittyy sanojen morfologiseen tautologiaan, ja se voi hankaloittaa ymmärtämistä. EVK ei sisällä yksityiskohtaisia kriteereitä tekstuaalisille ilmiöille, mutta selkokielen oppaissa vaativallakaan tasolla edussanalle ei suositella paria määritesanaa enempää – eikä varsinkaan määritekasaumia. Perustason teksteistä yhden pääsanat ympärille kerääntyneet adjektiiviset ilmaisut kehoitetaan purkamaan kokonaan. Erityisesti substantiivikasaumat katsotaan kuuluviksi kapulakielisiin ilmaisuihin, substantiivitautiin. (Leskelä 2019: 148, 171, 130.) Selkokielen tutkimuksissa on ilmennyt, että selkokielisten tekstien lausekkeissa vältellään pitkiä määritetekjuja (Kulkki-Niemi 2010: 39; ks. myös Virtanen 2014 [2009]: 98–100). Teosesittelyssä luvussa 2.1 tulkitsin EVK:n ja selkokielen kriteerien vastaavuuksia. Niiden perusteella selkokielen perustaso asettuisi A2-tasolle ja vaativa selkokieli B1-tasolle (ks. kuva 4). Esimerkissä 69 esittämäni aineiston määritelausekkeet (*työn tekemisen*, *palkan maksamisen*) eivät lukumääräisesti ylitä vaativaa selkokieltä koskevia kriteereitä, joten määritelmän voisi

sen perusteella katsoa edustavan B1-tasoa. Perustasoa koskevia ohjeita noudattavana NP sen sijaan päätyisi luomistani variaatioista viimeiseen (esimerkki 74), jossa parafrasi on virkemuotoinen.

Muissa tässä luvussa esittämissäni esimerkeissä edussana ja sen laajennukset kuuluvat eri lausekkeisiin, koska edussana on sanaluokaltaan substantiivi ja laajennukset ovat adjektiiveja. Tällainen, puhtaasti NP-muotoinen määritelmä on poikkeus S2-aineistossa. Selvittääkseni verbin paradigman sisältävien ilmaisujen eroa niihin NP:ihin, joissa verbin paradigmaa ei ole lainkaan, esitän vielä esimerkin 75. Sen konstituenteista on mahdotonta luoda parafrasia, jotka rakentuisivat verbin varaan:

- (75) **euro**
Euroopan unionin rahayksikkö (Selkeästi 50)

Verbin paradigman sisältävistä NP:istä sen sijaan on helppo purkaa esiin kantaverbit. Transitivisia verbin paradigmoja on S2-aineistossa nelinkertaisesti verrattuna intransitiivisiin. Määritteiden ja edussanan lisäksi määritelmistä purkautuu myös adverbialitäydennyksiä, jotka eivät ole konstruktion kannalta välttämättömiä. Variaation avulla näkyy, että kaikki kantaverbit eivät ole kaksipaikkaisia, vaan NP:ihin sisältyy puiteadverbiaaleja. Esimerkissä 76 adessiivisijainen paikanilmaus (*työpaika-lla*) ei siis olisi pakollinen verbin valenssi – hyödyllinen tarkenne vain:

- (76) **työtapaturma**
työstä johtuva LOUKKAANTUMINEN työpaikalla (Selkeästi 197)

Vrt.

työstä *johtuu*, että työntekijä *loukkaantuu* (työpaikalla)

Yleisesti ottaen pelkän sijamuodon perusteella ei voi sanoa, ovatko kaikki NP:n sisältämät laajennukset välttämättömiä. Esimerkiksi useat postpositiot ovat muodoltaan kiteytyneitä ja toimivat funktiosanoina, joiden poisjättäminen on mahdotonta. Esimerkissä 77 on määritelmä, jossa edussanana on verbikantainen substantiivi (*sopi-mus*). Edussanaa määrittää PP, jossa on kiteytynyt adessiivi *väli-llä*. Varioin määritelmästä kaksi parafrasia, joista toisen finiittiverbinä on aktiivi ja toisen yksipersonainen passiivi:

- (77) **työsopimus**
sopimus työnantajan ja työntekijän VÄLILLÄ (Selkeästi 187)

Vrt.

työsopimus sovitaan työnantajan ja työntekijän välillä

Vrt.

työnantaja ja työntekijä sopivat keskenään työsopimuksen

Lopuksi esittelen vielä S2-aineiston määritelmätyypin, joka rakentuu pelkästään konstituenttien välisen synonymian varaan. Synonymia perustuu toisinaan appositiosuhteisiin, jossa mikään konstituentti ei määritä toista konstituenttia eli lausekkeessa ei ole edussanaa lainkaan. Hakusanalle esitetään yksittäinen sana- tai sanaparivastine tai sanaluettelo, joka on eroteltu pilkuilla ja konjunktioilla *ja-* tai *ja/tai*. Jotkut määritelmät alkavat *esimerkiksi*-fokuspartikkelilla tai sisältävät sen muussa paikassa. Esimerkissä 78 on näyte substantiivilausekkeista muodostuvasta määritelmästä, jossa lausekkeiden välillä vallitsee appositiosuhde:

- (78) **sopu**
sovinto, yksimielisyys, hyvät välit (Selkeästi 201)

Noin puolet S2-aineiston lausekemuotoisista määritelmistä muodostuu pelkille NP:ille, joissa ei ole verbin paradigmoja. Puolet NP:istä taas sisältää laajentumia, joissa edussanan ja sen määritteiden välillä vallitsee hierarkiasuhteet.

Tässä luvussa olen esitellyt S2-sanaston määritelmiä, joissa ei ole verbi-konstruktiota. Näissä rakenteissa määritteenä on usein partisiippi tai teon nimeävä johdos (*minen*). Konstruktiot ovat purettavissa transitiivisiksi tai intransitiivisiksi verbeiksi, objektigenetiiviksi ja -partitiiviksi sekä puiteadverbiaaleiksi. Koska edussanan ja sen määritteiden suhteet perustuvat hierarkiaan eivätkä osallistujarooleihin, olen soveltanut Hallidayn komplementaarisen variaation mallia purkaakseni hierarkiat ja muuttaakseni rakenteet verbijohtoisiksi. Analyysin tuloksena olen todennut, että NP:issä määritesanat edustavat useita erilaisia rakenteita, eivätkä vain S2-aineistolle tyypillisintä, pääsanasta ja relatiivilauseesta muodostuvia konstruktiota. Verbin transi-

tiivisuus näkyy määritteen sijamuodossa, joka vastaa kantaverbin objekti- tai adverbi-aalitäydennyksen sijaa. Jos hakusanana on määritysyhdyssana, subjektin täydennyspaikalla on sen edusosa ja se toimii hakusanan hyperonyyminä. Johdosmuotoisen hakusanan – kuten *-minen*-teonnimisen – määritelmässä subjektina on sen keskussynonyymi. NP:issä yleisin kantaverbi on transitiivinen; objektitäydennyksinä on sekä partitiivettä totaaliobjekteja. Tällaisten lausekkeiden konstituentteina on yleensä VA- tai agenttipartisiippi. Selkokielen kriteerien mukaan NP:t edustavat rakenteiltaan vaikeimpia sananselityksiä. Vaativallakaan selkokielen tasolla edussanalle ei suositella määritteiksi enempää kuin kaksi sanaa, ja määritekasaumista varoitetaan. Sitä vastoin S2-sanaston kielenrakenteisiin ei kohdistu erikseen EVK:n taholta kriteereitä, joilla punnita NP-muotoisten määritelmien rakenteita. Niiden käyttö kuitenkin nostaa aineiston kielitaidon vaatimustasoa pitkälle yleiskielen puolelle. Sanastossa on monenlaisia sananselityksiä, mukaan lukien sellaisia, joissa ei ole verbin paradigmoja kantavia johdoksia. Tällöin selitykset muodostuvat konstituenttien synonyymiselle suhteelle tai appositiosuhteelle.

5.2.2 Relatiivilauseet

Relatiivilause toimii pääasiassa määritteenä. Yleensä se määrittää substantiivia tai pronominia, mutta joskus adjektiivia tai adverbiakin (ISK § 1164). Relatiivipronomini on substantiivin jälkimäärite ja sen pronominin sijamuoto motivoituu relatiivilauseen verbikonstruktiosta. Kieliopillisessa sijassa esiintyvä *joka*-pronomini voi täydentää verbiä subjektin tai objektin roolissa; suunta- tai paikkasijaisella pronominilla on adverbiaalin rooli. Tutkimusaineistossani on myös adessiivisijaisia relatiivipronomineja osana erikoislausetyyppejä, jossa ne ilmentävät *on*-verbin täydentäjinä omistamista. Inessiivisijaisiakin pronomineja on, jolloin ne toimivat joko puitemääritteinä tai eksistentiaalilauseen teemapaiikkaisena tekemisen tai tapahtumapaikan osoittimena. Olen eritellyt relatiivipronominien esiintymislukumäärät sijamuodon mukaan taulukkoon 10.

	kieliopilliset sijat	adessiivi	inessiivi	elatiivi ja illatiivi	proadverbi	yht.
<i>S2</i>	27 (47 %)	10 (17 %)	18 (32 %)	0	2 (4 %)	57
<i>S-sertifioitu</i>	11 (79 %)	1 (7 %)	0	2 (14 %)	0	14
yhteensä	38 (54 %)	11 (15 %)	18 (26 %)	2 (3 %)	2 (3 %)	71

Taulukko 10. Relatiivipronominin sijamuodot

S2-määritelmille on tyypillistä, että ne alkavat hakusanaa kategorioivalla substantiivilla, jota *joka*-sivulause kuvailee tai rajaa. Relatiivipronomini on yleensä joko kieliopillinen sija (47 %) tai inessiivi (17 % + 32 % = 49 %). Allatiivisijaiset *joka*-pronimit ilmentävät omistusrakennetta (17 %). Proadverbia *jolloin* on käytetty vain parissa määritelmässä. Relatiivilauseiden jakautuminen eri sijamuotojen kesken on tasaisempaa kuin S-sertifioidussa aineistossa, jossa substantiivit saavat pääsääntöisesti kieliopillissijaisen määritteen (79 %).

5.2.2.1 Kieliopillissijaiset jälkimääritteet

Tyypilliset *joka*-pronominin sijat S-sertifioiduissa selitteissä ovat nominatiivi ja geneetiivi. Pronomini toimii totaaliobjektin roolissa, kuten esimerkissä 79:

- (79) **Verokortti**
Verokortti on asiakirja, jonka saa
verotoimistosta. – – (Työelämän 48)

S2-määritelmissä relatiivipronomini on tyypillisimmillään nominatiivi ja toimii subjektina. Määritelmille on ominaista, että pronominin pääsana on yksiosainen leksikaalinen morfeemi, nominatiivisijainen substantiivi. Esimerkissä 80 relatiivilauseen predikaattina on intransitiiviverbi (*näkyä*):

- (80) **heijastava vaate**
VAATE, joka *näkyä* pimeässä, esimerkiksi
huomioliivi (Selkeästi 110)

Esimerkissä 80 inessiivisijainen täydennys osoittaa *vaate*-substantiivin paikkaisuuden kieliopillisen morfeemin avulla (*pimeä-ssä*). S2-aineiston relatiivilauseissa on hieman enemmän intransitiiviverbejä kuin transitiiviverbejä; S-sertifioidussa aineistossa intransitiiviverbien osuus on vain 1/3. Tosin S2-aineiston liike-elämän sanaston samaa konstruktiota toistava määritelmäkasauma vääristää jonkin verran lukumääriä, mutta se ei silti muuta ratkaisevasti asetelmaa. Vaikka kasauman jättäisi huomiotta, intransitiiviverbien muodostamia konstruktioita on enemmän. Verbit ovat antamisverbimuotin mukaan käyttäytyviä ja niiden adverbiaalitäydennys on allatiivisijainen substantiivi. Adverbiaalit ovat S2-sanastossa useimmiten ihmistarkoitteisia. Tämä piirre erottaa määritelmät S-sertifioidun aineiston intransitiiviverbien täydennysten viittaamista entiteeteistä, jotka ovat vain välillisesti ihmistarkoitteisia: adverbiaaleina on substantiiveja, jotka merkitsevät työssä toimimista ja koulutusasioita. Esimerkki 81 kuvaa määritelmää, jossa relatiivilauseessa on kaksipaikkainen *kertyy*-verbi. *Joka*-subjektia koskeva suuntasijainen siirtymä kohdistuu adverbiaalitäydennyspaikkaan, *työntekijä-lle*:

- (81) **vuosiloma**
 aika, joka kertyy työsuhteessa
 olevalle työntekijälle (Selkeästi 193)

Esimerkin 81 adverbiaalia määrittää kompleksinen sanapari, jonkalaisia S2-aineistossa on paljon. Tässä esimerkissä adverbiaali muodostuu PP:stä, jonka edussana on VA-partisiippi ja määritesana inessiivisijainen substantiivi (*työsuhtee-ssa ole-VA-lle*). Tällaisia VA-partisiipin sisältäviä määritteitä on vertailuaineistoissa vain yksi; TTU-partisiipeja kaksi. Esimerkin 81 määritelmässä relatiivipronomini toimii subjektina. Pronomini voi esiintyä mutkikkaammassakin asemassa kuin verbin täydentäjänä. Komplementaarisen variaation avulla relatiivilauseen voi mitätöidä. Tällöin pääsanan ja relatiivilauseen verbikonstruktion välinen suhde paljastuu selvemmin. Esimerkissä 82 kiteytyneeseen, transitiiviverbin konstruktioon (*käydään kauppa-a*) liittyy välinettä tarkoittava adverbiaali (*osakkei-lla*). Kun relatiivilause poistetaan, jäljelle jää NP, jossa substantiivi (*yritys*) määrittää AdvP:tä:

- (82) **julkinen osakeyhtiö**
 yritys, jonka OSAKKEILLA käydään kauppaa

arvopaperipörssissä (Selkeästi 208)

Vrt.

yrityksen OSAKKEILLA käydään kauppaa arvopaperipörssissä

Esimerkissä 82 relatiivilauseen määrittämä substantiivi on siis toisen substantiivin (*osakkeilla*) genetiivimäärite. Subjektina *joka*-pronomini sen sijaan esiintyy aineistossa vähemmän kompleksisesti. Transitiivirakenteissa pronominin pääsanana tarkoite on usein henkilö tai yhteisö. Dynaaminen tekeminen kohdistuu etuihin, rahaan ja asioihin (esimerkki 83):

- (83) **työ- ja elinkeinotoimisto**
virasto, joka hoitaa muun muassa
työttömien asioita (Selkeästi 221)

Jostakin syystä esimerkin 83 määritelmässä yhteisöön – tai instituuttiin – viittaavasta hakusanasta ei ole mainittu lyhennettä, joka on yleiskielessä ja arkikielisessä käytössä tavanomainen: *TE-toimisto*. Muita tavanomaiseen kielenkäyttöön lukeutuvia lyhenteitä aineistossa on kyllä mainittu, joko hakusanan yhteydessä tai määritelmien sisällä (esimerkiksi *CV*, *TES*). EVK:n kielitason arviointitaulukon mukaisesti määritelmissä pitäisi olla yleisesti käytettäviä sanoja.

Kun relatiivipronomini on objektin asemassa, se täydentää tavallisesti verbiä, joka on muodoltaan yksipersonainen passiivi. Tällaiset relatiivilauseet ovat S2-aineistolle ominaisia sellaisten hakusanojen yhteydessä, joissa luonnehditaan työelämän käytäntöjä (esimerkki 84):

- (84) **työttömyyskorvaus**
rahallinen tuki, jota maksetaan henkilölle, – – (Selkeästi 132)

Kielenoppijoille relatiivipronominien sijamuodot ovat yleensä haastavia, koska pronomini toimii kahteen suuntaan: se määrittää edessä sijaitsevaa pääsanaa, mutta sitä motivoi jäljessä sijaitseva predikaattiverbi. Lukijan olisi hahmotettava implisiittisesti verbikonstruktio, joka on relatiivilauseen lähtökohtana. Lukijan olisi siis mielessään

korvattava sivulauseen aloittava *joka*-pronomini samalla substantiivilla, johon päälause päättyy ja erotettava lauseet kahdeksi itsenäiseksi virkkeeksi. Esimerkissä 85 olevasta määritelmästä olen varioinnin avulla havainnut, että relatiivipronominin kieliopillinen morfeemi (*jo-ta*) on peräisin konstruktiosta, jossa objektitäydennyksenä on partitiivi-muotoinen substantiivi *vanhuuseläke-ttä*:

- (85) **kansaneläke**
 vanhuuseläke, jota maksetaan yli
 65-vuotiaille (Selkeästi 221)

Vrt.

Kansaneläke on VANHUUSELÄKE. VANHUUSELÄKETTÄ maksetaan yli 65-vuotiaille.

Samalla olen osoittanut, että esimerkin 85 variaatio muistuttaa S-sertifioituille selitteille tyypillistä aloituslausetta, kopulalauseetta. Esimerkin relatiivilause muistuttaa S-sertifioituissa selitteissä kopulalauseen predikatiiviin kiinnittyvää relatiivilauseetta. S2-sanaston pääsana–relatiivilause -yhdistelmät toteuttavat kaksikielisten ja MLDs-sanakirjojen tapaa olla käyttämättä kopulaa. Määritelmä ilman kopulaa on lyhyt ja sisältää vain välttämättömän tietoaineksen. Sen sijaan vertailuaineiston virkemuotoiset selitteet seuraavat ensinnäkin selko-oppaiden suosituksia selittää sanat tekstin sisällä. Toiseksi selitteet noudattavat yksikielisten sanakirjojen neutraalia tapaa luonnehtia hakusanaa kopularakenteen avulla.

Etenkin S-sertifioitussa aineistossa relatiiviset jälkimääritteet ovat transitiivilauseen objekteja. Verbit viittaavat usein saamiseen, maksamiseen ja opiskelemiseen (esimerkki 86):

- (86) **Luontoisetu**
 Luontoiseduiksi kutsutaan etuja,
 joita työntekijä saa varsinaisen palkan lisäksi – – (Työelämän 46)

Aineistojen välisiä eroja esiintyy enemmän transitiivi- kuin intransitiiviverbien kohdalla. Huomio kiinnittyy ensimmäisenä sanajärjestykseen, joka S-sertifioituissa selitteissä on epäsuora. Epäsuora sanajärjestys ei noudata selkokielen kriteereitä, sillä niiden

mukaan suora sanajärjestys olisi kohderyhmää ajatellen helpompi. S-sertifioidussa aineistossa relatiivipronomini toimittaa useammin objektin kuin subjektin roolia, mutta se ei muuta relatiivilauseen sanajärjestystä. Näin on siksi, että relatiivipronominin paikka on aina sivulauseen teemapaikalla. Lisäksi pronominin on luonnehdittava subjektia määritteenä niin, että se kuvaa tämän rajattua tai rajaamatonta ominaisuutta. Toisaalta molemmat tutkimusaineistot edustavat vaativan selkokielen tasoa, jolloin tekstit voivat esitellä yleiskielen käytäntöjä ja virkerakenteet olla normaalia selkokieltä haastavampia (ks. Leskelä 2019: 170–171).

Lauseen informaatorakenteen mukaisesti relatiivipronomini osoittaa lukijalle olennaisimman asian. S-sertifioiduissa selitteissä päälauseen aloittaa tyypillisesti subjekti, joka toistaa hakusanan. Hakusana on siis selitteen keskeinen tieto. Esimerkissä 87 on seliteote, jossa substantiivia (*sopimus*) määrittää relatiivilause. Relatiivipronomini on totaaliobjekti (*jo-n-ka*). Heti otteen perään esittelen kaksi variaatiota. Ensimmäisessä on kaksi päälausetta virkkeinä. Toisessa variaatiossa on enää vain toinen virkkeistä, jossa SVO-järjestelmän mukainen sanajärjestys:

- (87) **Työehtosopimus**
 Työehtosopimus on SOPIMUS,
jonka ammattiyhdistys ja
 työnantajien yhdistys *neuvottelevat* keskenään. — (Työelämän 47)

Vrt.

Työehtosopimus on sopimus. Sopimuksen ammattiyhdistys ja työnantajien yhdistys *neuvottelevat* keskenään.

Vrt.

Ammattiyhdistys ja
 työnantajien yhdistys *neuvottelevat* sopimuksen keskenään.

Se, mikä variaatioissa muuttuu, on sanajärjestyksen osoittama informaatio: sopimuksen tekijät nousevat SVO-järjestyksen mukaisessa variaatiossa olennaisemmiksi kuin tekemisen kohde. Relatiivilausetta voi siis sanoa sananselitysten tekstuaaliseksi keinoksi nostaa fokukseen konstituentti, jonka täydennyspaikka olisi suorassa sanajärjestyksessä vasta verbin jälkeen. Toissijainen verbintäydennys fokusoidaan lauseessa ikään kuin ensimmäiseksi.

S2-sanastossa verbin passiivimuoto määrää objektin sijamuodon. Yksipersonainen passiivi vaatii totaaliobjektin, joka on nominatiivisijainen (esimerkki 88):

- (88) **työhakemus**
 ASIAKIRJA, joka täytetään ja lähetetään
 työnantajalle, – – (Selkeästi 181)

Molemmat aineistot sisältävät lisäksi substantiivin tarkoitteen alaa totaaliobjektiakin rajaavampia konstruktioita. Substantiivia edeltää tällöin tarkenteena toimiva *se*-monstratiivipronomini (esimerkki 89):

- (89) **Nettopalkka**
 Nettopalkka on SE PALKKASUMMA,
joka maksetaan työntekijälle. – – (Työelämän 47)

Tarkenteen poisjätto ei vaikuttaisi muuttavan juurikaan esimerkin 89 seliteotteen merkitysisältöä – siitäkään huolimatta, että selitteen toisessa virkkeessä tullaan mainitsemaan lähikäsite *bruttopalkka*. Käsitteet on erotettu toisistaan verbikonstruktioilla ja lausehierarkialla siten, että sekaannuksen vaaraa niiden välillä ei synny. Syy *se*-tarkenteeseen ei ole siis selitteen sisällä, vaan syynä on S-sertifioidun aineiston sanastoympäristö: siellä on hakusanoina sekä toistensa lähikäsitteitä että edusosaltaan samanluokkaisia määritysyhdyssanoja, kuten *palkka*-. Yhdyssanojen määriteosat modifioivat sanat eritarkoitteisiksi (esimerkiksi *Aikapalkka* ja *Nettopalkka*) ja yksittäisten selitteiden välilläkin esiintyy lähikäsitteitä (esimerkiksi *kuukausipalkka* ja *tuntipalkka*). Tästä sanaston kotekstiin liittyvästä ilmiöstä mainitsin jo luvussa 2.2 esimerkin 1 yhteydessä.

S2-aineistossa taas määräisyyden ilmaiseminen perustuu määritelmän sisäiseen hierarkiaan. Määräisyys ilmenee kompleksisempina rakenteina verrattuna vertailuaineistoon. Määritelmä voi sisältää esimerkiksi kaksi peräkkäistä relatiivilauseetta, joilla on yhteinen pääsana. Esimerkissä 90 on määritelmä, jossa relatiivilauseilla on yhteinen subjekti (*jotka*). Verbikonstruktiot ovat morfotaktisesti osin samanmuotoisia; toinen on kielteinen ja toinen myönteinen (*-vAt olleet, ei-vät ole olleet*):

- (90) **työmarkkinatuki**
 Kela maksaa työmarkkinatukea NIILLE
 TYÖTTÖMILLE, jotka eivät ole olleet työelämässä
 tai Ø ovat olleet työttöminä yli 500 päivää (Selkeästi 221)

Kun predikaattiverbi on merkitykseltään kevyt *olla*-verbi, semanttinen painoarvo kohdistuu adverbiaalilausekkeisiin (*työelämässä, työttöminä yli 500 päivää*). Subjektin (*jotka*) ellipsi sitoo verbikonstruktiot toisiinsa, vaikka selvempi ero kielteisen ja myönteisen rakenteen välille syntyisi, jos predikaattien subjektit päinvastoin erottuisivat toisistaan. Samanmuotoinen *jotka*-subjekti ei merkityksen tasolla ole konstruktiolle yhteinen subjekti, koska pääsanat tarkoittamat *työttömät* jakaantuvat adverbiaalityden nysten mukaan kahteen ryhmään. Ellipsi on siis sidoskeinona harhaanjohtava esimerkiksi 90.

S-sertifioitujen aineiston tyypillinen piirre on, että *joka*-relatiivilause on kiinnittynyt kopulalauseeseen. *Joka*-pronominin pääsanana on kopulalauseen predikaatiivi. Analysoin kopulalauseita luvussa 5.1.2 ja esitin tuloksen, jonka mukaan puolet S-sertifioitujen selitteiden kopulalauseista yhdistyy relatiivilauseeseen. Kopulalauseen ja relatiivilauseen suhteesta totesin, että juuri kopulalauseen predikaatiivin avulla sanastoon tuodaan uusia substantiiveja. Predikaatiivi on usein hyponyyminen suhteessa subjektiin. Jos predikaatiivi laajentaa subjektin tarkoitetta, kopula on modaalinen tai rakenteessa on fokuspartikkelilla toteutettu lisäys (*esimerkiksi, myös*). Koska S-sertifioitulle aineistolle on ominaista, että kopulalauseet aloittavat selitteen, ne kantavat siten informaatiorakenteen kannalta olennaisinta tietoa. Kopulalauseen määritteenä kiinnittynyt relatiivilause on osa tuota olennaisinta informaatiota. Esimerkissä 91 on seliteote, jossa samaa pääsanaa (*yhdistys*) määrittää kaksi peräkkäistä relatiivilauseetta. Toisessa relatiivilauseessa on subjektin ja rektioverbin ellipsi (*joka pyrkii*), joka on semanttisesti kohdallaan:

- (91) **Ammattiliitto**
 Ammattiliitto on saman alan
 työntekijöiden YHDISTYS,
joka pyrkii puolustamaan työntekijöitä
 ja Ø parantamaan työehtoja. — (Työelämän 46)

Tässäkin esimerkissä predikaatiivi (*yhdistys*) on subjektin (*ammattiliitto*) hyperonyymi (ks. 'liitto' KS: L–R). Huomionarvoista on, että predikaatiivilla on sekä sen jälkeinen

määräite – relatiivilause – että sitä edeltävä genetiivimääräite (*sama-n ala-n työntekijöiden*). Molemmissa esiintyy sama substantiivi eri sijamuodoissa (*työntekijöiden*, *työntekijöitä*), minkä voi tulkita joko uuden sanan morfotaktisena esittelynä tai keskeisen asian toistona.

Olen analysoinut aineiston relatiivilauseita, jotka toimivat kieliopillisinä jälkimääritteinä. S-sertifioiduissa selitteissä relatiivilause määrittää kopulalauseen predikatiivia. Predikatiivin laajentaessa subjektin tarkoitteen viittausalaa kopula on modaalinen tai rakenteessa on fokuspartikkelilla toteutettu lisäys (*esimerkiksi, myös*). Koska kopulalauseet aloittavat selitteet ja relatiivilauseet määrittävät niitä, ne yhdessä kantavat informaatorakenteen kannalta olennaisinta tietoa. Jos relatiivilauseessa on subjektin ja rektioverbin välillä ellipsi, se on semanttisesti kohdallaan, toisin kuin vertailuaineistossa. Pronomini toimii totaaliobjektina. S2-määritelmässä sitä vastoin relatiivipronomini on lauseen subjekti, sijaltaan enimmäkseen nominatiivi ja sen pääsana on yksiosainen substantiivi. Aineistojen välistä eroa pronominin osallistujarooleissa ilmenee enemmän transitiivirakenteissa. Verbit viittaavat saamiseen, maksamiseen ja opiskelemiseen. Relatiivilauseessa sanajärjestys on epäsuora, vaikka selkokielen kriteereitten mukaan suora sanajärjestys olisi helpompi. Tulkitsen tämän kuitenkin keinoksi fokusoida konstituenttiin, joka muuten sijoittuisi verbin jälkeen eikä lauseen teemapaikalle. Komplementaarisen variaation avulla olen havainnut, että transitiivirakenteissa pronominin pääsanana tarkoite on enimmäkseen henkilö tai yhteisö. Verbin ilmentämä tekeminen on dynaamista ja kohdistuu rahaan, etuihin ja asioihin. Mutkikkaimmillaan S2-aineistossa myös relatiivilauseen pääsana määrittää substantiivia. Tällöin pääsana toimii genetiivimääritteenä. Tällainen kerrostunut määriterakenne on haastava kohderyhmälleen. Kun S2-aineistossa luonnehditaan työelämän käytäntöjä, verbinä on yksipersonainen passiivi ja relatiivipronomini toimii totaaliobjektina, jonka sijamuoto on nominatiivi. Usein pääsana ja relatiivilause muistuttavat vertailuaineistossa tyypillisesti esiintyvää kopulalause–relatiivilause -yhdistelmää.

Yhteistä aineistoille on, että molemmissa esiintyy *se*-demonstratiivipronominilla rajattuja täydennyksiä. Syy S-sertifioidun sanaston *se*-tarkenteeseen ei ole selitteen sisäinen motivaatio, vaan sanaston sisäinen: hakusanoina ja eri selitteiden välillä on toistensa lähikäsitteitä, kuten *palkka*-loppuiset yhdyssanat. S2-aineistossa määräisyyden ilmaiseminen perustuu määritelmän sisäiseen hierarkiaan. Määräisyys ilmenee kompleksisempina rakenteina verrattuna vertailuaineistoon. Määritelmä voi sisältää esi-

merkiksi kaksi peräkkäistä relatiivilauseetta, joilla on yhteinen pääsana. Verbikonstruktiot voivat olla morfotaktisesti samanmuotoista, mutta merkitykseltään vastakkaisia. Täydennyspaikoissa voi ilmetä ellipsejä, joiden sidoksisuus kuitenkin kärsii verbien vastakkaisten merkityssisältöjen vuoksi.

S2-aineiston relatiivilauseissa on hieman enemmän intransitiiviverbejä kuin transitiiviverbejä, kun taas S-sertifioidussa aineistossa intransitiivisten osuus on vähäisempi, 1/3. Aineistojen intransitiiviverbit ovat antamis-verbimuotin mukaan käyttäytyviä ja niiden adverbialitäydennyksenä on allatiivisijainen substantiivi. Adverbialit ovat S2-sanastossa useimmiten ihmistarkoitteisia, kompleksisia sanapareja, jotka voivat olla PP:itä. sertifioidun aineiston rakenne on kopula–relatiivilause. Se, että S2-aineiston sananselityksissä ei ole kopulaa, muistuttaa ensinnäkin kaksikielisten ja MLDs-sanakirjojen käytäntöä. Toiseksi se seuraa yksikielisten sanakirjojen tapaa määrittellä hakusana mahdollisimman lyhyesti.

5.2.2.2 Paikallissijaiset jälkimääritteet

S2-sanastossa paikallissijaiset relatiivipronominit ovat adessiivi- ja inessiivisijaisia. Ne ovat omistus- ja olemassaololauseyysmotivoimia tai ne jäävät relatiivilauseessa verbikonstruktion ulkopuolelle, puitemääritteiksi. *Jolla*-muoto ilmentää konstruktion mukaista adverbialitäydennystä, ja omistaminen ilmaistaan määritelmässä juuri relatiivilauseen avulla (esimerkki 92):

- (92) **osake**
 ARVOPAPERI, *jolla on* tietty arvo (Selkeästi 208)

Määritelmät voivat sisältää elliptisyyttä myös verbirakenteessa. Esimerkissä 93 omistusrakenteen tunnisteena on *joilla*-relatiivipronomini:

- (93) **vammaispalvelut**
 palveluja HENKILÖILLE, *joilla Ø* pitkäaikainen
 haitta vammasta tai sairaudesta (Selkeästi 231)

Olosijaisista jälkimääritteistä osa on relatiivilauseita, jotka toteuttavat eksistentiaalilauseyysmotivoimia. Paikallissijainen relatiivipronomini toimii tällöin adverbialitäydennyksenä.

Osa S2-aineiston jälkimääritteistä taas on puitemääritteitä transitiiviverbikonstruktioidissa. Esimerkissä 94 *jossa*-pronominin viittaama abstrakti paikka eksistentiaalilauseessa on substantiivi *yritysmuoto*. Relatiivilauseen e-subjektilla (*omistaji-a*) on kompleksinen etumääräite (*usei-ta, osuusmaksu-n maksaneita*):

- (94) **osuuskunta**
 YRITYSMUOTO, jossa voi olla useita,
osuusmaksun maksaneita omistajia, – – (Selkeästi 208)

Jos eksistentiaalilauseen adverbiaalitäydennyksenä on sisältösana, sen tuoma informaatio on asiasisällön kannalta suurempi kuin funktiosanan tarjoama tieto. Funktiosanana relatiivipronominin informaatio painottuu sen kieliopilliseen morfeemiin, joka esimerkiksi 95 on paikkasija, inessiivi. Siron suhdesäännön mukaisesti *jo-ssa*-pronomini osoittaa subjektin paikan, koska erikoislausetyyppi kuuluu intransitiivilauseisiin. Toisaalta pronomini kiinnittyy itseään edeltävään pääsanaan, joka S2-määritelmissä on leksikaalinen morfeemi, nominatiivisijainen substantiivi. Se on yleensä sanastoon tuotu uusi sana, ja se esitetään hakusanan hyperonyyminä. Esimerkissä 95 hakusanan hyperonyymi on *yritysmuoto*. Relatiivipronominin määrittämänä yritysmuodossa on kvantitatiivisesti epämääräinen joukko omistajia.

Molemmissa aineistoissa relatiivipronominit esiintyvät transitiiviverbien yhteydessä puitemääritteinä. Tekeminen on kommunikointia ja sosiaalista kanssakäymistä, kuten verbeissä *sano-taan, kerro-taan, haastattele-e, sovi-taan* ja *tarvi-taan*. Konstruktioidissa subjektit ovat ihmistarkoitteisia ja toisena täydennyksenä voi paikoittelun olla lauseobjektikin, kuten esimerkiksi 95:

- (95) **työtodistus**
 todistus, jossa työnantaja kertoo,
millaisia työtehtäviä työntekijä on tehnyt
ja miten hän on ne tehnyt (Selkeästi 190)

S-sertifioidussa aineistossa on vain muutama paikallissijainen relatiivipronomini. Ne hajaantuvat eri sijojen kesken ja toimivat täydennyspaikoilla. Esimerkissä 96 *johon*-pronomini osoittaa subjektille (*työtön työnhakija*) paikan, jota kohti se liikkuu:

(96)

Työharjoittelu

– – 2) Työharjoittelu voi tarkoittaa myös TOIMINTAA,
johon työtön työnhakija osallistuu. – – (Työelämän 47)

Tekstiin istutettuja sananselityksiä toteutetaan selkoteksteissä usein selkokriteereissä hyväksytyllä rakenteella *jokin tarkoittaa jotakin* (Leskelä 2019: 135).

Viimeisessä analyysiluvussa olen esitellyt lähinnä S2-sanaston adessiivi- ja inessiivisijaisia relatiivipronomineja. Ne ovat osa omistus- tai olemassaolomuotin verbikonstruktiota tai ne jäävät konstruktion ulkopuolisiksi puitemääritteiksi. Verbirakenteissa esiintyy paikoin elliptisyyttä. Osa olosijaisista jälkimääritteistä motivoituu eksistentiaalilausemuotista, jossa relatiivipronominin informaatio sisältyy inessiivipäätteeseen. Osana verbikonstruktiota se osoittaa subjektin paikan. Pronomini kiinnittyy itseään edeltävään pääsanaan, joka S2-määritelmissä on leksikaalinen morfeemi: nominatiivisijainen substantiivi. Se on yleensä sanastoon tuotu uusi sana ja hakusanan hyperonyymi.

S-sertifioidussa aineistossa on vain muutama paikallissijainen relatiivipronomini, jotka hajaantuvat eri sijojen ja täydennyspaikkojen kesken. Joissakin selitteissä on käytetty selkokriteereissä hyväksyttyä rakennetta *jokin tarkoittaa jotakin*. Molemmissa aineistoissa relatiivipronominin esiintyvät transitiiviverbien yhteydessä puitemääritteinä. Tekeminen on kommunikointia ja sosiaalista kanssakäymistä, mitä on ilmaistu esimerkiksi verbeillä *sano-taan* tai *sovi-taan*. Relatiivilauseiden subjektit ovat ihmistarkoitteisia ja toisena täydennyksenä on lauseobjekti tai e-subjekti, jolla voi olla kompleksinen etumäärite.

6 Tulokset ja päätelmät

Tutkielmassani olen kartoittanut kahden selkokielisen oppikirjan sanaston verbikonstruktiota ja verrannut niitä toisiinsa. Kieliopilliset morfeemit eli sijapäätteet – kuten paikallissijat ja kieliopilliset sijat – ovat merkityksenkantajina olennainen osa analyysiäni. Tutkimuskysymykseni koskivat yksi- ja kaksipaikkaisten verbikonstruktioiden aineistojen välisiä eroja ja niiden vaikutuksia lauseiden osallistujarooleihin, ja siihen, miten ne kuvaavat todellisuuden työelämää. Kartoituksen tuloksena on, että aineisto koostuu pääosin kaksipaikkaisista verbirakenteista; yksipaikkaisia verbejä on vain neljä S2-

aineistossa. Lisäksi ajan keston ilmaisuja, osmia, on kummassakin aineistossa yksi tai kaksi. Sanastoille yhteistä on myös se, että niissä on eri lausetyyppejä, kuten omistus- ja eksistentiaalilauseita sekä rektionmukaisia täydennyksiä saavia intransitiiviverbejä. Erona on se, että S2-aineistossa lausetyyppejä on jonkin verran enemmän ja S-sertifioidussa aineistossa suuntaisuuteen perustuvia verbikonstruktioita on jonkin verran enemmän kuin vertailuaineistossa. Intransitiiviverbien osuus on yli puolet S2-aineiston predikaattiverbeistä, kun S-sertifioidussa aineistossa niitä on vain kolmannes. Monikäyttöisten lausetyyppien esiintymissä huomattavin ero on kuitenkin kopulalauseiden kohdalla, joita S-sertifioiduissa selitteissä on miltei 20 %, mutta vertailuaineistossa vain pari kappaletta. Selitteiden ja määritteiden muodoissa painottuvat myös muut tekijät, kuten tekstin pituus, kompleksisuus, välimerkit ja lausemuodot (pää- ja sivulause).

6.1 Uuden sanan ja sen suhteiden esittely

S-sertifioiduissa selitteissä kopulalla on suuri painoarvo, koska sananselitykset alkavat useimmiten juuri kopulalauseella, jossa teemapaikalla subjektin roolissa on hakusanan toisto. Kopula on tuttu perinteisistä yksikielisistä sanakirjoista neutraalina ja formaalina tapana luonnehtia ja luokitella asioita. S-sertifioidun aineiston kopulat ovat myönteisessä muodossa, niihin liittyy välillä *voida*-modaaliverbi ja fokuspartikkeleita (*myös, esimerkiksi*). Vaikka S-sertifioidun aineiston hakusanoista suurin osa on määritysyhdyssanoja, lekseemien edusosat ovat harvoin subjektin hyperonyymeinä: niinpä predikaatiivit tuovat sanastoon uusia sanoja. Aineiston kopulalauseet ovat joko itsenäisiä virkeitä tai niihin on kiinnittynyt relatiivilause. Ylipäätään virkerakenteet ovat S-sertifioidun aineiston tyypillinen ominaisuus, kun taas S2-aineiston määritelmässä ei ole virkeitä lainkaan. Siellä selitykset muodostuvat NP:istä, synonyymilistoista ja lauseketjuista sekä niiden yhdistelmistä. Määritelmässä konjunktoiden (*ja, tai*) lisäksi sitovia ja erottavia välimerkkejä ovat pilkku, kaksoispiste, kauttaviiva ja sulkumerkit. S2-aineiston lukijoiden odotetaan siis ymmärtävän yleiskielessäkin harvinaisten välimerkkien käyttöä.

Relatiivilauseet ovat aineistoja yhdistävä piirre, ja niitä on kummassakin sanastossa melko paljon. Olen havainnut, että S-sertifioidun sanaston kopulalause–relatiivilause -paria vastaa S2-aineistossa pääsana–relatiivilause -pari. Ensimmäinen perustuu monikäyttöisen lauseen ja sitä määrittävän relatiivilauseen välisyyteen, ja toinen pääsanana sekä sitä määrittävän relatiivilauseen suhteeseen. Kummassakin tapauksessa

relatiivipronomini toimii substantiivin laajennuksena. Yhteistä niille on, että substantiivi on aineistoissa ekstensioltaan yleensä hakusanaa laajempi, eli hyperonyymi. Relatiivilauseet ovat siis hakusanan hierarkkisten suhteiden osoittajia. Relatiivilauseiden osuus aineistossa on monimuotoista: ne sekä määrittävät substantiiveja että sisältävät verbikonstruktioita, kuten omistus- ja eksistentiaalirakenteita.

S2-sanaston intransitiiviverbit motivoituvat suurimmaksi osaksi omistuselauseista, ja niille on tyypillistä, että ne ilmenevät relatiivipronominista (*jo-lla on*). Vajaassa puolessa S2-aineiston relatiivisista omistuskonstruktioista on ihmistarkoite. Omistettavan asian – e-subjektin – sijamuodot vaihtelevat, ja subjektin määritteet voivat jättää välillä edussanansa varjoon. E-subjektin määritteet ovat usein sekä morfotaktisesti että semanttisesti tiiviitä ja kompleksisia kokonaisuuksia: niissä on leksikaalistuneita sananmuotoja, adjektiivisia InfP:itä tai PP:itä, sekä nolla-anaforeja. Myös erikoislausemuottien käytössä on aineistojen välisiä eroja. Esimerkiksi *tarkoituksena on* -muotti on S-sertifioidussa sanastossa muotinmukaista, mutta S2-sanastossa rikottua. Ero näkyy lauseiden osallistujaroolleissa, mikä voi häiritä lukijan kykyä hahmottaa verbikonstruktiota. Toisaalta rikottu muotti on tavanomainen puhekielessä (*tarkoitus on*). Analyysin tuloksena on, että S-sertifioitu aineisto noudattaa erikoislausetyypeissä yleis kielen sääntöjä tiukemmin kuin S2-sanasto.

Relatiivipronominin ilmentävät myös verbin eksistentiaalirakennetta S2-aineistossa (*jossa on*). Teemapaikkaisen pronominin vuoksi informaation määrä on vähäisempi kuin S-sertifioidussa aineistossa, jossa teemapaikkaa pitää sisältösana. S2-aineistossa esimerkiksi inessiivillä luonnehditaan substantiivia *yritysmuoto* ilmaisemalla mitä se sisältää (*vastuunalaisia omistajia*). S-sertifioidussa aineistossa taas *irtisanomisaika*-substantiivia ei luonnehdita, vaan suhteutetaan se ajalliseen olosuhteeseen (*työsuhteen lopussa*). Johtopäätökseni eksistentiaalilauseiden käytöstä aineistossa on, että S-sertifioidussa selitteissä olennaista on hakusanan ja aika–paikkaisuuden välinen (olo)suhde, kun taas S2-määritelmissä niissä motivoituu uuden sanan esittely relatiivipronominin avulla.

6.2 Sidoksisuus ja osallistujaroolit

Intransitiiviverbit, joilla on suuntasijainen adverbiaalitäydennys, eroavat aineistojen kesken tulosijaisten rakenteiden kohdalla (illatiivi, allatiivi ja translatiivi). Illatiivi- ja allatiivisijaiset adverbiaalit täydentävät konkreettisia liikeverbejä sekä abstraktis- ja

mentaalitarkoitteisia verbejä. Aiheina ovat raha sekä työpaikka ja -aika, ja subjektin roolissa usein dynaaminen tekijä, joka on välillä ihmistarkoitteinen. S-sertifioituissa selitteissä esitellään uusien sanojen morfologista vaihtelevuutta, toisin kuin lyhyissä ja tiiviissä S2-aineiston määritelmissä. Abstraktitarkoitteisen, translatiivisijaisen *jääda työttömäksi*-konstruktion ero aineistojen välillä koskee ladontaa, lauseiden välistä hierarkiaa sekä pääsanan ja anaforisen pronominin välistä suhdetta. Vaikka S-sertifioitun selitteen subjektilauseke on kompleksinen genetiivimääritteen vuoksi, virkkeiden myötä siitä muodostuu selkeämpi kokonaisuus kuin S2-määritelmästä, jotka eivät noudata selkokielen kriteereitä. EVK:n kielitaidon arviointiohjeistukset eivät erittele kielen rakenteita, joten on vaikea päätellä, millaisia lauseita ja hierarkkisia suhteita B1.2-tasoisien kielenoppijan tulisi tarkalleen ottaen hallita. Tulkintani intransitiiviverbien käytön osalta on, että S2-aineisto ylittää vaativan selkokielen tason ja nousee yleiskielen tasolle.

Yleiskieltä vieläkin korkeammalla vaativuustasolla ovat S2-aineiston rektioverbit, jotka ovat kasautuneet työelämäaiheen haaraan: liike-elämän sanastoon. Poikkeuksellista on myös konstruktion toisto määritelmissä; toistoa tekstuaalisena keinona ei muualla S2-aineistossa esiinny. Selkokielen kriteerien mukaan toistot auttavat lukijaa painamaan sisällöllisesti olennaisia sanoja ja asioita mieleen, mutta EVK:n luetunymmärtämisen kriteereissä toistoa ei mainita. Analyysini tulos on, että S2-sanaston rektiorakenteiden ja niiden toistojen kasautuminen on ammattialakohtainen ominaisuus, joka heijastuu oppikirjaan. Vertailuaineiston rektioverbit ja -subjektit ilmentävät työyhteisön agenttiivisia toimintoja yleensä.

Transitiiviverbien kohdalla olen havainnut kiinnostavan aineistojen välisen eron määritelmissä, joissa sananselitykset koskevat ihmistarkoitteisia hakusanoja. Niissä henkilön agenttiivisuus ja patienttisuus sekä selitysten leksikaalinen tiheys vaihtelevat. Esimerkiksi *luottamusmies* esitetään S2-aineistossa pelkästään dynaamisen tekijän roolissa, kun taas S-sertifioitussa aineistossa toimenkuva saa sekä patientin että agentin roolin. Toinen kiinnostava seikka on, että täydennyspaikoilla olevat substantiivit esiintyvät monesti S-sertifioitussa sanastossa eri sijoissa, jolloin lukija saa niiden morfologiasta monipuolisempaa tietoa kuin vertailuaineistossa. Kolmas huomioni on, että transitiiviverbi on usein relatiivilauseiden predikaattina S-sertifioitussa aineistossa. Verbit viittaavat saamiseen, maksamiseen ja opiskelemiseen. Neljäs havaintoni on, että verbeissä on myös preesensmuotoisia yksipersonaalisia, kuin nollapersoonaisiakin passiiveja. Työelämän tekemisiä kuvataan siis sekä kenen tahansa toimintana että yleisinä

toimintatapoina. Tulokset objektin täydennyspaikoista osoittavat aineistojen eroavan toisistaan siinä, että S2-aineistossa on vähän totaaliobjekteja. Ne kuitenkin viittaavat samoihin entiteetteihin kuin vertailuaineistossa, eli yleensä työntekijän ja työnantajan velvollisuuksiin, kuten sopimukseen tai palkan- tai verojenmaksuun. Määritelmien partitiiviobjektit viittaavat työnhakuun, työntekijän oikeuksiin ja rajoituksiin sekä yritysten talouteen. Kolmatta objektityyppiä, lauseobjektia, esiintyy kummassakin aineistossa vain neljä – samoin anaforisia pronomineja sidoskeinoina. S-sertifioitu aineisto sisältää muitakin anaforisten suhteiden merkitsimiä (*siis, näin, tällaisia ja tällöin*). Näissäkin selitteissä toteutuvat S-sertifioidulle sanastolle tyypilliset piirteet, eli sidoksisuus ja substantiivien taivutusmuotojen esittely. S2-aineiston määritelmissä sitä vastoin huomioni kiinnittyi jälleen kerran niiden lyhyteen, kompleksisuuteen ja vain olennaisen tiedon esittämiseen. Transitiiviverbit ovat antaneet parhaiten vastauksia tutkimuskysymykseeni, joka koski lauseiden osallistujaroolien ja todellisen työelämän välistä suhdetta.

6.3 Kompleksisuus

Päätelmä-luvun alkupuolella esittelin S-sertifioidulle aineistolle ominaisia kopulalauseita sekä kummallekin aineistolle tyypillisiä rakennepareja, joihin liittyi substantiivin määrittäminen relatiivilauseella. Olen havainnut komplementaarisen variaation avulla, että relatiivipronominin osallistuessa transitiiviverbin konstruktion pääsanana tarkoite on enimmäkseen henkilö tai yhteisö. Verbin ilmentämä tekeminen on tällöin dynaamista ja kohdistuu rahaan, etuihin ja asioihin. Olen osoittanut parafrasien avulla, että S2-aineistossa relatiivilause voi kietoutua pääsanaan, joka sekin määrittää substantiivia. Tällainen kerrostunut määritekasauma ei ole helpotetun kielenmuodon mukaista. Selkokielen kriteereiden mukaan suora sanajärjestys olisi lukijalle helpompi, mutta silti aineistoissa käytetään paljon relatiivilausetta, jossa on useimmiten käänteinen sanajärjestys. Tulkintani on, että monissa sananselityksissä relatiivipronominin avulla fokusointi kohdistetaan konstituenttiin, joka muuten sijoittuisi verbin jälkeen, eikä lauseen teemapaikalle. Esimerkiksi *työsopimus* ja *työhakemus* nostetaan kummassakin aineistossa etusijalle relatiivipronominin avulla, sen sijaan että niiden dynaamiset, ihmis-tarkoitteiset tekijät ilmaistaisiin päälauseen teemapaikalla. Etenkin S2-aineistossa on määritelmiä, joissa yksipersonainen passiiviverbi on työntänyt tekemisen kohteen lauseen alkuun.

Substantiivit saavat S2-aineistossa laajennuksia paitsi relatiivilauseen avulla, myös genetiivimääritteillä sekä adjektiivisilla PP- ja InfP-määritteillä. Tällaiset lyhyet ja kompleksiset NP-muotoiset sananselitykset ovat S2-aineiston erikoisuus. Analyysivaiheessa olen purkanut monia NP:itä saadakseni esiin niiden sisältämät finiitti-verbis, objektitäydennykset ja puiteadverbiaalit. Selkokriteerien mukaan tällaisten määritetekstien kompleksiset sanojen muodot, merkityssuhteet ja samanroolisten konstituenttien ketjut vaikuttavat heikentävästi luetunymmärtämiseen. S2-aineistossa on määritelmiä, joiden kymmenestä sanasta peräti kahdeksan on sisältösanaa: suhdeluku niiden ja funktiosanojen välillä on korkea, ja luetunymmärtäminen vaikeutuu. S2-sanasto ei näiltä osin seuraa selkokielen ohjeita. Kulkki-Niemisen (2010) tutkimuksen mukaan selkokielen kriteerejä noudattavien tekstien lausekkeissa ei esiinny pitkiä määritetekstijä (Mts. 39). NP:iden vaatimaa lukutaidon tasoa ei EVK:kaan kata, sillä lähin mahdollinen arviointikriteeri voisi olla B1.2-tason kuvauksessa viittaus lukijan päättelykykyyn itselleen tärkeissä tilanteissa. Analyysini perusteella suurin osa NP-muotoisista määritelmistä on B1-kielitaitotasoa vaativampia.

6.4 Jatkotutkimus

Tässä tutkielmassa jää selvittämättä, miten oppimateriaalien kohderyhmät kokevat sanastojen verbikonstruktioiden lukemisen ja ymmärtämisen. Kokisivatko todelliset työelämän sanastoja käyttävät A2–B1 -tason saavuttaneet kielenoppijat S-sertifioitun sanaston helppolukuisemmaksi kuin S2-sanaston? Olisi tarpeellista osallistaa kielen ja rakenteiden arviointiin maahanmuuttajia, jotta saataisiin mukaan kielenoppijoiden näkökulma. Jatkotutkimuksena olisi kiinnostavaa vertailla keskenään monenlaisten S2-materiaalien syntaktisia piirteitä ja niiden ymmärtämistä. Tekstin ulkoasuseikkoja olisi hyvä tutkia, esimerkiksi liehuladonnan ja rivi-per-ajatus -periaatteen vaikutusta kielenoppijoiden käytössä. Selkokielen sertifikaatin laajentamista S2-materiaaleihin kannattaisi myös tutkia – ja samalla kartoittaa kiinnostusta kehittää S2-materiaaleille EVK:ta tarkempi S2-kriteeristö.

Lähteet

- Airaksinen, Ella 2020: Selkokieliyöryhmän sihteeri Ella Airaksisen sähköpostiviesti 9.4.2020.
- Grönros, Eija-Riitta 2012: Sanakirjatyo – leksikografia. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä ja Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi: Tekstilajitutkimuksen käsikirja* (631–635). Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- EVK = *Eurooppalainen viitekehys: kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys 2003*. Helsinki: WSOY.
- Halliday, M.A.K – Matthiessen, Christian M.I.M 1999: *Construing Experience Through Meaning. A Language-based Approach to Cognition*. London and New York: Cassell.
- Halonen, Mia 2012: Toisen kielen oppimisen tutkimus. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä ja Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi: Tekstilajitutkimuksen käsikirja* (707–709). Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- Hanks, Patrick 2015: Definition. — *The Oxford Handbook of Lexicography* (ed. Philip Durkin) (94–122). Oxford U.K.: Oxford University Press.
- Hawke, Andrew 2015: Quotation Evidence and Definitions. — *The Oxford Handbook of Lexicography* (ed. Philip Durkin) (176–202). Oxford U.K.: Oxford University Press.
- Heinonen, Taina 2020: Asiakasneuvoja Taina Heinosen tiedusteluuni välittämä vastaus Suomi toisena kielenä toimituksesta sähköpostitse 6.4.2020. Otavan Oppimisen palvelut/Finn Lectura, Helsinki.
- Heuberger, Reinhard 2015: Learners’ Dictionaries. History and Development; Current Issues. — *The Oxford Handbook of Lexicography* (ed. Philip Durkin) (25–43). Oxford U.K.: Oxford University Press.
- Hyppönen, Annikki 2018: Selkokielineen kielimuoto suomi toisena kielenä -oppikirjassa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- ISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja-Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Itkonen, Markus 2006: Typografia ja luotettavuus. Teoksessa Leskelä, L. & Virtanen, H. (toim.): *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä* (72–86). Helsinki: Opik.

- Kananen, Laura – Tuisku, Sara 2014: Tietoa antavan tekstin ymmärrettävyys aikuisten alkeistason S2-oppijoiden näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- Karihalme, Olli 2012: Sanastontutkimus – leksikologia. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä ja Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi: Tekstilajitutkimuksen käsikirja* (636–642). Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus.
- Karvonen, Pirjo 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 632.
- KLAARA 2018. www.researchportal.helsinki.fi/fi/activities/klaara-verkosto-selkokielen-tutkimuksen-työpaja
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2012 (3. uudistettu p.) A–K, L–R. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- Kulkki-Nieminen, Auli 2010: Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä. Väitöskirja. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Laine, Aino 2014: Selkoa säädöstekstistä. Suomen vammaispoliittisen ohjelman ja selkoversion lingvistinen analyysi. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Laurinen, L. 1994: Selko- vai sekokieltä – Selkokielisten tekstien ymmärrettävyydestä. Teoksessa A. Sainio (toim.) *Selkoa selkokielestä* (33–61). Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Leskelä, Leela 2019: *Selkokieli – Saavutettavan kielen opas*. Kehitysvammaliitto ry, Opike.
- Moon, Rosamund 2015: Explaining Meaning in Learners' Dictionaries. – *The Oxford Handbook of Lexicography* (ed. Philip Durkin) (123–143). Oxford U.K.: Oxford University Press.
- Murphy, M. Lynne 2015: Meaning Relations in Dictionaries: Hyponymy, Meronymy, Synonymy, Antonymy and Contrast. – *The Oxford Handbook of Lexicography* (ed. Philip Durkin) (439–456). Oxford U.K.: Oxford University Press.
- Nummi, Christina 2013: Sanastotason selkeys selkokielisessä tekstissä. Vertaileva tutkimus Selkosanomien ja Helsingin Sanomien uutisartikkeleista. Pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopiston filosofinen tiedekunta.
- Ranta, Nelli 2017: Passiivi selkouutisissa. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

- Rapatti, Katriina 2008: Tekstin vuorovaikutteisuus avaimena ymmärtämiseen. – Johanna Tanner & Marja Kokkonen (toim.) *Suomenopetus, kielitaito ja tutkimus* (69–108). Kakkoskieli. Suomea toisena ja vieraana kielenä käsittelevää tutkimusta ja oppimateriaalia. Vantaa: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Sainio, Ari & Rajala, Pertti. 2002: Ohjeita selkokirjoittajille. Teoksessa H. Virtanen, *Selko-opas* (23–32). Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Selkeästi = Björklind, Merja – Lågas, Tarja – Metsäranta, Mikko – Sippola, Heidi 2018: *Selkeästi Suomessa. Selkokielinen Suomen yhteiskuntaopin S2-oppikirja*. Helsinki: Finn Lectura.
- Selkokeskus 2016a: www.selkokeskus.fi/selkokieli/maaritelma/ luettu 29.2.2020
- Selkokeskus 2016b: www.selkokeskus.fi/selkokieli/kohderyhmat/ luettu 29.2.2020
- SAK 2020 = www.sak.fi/aineistot/julkaisut/työelämänpelisäännöt2019 luettu 17.3.2020
- Siro, Paavo 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki. Tietosanakirja Oy.
- SM 2018 = Selkokielen mittari. www.selkokeskus.fi > 2018/10 > SELKOMITTARI_2018_11.10.18.pdf
- STTK = www.sttk.fi > maahanmuuttajat työelämässä > tietoa työelämän pelisäännöistä. Luettu 17.3.2020.
- Tani, Hanna – Nissilä, Leena. 2010: *Tasolta toiselle. Opas kielitaidon tasojen kuvausasteikon käyttöön suomi toisena kielenä -opetuksessa*. Opetushallitus.
- TTP = tieteen termipankki 2014 < <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Selite>. Luettu 26.4.2020.
- Turunen, M. (1994): Selkokielen määrittelystä. Teoksessa A. Sainio (toim.) *Selkoa selkokielestä* (21–32). Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Työelämän = Elomäki, Mari – Kilkki, Sakari – Österback, Mats 2007/2011/2017: *Yhteiskunta 5, Työelämän aakkoset*. Pohjautuu teokseen ”Työelämän pelisäännöt”. 6 p. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry/Oppimateriaalikeskus Opik.
- Uotila Eliisa 2020: Selko Suomessa – Selkokielen kehitys ja sovelluksia. *Puhe ja kieli* 39 (4), (307–324). <https://doi.org/10.23997/pk.74581>
- Uotila, Eliisa 2012: Selkokieltä esitteillä. Kelan selko- ja yleiskielisten esitteiden tekstuaalinen analyysi. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuksien laitos.

- Vasile, Sonja 2019: ”Luen vain kirjaimia” Tapaustutkimus S2-oppijan tavasta ymmärtää selkokieltä. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- Virtanen, Harri 2014 [2009]: *Selkokielen käsikirja*. 4. uudistettu painos. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisti, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi, Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 15.9.2019. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN: ISBN: 978-952-5446-35-7
- Wiio, O.A. 1974: *Ymmärretäänkö sanomasi. Viestintä – tiedonvälitys*. 5. uudistettu painos. Helsinki. Weilin & Göös.

LIITE 1: Hakusanaluettelo

Yhteensä 121 hakusanaa

Työelämän aakkosia (25 sanaa):

Hakusana	sivunumero
Aikapalkka	46
Ammattiliitto	46
Bruttopalkka	46
Eläkemaksu	46
Irtisanomisaika	46
Koeaika	46
Lomautus	46
Luontoisetu	46
Luottamusmies	46
Nettopalkka	47
Oppisopimus	47
Palkkalaskelma	47
Pätkätyö	47
Suorituspalkka	47
TET	47
Tuettu työ	47
Työehtosopimus	47
Työharjoittelu	47
Työnantaja	47
Työsopimus	48
Työsuojeluvaltuutettu	48
Työterveyshuolto	48
Työttömyyskassa	48
Verokortti	48
Ylityö	48

Selkeästi Suomessa (96 sanaa):

Hakusana	sivunumero
valtaosa	14
virasto	14
palveluammatti	14
melko pitkälle	30
lukutaito	30
kielteisemmin(kielteisesti)	30
kunta	43
elanto	50
peruskoulu	50
euro	50
loukkaava	60
sääntö	69
teititellä	69

perusopetus	72
oppivelvollinen	72
kehitysvammainen	84
onnettomuus	103
tapaturma	103
välittömästi	103
heijastava vaate	110
työtaistelu, lakko	110
viivästyä	116
konflikti	121
palkka	132
työttömyyskorvaus	132
purkaa	147
irtisanoa	154
ammattillinen pätevyys	168
vakituinen työpaikka	168
elinkeino	176
palvelu	176
tehdas	176
työhakemus	181
ansioluettelo	181
työhaastattelu	181
vuokratyö	181
työsopimus	187
-määräaikainen sopimus	187
-toistaiseksi voimassa oleva sopimus	187
koeaika	187
-purkaa työsopimus	187
irtisanomisaika	187
vaitiolovelvollisuus	190
-purkaa työsopimus	190
työtodistus	190
lomauttaminen	193
vakinainen työntekijä	193
ylityö	193
vuosiloma	193
työtapaturma	197
ammattitauti	197
kansantauti	197
epäkohta	197
työturvallisuuskortti	197
läheltä piti -tilanne	197
työsuojeluvaltuutettu	197
-selän takana puhuminen	197
edunvalvonta	201
ammattiliitto	201
työehtosopimus (TES)	201
luottamusmies	201
sopu	201
työsuojeluvaltuutettu	201

lakko	201
työtaistelu	201
työsulku	201
yritys	208
elinkeinovapaus	208
liikeidea	208
yksityinen toiminimi	208
yksityinen osakeyhtiö	208
osake	208
osinko	208
julkinen osakeyhtiö	208
arvopaperipörssi	208
avoin yhtiö	208
kommandiittiyhtiö	208
sijoittaja	208
osuuskunta	208
osuusmaksu	208
peruskoulutus	216
peruspalvelu	221
toimeentulo	221
matalapalkkaisuus	221
pitkäaikaistyöttömyys	221
työ- ja elinkeinotoimisto	221
-peruspäiväraha	221
työmarkkinatuki	221
-ansiopäiväraha	221
työttömyyskassa	221
työeläke	221
kansaneläke	221
vammaispalvelut	231
liiketoiminta	252
toimielin	252
toimiala	252